

1V-0p
Բարձր

ԵՍՍՀԻՐ

Գրականություն
և Արվեստ

ՃԳ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 4

ԱՊՐԻԼ 1974

Մ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գ.	ԿԱՐԱՊԵՆՑ	Աքալայա
Ս.	ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ	Ճանապարհ եւ նշմարտութիւն
>	>	Տեսիլ առաջին
Ա.	Ն. ԶԱՐԽՈՒՏԵԱՆ	Երէկ, մարդ մը մեռաւ՝ հողը բուռնցփն մէջ սեղմած
Ա.	ԳԱՐԱԼԷՔԵԱՆ	Արեւոյին բուրում
>	>	Լուսեան խորհուրդը
>	>	Ես այդ աչքն եմ
Կ.	ՍԱՍՈՆԻ	Հորիզոնէ հորիզոն
Յ.	ՆԱԳՈՒԼԵԱՆ	Անմարմինները
* * *	«Յակրժուքեան նշանաբանով»
Յ.	ՆԱԳՈՒԼԵԱՆ	Սերգէյ Փառանգանով
ՀԵՐՊԸՐԹ ՄԱՐՇԱԼ	Արուեստագէտ մը վտանգի տակ
* * *	Վկայութիւններ «Նաան գոյեր» ժապաւենին մասին
Բ.	ԵՂԻԱՅԵԱՆ	Փոզովրդային հոգեբանութիւնը «Քաջ Նազար» հեֆիաթին մէջ
Լ.	ՄԿՏՏԶԵԱՆ	Ա. Արփինէի «Եւ հաւը սուլեց» ժողովածուն
Ա.	ԱՐՓԻՆԷ	Իմ խօսքը
* * *	«Հասարակ հովուի» տղան հարուստ կտակը
Խ.	ԳԱՇՏԵՆՑ	Իմ աշխատանքը շէյֆափիբան բարգմանութիւնների վրայ
Ի * * * * *	Նշմարներ

10/07

Բարձր

ԱՂՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ և ԱՐՈՒԵՍՏԻ

Հ.Յ. ՅԱՐԲ. ԹԻԻ 4 Ա Պ Ր Ի Լ 1974 ՊԵՏՐՈՒՄ

3859/480

Յ. ԿԱՐԱԳԵՆՑ

Ա Ք Ա Լ Ա Յ Ա

Մովսէսի տղայ կէտից, կամ Հարաւային Քարոյանայի ծովափ-
 նայ որեւէ գիրքից էլ նայելու լինես, Արամեանը գորշ ու սնյոյց մի ա-
 նապատ է՝ հորիզոնում միանալով երկնքին: Վերից կարծես մի վիթխարի
 կախարիչ են գրել ծովի գլխին: Ամպային կաւահումներ չկան: Երկինքը
 կամ պարզ է, կամ թխալու: Բայց թուխը սպանալից չէ: Հենց այնպէս,
 միապազազ գորշութիւն, որը տառջին իսկ պահից նստում է շնչիդ, ննչում,
 ծանրանում: Մովսէսի տղայ իր պատշգամբից լսելի էր ծովի ոնդադրում
 տնքոցը ինչպէս յաւիտենական երկունքի նստած թիւրաթեւ մի գազան՝ հա-
 նելով, ծծենելով, շտիկելով սպիտակ աւաղի կողք: Վահէ Սարեանը կարեկցեց
 հողին: Նաւ էր ուղում սեւեհի: Նաւ չկար: Գոնէ առաքատաւանաւ: Երբեմն
 միայն ժառանգ ոչոյժի յինակէտից հրթրաշարժ կապոյտ ինքնաթիռներ
 էին գուրս պրծնում, սնահալի սուլոցով պտտում մթնոլորտի շերտերը եւ
 կորում հեռաւոր միջոցում: Իր պատշգամբից ծովափի համայնապատկերը
 անիրական էր: Գունաւոր գովազդ լինէր կարծես: Եկել էր հանգստանալու,

162-2000

10720-93

digitised by A.R.A.R.@

ասկայն երկրաչափական գծերը խոսիք էին պատճառում նրան: Դիմացում կանանչ պարտէզ՝ կէտկիտուած արժանեկներով: Պարտէզի եզրին մի քանի մանուկներ զնգակ էին խաղում: Մի գետտաի աղջիկ ճօճուած էր ճօճանակի վրայ՝ հիւսերը հոտանքին առած: Պարտէզների արանքում կարապառ ճեմ ճուղիներ: Կանանչը ժրանկամից կարում եւ սպիտակն էր սկսում՝ մերուկու համար գորչ կապոյտին: Սպիտակ շերտի վրայ գոյնզգոյն հովանոցների շարք եւ ցաք ու ցրեկ կիսամերկ ժարճիներ: Վազ Սեպտեմբեր էր, յետմիջօրէն ու սակայն արեւը կիղիւ էր: Արդիական, պարզ ու կոկիկ հիւսանոցները խաւաքարաէ սուսիերի պէս եզերել էին ծովը: Ամէն մի մտանաչափ տարածութիւն մշակուած էր: Մարզը զուպել էր բնութիւնը, կիրառականի հետ պարապարկ արհեստականը եւ ստեղծել հանգստաւէա պայմաններ, առանց գիտակցելու, որ այդ աննիւս բռնարարել էր բնութիւնը: Այդ մասածումը հեազհեաէ արտածուէց Մարեանի մէջ՝ դառնալով խուլ տառապանք: Եկել էր ծովափի ամալութեան մէջ զաննելու իր անգորբը: Փոխարէն ծովափը վխտում էր ամէն արտէքի ժարդկանցով: Աւելի քան եոթ հարիւր կիլոմետր ճանապարհ էր կարել հասնելու համար ՄԱՐՔԵԼ ԲԻՆ, Իսկ ՄԱՐՔԵԼ ԲԻՆը նոյնն էր՝ ինչ Ֆիլադելֆիայի իր բնակարանին կից հրապարակը: Տօթը կախուել էր միջոցից: Սպիտակ-գիւղին աննչը նստել էր աշխարհի վրայ: Ոչ մի սերեւ չէր շարժում: Մարեանին թուաց, թէ զլխապայտա է ունենում: Գոյները ժարեցին: Մնաց ծովի գորչ երախը, որն աստիճանարար լայնահունւ եւ սպանում էր կուլ աւլ ցամաքը: Մովեղրեայ լինութիւնները հաւեցին՝ դառնալով արճագոյն շերտ: Ճօճանակի աղջնակը բարձրացաւ վեր, կտրեց հորիզոնը եւ անշարժացաւ երկնքում: Աննիւթացաւ նրա կերպարը, բացի ծամերից, որոնք սակէ շարունակի պէս քարացան նրա մտապայակում: Մարեանը լսեց ներքեւի դալար խոսի հեւքը եւ իր արիերի մէջ զգաց ժարմարէ ցանկապատի բարախումը: Քողեց պատաշամբը, դուռը ամուր փակեց եւ ուժասպառ ընկաւ անկողնու վրայ:

Երբ արթնացաւ, մութ էր: Չլիտէր որտեղ է: Չլինի՝ մեռած եմ կամ գուցէ երազում: Պառկած վիճակում շօշափեց դէմքը եւ արագ ոտքի բարձրացաւ՝ ստուգելու համար իրականութիւնը: Վառեց լոյսերը եւ վերազատաւ իր կեանքի թիւը: Պատուհանից զուրո գիշեր էր: Մոնչում էր ծովը: Հիմա փրփրել էր ծովի սերանը: Մարեանին թուաց, թէ ծովը խոտում է իր հետ: Նա որ միշտ սիրել էր ծովը, ինչո՞ւ է այժմ կասկածով համակուել հանդէպ ծովը: Մովափում ստուերներ կային, որոնք տեղատուութիւնից յետոյ բաներ էին փնտրում աւազի վրայ: Մարեանին մտահոգում էր իր գոյութեան մշտանեւ գիտակցութիւնը: Կարծես ուրիշ գործ չունէր, բացի իր գոյութեան մասին մտածելուց: Մինչ այդ ապրում էր: Ամէն ինչ նախասահմանում էր: Իսկ այժմ այս անիրաւ գոյութիւնը եւ գոյութիւնը բոլոր գոյականների, որոնց սկսել էր տեսնել եւ նրանց մէջ զգալ իր կեանքի անհիթիթութիւնը: Օրինակ պահարանի վրայի իր կաշուէ պայուսակը, որը նախ մի քառակուսի զանգուած էր, որը սակայն վայրկեան առ վայրկեան կերպարանափոխում էր, կենդանանում, շարժում ու շնչում՝ դառնալով անհրեակայնի մի գազան՝ մի պահ ետք, մի այլ տաւրկայնի վերածուելու համար:

Մարեանը հապենկով թողեց իր յարկարաճիւր եւ իջաւ վար: Փողոցում նէճեան լոյսերի փառասան էր: Լոյսերը ծամուցում էին աշխարհի բոլոր յայտնի ամառանոցների հանոյքները: Փողոցը գրեթէ ամալի էր: Նա գիտէր, որ արճակուրդայինները վաղուց սուն են զնայել: Բայց ո՞ւր են մնացել ծովափի յեա մտացած արեւապաշտները: Մովի սաք քամին հարուա-

ծում էր նրա աջ այտը: Երբեմն ծովի տեղոցը մինչև փողոց էր հասնում: Նա ուզում էր ապրել անծանօթ փողոցի օտարութիւնը: Նա միւս սիրել էր օտար վայրերի խորհրդաւորութիւնը: Սակայն այստեղ, Ուլիսանոսի Գողոտայում, անակնկալ ունեւ հար: Մերթ ընդ մերթ աչքի տակով Սարեանը ծովի փրփրադէղ բաշն էր տեսնում: Բազմազոյն ու յարաշարժ լոյսերը արտացոլուել էին թաց մայթերի վրայ: Լոյսերը դաւարում էին, օգտականում՝ դառնալով անփրջանալի մի փայտուղի եւ կամ խօսքները մէկ արած՝ սրընթաց արշաւում էր վրայ: Կանդ առաւ: Իր տեղը ճշգրտորէլու համար մի գլխահիկ վտանգ: Զորս կողմը թեթեւաշունչ ու հրապուրելի շինութիւնների համակարգը էր: Դիմացի բարձրաբերձ շէնքի լուսաւոր վերելակը մինչև աստղերն էր հասնում: Սարեանը ոչ մի հաղորդակցութիւն չզտաւ իր եւ շրջապատի միջև: Պատը մինչև որ սիրով ու աստուպանքով չկատուցուի, չէ կարող տուն դառնալ: Իսկ այս պատերի ետին պատմութիւն չկայ: Ձանձրոյթը համակնց նրան: Առանց տեսնելու նա գիտէր դիմացի անաշարի կատոյցը: Նոյն աննկարագիր ձեւերը: Ամէն ինչ շինուել էր մէկ որուայ մէջ: Ամէն մի աղիւսի վրայ նստել էր ժամանակաւորի թաթը: Վաղը կարելի էր քանդել այս բոլորը եւ նորը շինել: Առանց ցաւի, ասանց ափսոսանքի: Ժամանակաւորի դիտակցութիւնը մեխի պէտ դամուկն նրա սրտում: Ուղեց ընկնել սալաշատակին ու անէանալ: Նա նոյնիսկ զգաց երկրազնդէ դարձը իր առանցքի շուրջ եւ տեսաւ ժամանակի ծերացումը փողոցի ամէն մի անկիւնում: շինուուրց քաղաքները մասամբ ապուէն են: Մարդ կարող է թիկն աւլ պատին եւ ժողովուրդը: Մի կերպ մերձենալ անցեալին: Սակայն ո՞ր անցեալին: Ինքը անցեալ չի ունեցել: Ինքը լուկ եղել է: Եղել է այնքան ժամանակ որքան յիշում է: Իսկ յիշողութիւնը խարուսիկ է: Դա՞ր է ապրել, թէ վաղկեան: Այդ մէկը չէր յիշում: Իր ժողովուրդի սրտում թերեւս ապրէր: Թերեւս ուր տար այլ հայերի ուսին եւ դիմանար: Այդ զէպում ժամանակաւորը, ո՞վ գիտէ, գուցէ թանձրանար ու դառնար ասնելի:

Մի քանի մոլորում ինքնաշարժներ կայան էին փնտաւում: Լուսաւէտ ճաշարաններից ներս կերութեամբ յամբ ծիսակատարութիւն էր տեղի ունենում: Միջոցը յազկցած էր ասպակած ձկնեղէնի կծու հոտով, որը սիրտխառնուք պատճառեց նրան: Սարեանը արագացրեց քայլերը՝ մտապատկերից վանելու համար ձկների հոգեվարքը: Քաղաքամիջի ջրանցքը կտրելուց յետոյ նրա գէժ խոյացան երկաթաձողերի ահաբեւ կազմաներ, վիթխարի գլաններ ու ալյանդակ աշտարակներ, որոնք խելագար կլուսթով դառնում էին ամէն ուզողութեամբ՝ իրենց էլիկարական բիւր ուղեները խրելով դիւրերի կուրճը: Այստեղ բազմութիւն կար: Մեծազոյնի երաժշտութիւն եւ քաղցրեղէնի գաղջ բոյր: Մարդիկ զուարճանում էին նախքան ձմրան լուսթիւնը: Երբ նա անցաւ առիւծների վանդակի մօտով, գէժը մի կողմ դարձրեց՝ չլուտեսնելու համար ծերացած անասունների հլու կամայակատարութիւնները: Այլեւս անակնկալ չկար: Ունեւ այլեւս Սարեանին զարմանք չէր պատճառում: Զգիտէր իր զգայարանների բթացման վերադարձը, թէ ներքին ապրումների աստիճանական քարացման: Գիտէր, որ վաղը պիտի մարեն զուարճութեան զրօսայգու լոյսերը եւ միտաղները պիտի ժանդոտեն, ինչպէս ժանդոտում են ընդարձացած հոգիները: Այլեւս ամէն ինչ անիրական է, անցաւ նրա մաքուր Մակայն Ի՞նչն է իրականը: Քաղաքի հիւսիսային ծայրում մի անպաճճ ճաշարան գտաւ, որի աղօտ լոյսերը հրապուրեցին նրան: Նեղիկ մի միջանցք էր, կապոյտ ներկուած պատերով եւ թարմ սուրճի հոտով: Եղած-չեղածը մի երկար մատուցասեղան էր, որի շուրջ, պարտուող, կրթ

աթուակների վրայ նստածել էին երկու սղամաղը ու մի կին : Ճուլքանի ոտն ու սպասարկուն Մոյ անունով երբեմի մի ձկնորս էր, որի խանձուած, չկէտր զէժըը սրտակարգ շարանառնթիւն ունէր : Կործես յարտան սաղ- իապի մէջ կնէր : Սարեանց ձկնապուր պատուիրնց, բարձկուր ու հոց : Միւս յաճարուրդներ, ըստ երևոյթիւն, շնորարակած թանուրծեր, մեծ կեն- րնացումով կնակի միս էին ուտում : Անկնիծ կինը շարանակ խմում էր : Նրա այտերը պարկերի պէս կախուել էին թանակի վրայ : Ձեր խոտում : Որ- րանն միայն քիչ արթնացածի նման թաներ էր մուտում զթի սակ եւ Նորից խորտուպում էր թմբիրի մէջ : Ձեռք խայկիս Սարեանց միայն ճնրճակ մի խոտու էր անձուած խաւարի վրայ : Միջրում կար շաւարտուած խոտակցու- թեան թնկործեր, որոնք էր ձերկարթեան աղթան անձամեայ գարշից յա- տոյ վերացած կրնց ձիւրը :

— Այլեւս հոյ չծայց : Այտէս որ շարանակուր, մէկ սաղ աւաղը ուխտ արժէքի կը բարձրանայ :
 — Երկէ Նիւ Եւրթից ժարը էր եկել : Ուզում էր ճաշարան գտնել, սնորց կատարած շինել :

— Մի՛ :

— Թանձարանուրդի՛ր :

— Ինչո՞ւ :

— Պարտաւթիւնից ի՞նչ պիտի անեմ :

— Գրած է կը վնցնէիր ու հանդեսս կ'ապրէիր :

— Ի՞նչ մի այլ միտի կար, այդ անգամ գրեթէ հում :

— Ի՞նչ էի խնորի կարկանդակ՝ վրան պապապապ :

— Այլեւս ամուսնաց չէ, այլ քաղաք :

Կինը դուրից բարձրացրեց, ձեռքով փորձեց աչքերին իջած ժաղերը
 Վտայնով ու միջանայ :

— Քանի՞նք սարսաղ յետոյ...
 — Նիմա որտե՞ր են սկսել կատուգութիւրը :
 — Ամէն սնոր : Այտէս շարանակուր՝ Աթալայա կը հասնեն :
 — Մի այլ չիէ : — ասաց Սարեանցը :
 — Ամէն ինչ բործարանում նախապատրաստած է : Մէկ, երկու, երեք, եւ անա հերանցը պատարաստ է :
 — Բայց պատուողը անգայնները չեն : Գրածը միշտ հիւսիս է գնում :
 — Բայց չէ՞ որ գործ է բացում իւրերի համար :
 — Հարուստը էլ աւելի է հարստանում :
 — Հիմա ուրիշ կնիկ է պահում...
 — Աթալայա որ հասնի, նա կը փախկեմ այտուղից :
 — Սնուածքներից յետոյ կը գնի գործը :
 — Այս կարկանդակը զո՞ւ ես կնիցի :
 — Ինչո՞ւ :

— Համեղ է :
 — Մի՛ :

— Ամբողջ երկասարարութիւնս գտնեցի սրիկայի համար...
 — Ժամանակին յենց էլ հոյ ասած պիտի կնիցնեց :
 — Մը դըմանով :
 — Գու գործո՞ւ ես կնիցի :
 — Ոչ, հանգիստի :
 — Մրտե՞ր ես իջնել :

- Ռիվիչէրա :
- Բայց ինչո՞ւ այսքան ուշ :
- Որպէսզի զիչ մարդ լինի :
- Այստեղ միշտ լնցուն է :
- Երկա՞ր պիտի մնաս :
- Ձգիտեմ :
- Մեռնի էլ՝ ապահարզան չեմ տայ . . .
- Դու ճարտարապետ ես :
- Ինչի՞ց իմացար :
- Հենց այնպէս, գուշակեցի :
- Նորից փոթորիկ է ակնկալուում :
- Մինչեւ Հոկտեմբեր քաշելիք ունինք :
- Արդէն օգոզանյան են տուել :
- Բէյբուլից ի՞նչ լուր :
- Մերոնք կրկին պարտուել են :
- . . .

Սարեանք գլուխը հակել էր սեղանին՝ դարեջրի բաժակի դրոյ, ուր պղպղակները միմեանց լափելով գոյացրել էին մի մեծ պղպղակ, խորը՝ ինչպէս կովի աչք: Այդ աչքի մէջ նա տեսնում էր իր սեփական աչքի արտացոլացումը, որը հետզհետէ սուճանալով ու ծաւալուելով յորդեց դուրս, թափուկ սեղանին ու լցրեց ճաշարանը, ինչպէս վիթխարի տարածք ստացած միարջիջ մի արարած: Նա այնքա ուշինչ չէր լսում: Ընկել էր անօդ մի տարածութեան մէջ եւ չէր հասնում յասակին: Հաստափոք ճաշարանը լուսնի պէս պաշ ցուլեր էր արձակում: Ճաշարանատիրոջ սեւ փոքր երբեմն մութ ամպի պէս ծածկում էր լուսինը, ապա յաջորդ պահին երեւում էր նրա անդնդախոր կարմիր բերանը, որի թացուածքից սպտանում էին դեղին-սեւ ատամները: Այնտեղ, ուր սեղանն էր վերջանում, բացուել էր խորխորաւոր: Սարեանք յասակօրէն լսում էր իր արեան շրջանառութիւնը, որը հրտալի կշռոյթով դառնում էր իր մարմնի ուղեծիրում, ինչպէս մուրափը արեղակի շուրջ: Նա կրկին անգամ զգաց արեղակային իր ճամբորդի հանդամանքը: Ձեռքերով ամուր կուշից նստարանին, որպէսզի շթաւալուի անջրպետում: Տեսնեա, քանի՞ անգամ պիտի դառնամ արեղակի շուրջ մինչեւ որ հասնի վախճանը: Միթէ՞ մեր ամբողջ գոյութիւնը պայմանաւորուած չէ՞ այս մշտապէս ճամբորդութիւնից: Մի՞թէ նոյնը չէ կատարում հիւլէի հետ: Դառնում ենք, դառնում, ճեղքուում, այրուում, բազմանում ու ոչնչանում՝ կրկին գոյանալու ու յարտակուելու համար: Եթէ միայն մի պահ մտնար իր գոյութիւնը, կեանքը կարող էր շատ հաճելի լինել:

Կէս դիւրից անց էր, երբ Սարեանք լսեց ծովի կանչը: Այդ այնքան կանչ չէր որքան ողբ, կամ աւելի շուտ՝ մորթուող հարիւրաւոր գոմէշների վերջին հոնգիւնը, օրհասական, հրատապ, ահազնասարսուռ: Գտաչգամի դուռը բացելիս փոթորիկի հետաւոր մի թեւ խելազար ներս խուժեց սենեակ՝ քանդելով ամէն մի խոշընդոտ: Գուշար էր գրտում: Արժաւենիները սպահար կանանց պէս օրօրում էին, երբեմն գլուխները թեքելով մինչեւ գետին: Մա-

րիչ էին ծովկերեայ բոլոր լոյսերը: Խաւարը թանձրամարմին վիշապի պէս քայլ առ քայլ առաջանում էր: Աւազախառն անձրևի քննում էր Սարեանի զէմքը: Ի տես բնութեան խուշ անդունների, նա մոռացել էր իրեն: Թեթեւ ժպտում էր: Ուզում էր կուրծքը առ խաւարին: Ուզում էր ապրել խաւարը: Մոփի բերանից փրփուրէ արծաթագոյն գոտիներ էին գոյանում: Մովը ճգնում էր հասնել ու աւերել ամբարակը: Նա սպասում էր այդ աւերին: Այդ աւերի մէջ նա անհնում էր իր փրկութիւնը, իր ազատագրումը գոյութեան կան ժողովուրդից, որի ճանճները մէջ օր առօր թունաւորում էր իր հոգին: Նա փարել էր իր ինքնամոռացումին, որը բացարձակ խաւարն էր, մայր սկզբնաւորութեան: Նա ուզում էր վերազանալ մօր արգանդը:

Մովափին այնքան էլ աւարկու չէր ծովը: Ալիքները արշաւում էին միմեանց վրայ, շատաշով բախում իրար եւ ապա ուժասպառ գալարում նրա ոտքերին: Գաղ էր ծովի ջուրը: Տաք էր նաեւ Կարտիքեան քամին, որը Ատլանտիանի խորքերը մանկուց յետոյ փոխանակ թեւաթափ լինելու, միաքի փոխել եւ ուղղուել էր ցամաք: Երկար քաղից Սարեանը: Ապահով էր: Մի կողմում աւազաթմբերն էին, իսկ միւս կողմում լեռնացած ծովը: Այլեւ չէր լսում ոչ փոթորիկի ոտնոցը, ոչ էլ ծովի անբոցը: Ընտելացել էր տարերջին՝ ինքն էլ մտքը ասրերգի: Երբեմն ասքի ասկ զգում էր լարծուն շարժումը ծովային կենդանիների եւ զգուանքով նահանջում: Մովը փոխում էր շարունակ՝ իր ընդերքը թափելով դուրս: Ամէն ինչ մահ էր հոտում: Լեզի, մտաւ ու բորբոս: Իսկ բանաստեղծները ծովի երգն են երգում, երբ իրականում, ամենազաման զոյապայքարը ծովում է տեղի ունենում: Յանկարծ մի տասնեակ թեւեր կանչեցին Սարեանին եւ ակնթարթի մէջ ներս քաշեցին նրան զէպի ջրի յասակը: Յաջորդեցին այլ ալիքներ: Ընդունվեալ հոտանքների բախումից խցանի պէս վեր բարձրացաւ նրա մարմինը: Վրայ հասաւ մի այլ ալիք: Մի պահ ետք, նրա մարմինը փռուած էր աւազի վրայ: Ջրի գառնութիւնը նրա բերանից ասարածուկ կոկորդը, ապա աղիքները: Բերանը բացեց ու ախի՞ թքեց: Կարծես նրա ներսում խեցզեպին էր նստել:

Սարեանը կորցրել էր ուղղութիւնը: Զգիտէր զէպի հիւսիս՝ է քարում թէ զէպի հարաւ: Չէր ուզում գիտնալ: Անթափանցելի խաւարը դիտել էր նրան: Խաւարը սփոփում էր նրան: Հասել էր մի կէտի, ուր յնազարձ չէր կարող լինել: Կիանքը դարձել էր միապաղաղ սովորոյթ: Այլեւ ուղին նրան չէր հետաքրքրում: Հիմնարկում գործերը կուտակուել էին: Զուլիկթը դրսևորել էր իր կանացի բոլոր հմայքները եւ այլեւս գազանիք չէր մնացել: Իսկ նիւթական ապահովութեան հասնելուց յետոյ գտել էր, որ աւելի անապահով է, քան երբեւէ: Զանձրոյթը եկել էր քայլ առ քայլ, գաղտագողի, նստելով նրա շնի վրայ: Սկսել էր կասկածել: Կանգնում էր խաղձերուկի անկիւնում եւ չգիտէր ո՛ւր գնալ: Զգում էր դրանի ճնշումը: Իսկ ամենաառակային: Սկսել էր համակերպուել, միանման օրերի մէջ թաղելով իր կիրքերն ու տենչերը: Սարեանն այլեւս չէր ընկալում: Մանրամասնութիւններ չկային: Երևոյթները տպաւորապաշտ պատկերների պէս յաջորդում էին իրար՝ ոչ մի հետք չթողնելով նրա ներաշխարհում: Եւ քանի բթանում էին նրա զգայարանները, այնքան նրա մօտ խորանում էր իրերի ինքնուրոյն գոյութեան դիտակցութիւնը: Մտքը չէր այլեւս, այլ շարունակութիւնն ու կերպարանափոխուած դրոյթը քարի, աւազի ու ամպի: Հիմա նա զգում էր նիւթեղէն աւարկայի մահն ու տարբայութեանը եւ վախենում էր:

Մոփի ալիքները սկսել էին հետապնդել Սարեանին: Ալիքները նրան պատկերանում էին որպէս մի, վաղը ու յովազ, սեւ ու արծաթաբաշ: Եթէ

յնս մնար, ապա պիտի տրորէին նրան, յօշոտէին նրա մարմինը եւ արիւնաթաթախ անդամները նետէին ծովի երախը: Նա տառւմ էր ծովը ու սակայն չէր կարողանում հրաժարուել նրանից: Այնքան պիտի պայքարէր, մինչեւ որ իրենցից մէկն ու մէկը տեղի տար: Նրա վազը տարերային էր: Ընկնում էր, բարձրանում, նորից վազում, շնչասպառ ու խելակորոյս, մի քայլ եւս առաջ անցնելու, տեւելու, գոյատեւելու:

— Այսպիսի խեցեժորթ տեսել ես: Ի հարկէ չես տեսել: Հենց նոր դըտայ: Իսկական խեցեփող: Մի ծանրութիւնը տես: Քսանեթ տարի է, ինչ փնտռում եմ, ամառ ու ձմեռ, եւ վերջապէս այսօր դայայ: Դեռ մի ականջիդ դիր, տես ինչե՛ր պիտի լսես, անցեալի պատմութիւնը ու դեռ ներկայի՛ ու ապագայի՛: Այլեւս ոչ մի հող չունեմ: Ամբողջ օրը խեցեփողը ավանջիս պիտի դնեմ ու զմայլիլի պատմութիւններ պիտի լսեմ: Քսանեթ տարի, կատակ բան չէ: Բայց արժէր որոնումս: Հիմա ինձ շատ երջանիկ եմ զգում: Այս փոթորիկը շատերին չարիք է բերում, իսկ ինձ՝ բարիք: Դու ի՞նչ ես փնտռում:

Սարեանը դժուարութեամբ գլուխը բարձրացրեց, մի պահ զննեց խաւարն ու ասաց:

— Ես ոչինչ չեմ փնտռում:

Իր դիմացը կանգնել էր նեղ մի սպիտակութիւն, որի մայրը դալիս էր հետուններից:

— Հապա ի՞նչ ես անում այստեղ:

— Ոչինչ: Հանդուսանում եմ:

— Բայց ծովը շուտով ամբարտակին կը հասնի:

— Այո, ամբարտակին կը հասնի:

— Կ'ուզե՞ս իմ խեցեփողը լսել:

— Այո:

— Ի՞նչ ես լսում:

— Ոչինչ: Միայն ծովն ու քամին:

— Լա՛ւ լսիր: Ի՞նչ ես լսում: Երամշտութի՛ւն: Հեքիա՞թ:

— Ես միայն ծովն եմ լսում:

— Աթալայայի մասին որեւի բան չլսեցի՞ր:

— Ի՞նչ է Աթալայան:

— Դղեակ է:

— Այդ ինչ տարօրինակ անուն է:

— Իսպաներէն է կամ արաբերէն: Նշանակում է աշտարակ աւազների մէջ:

— Աշտարակ:

— Այո՛, դղեակ, ամբողջ: Ես ի՞նչ դիտեմ:

— Ես այդ չգիտեի:

— Կ'ուզե՞ս զեղ տանեմ Աթալայա:

— Որտե՞ղ է Աթալայան:

— Այս մտակայ բլուրների յետեւում:

— Ինչպէ՞ս է, որ դու գիտես Աթալայայի մասին:

Ձայնը ժտեցաւ Սարեանի ուղե՛քին:

— Ես այնտեղ եմ ապրում:

— Էլ ո՞վ է ապրում Աթալայայում:

— Ոչ ոք: Հիմա ես եմ Աթալայայի տէրը:

— Բայց ծովը:

— Ինչո՞ւ ծովը:

- Մովին ո՞վ պիտի հսկի:
- Ոչ ոք: Մովը իր գլխի տէրն է ու տիրականը:
- Ես չեմ ուզում թողնել ծովը:
- Մովը կը խեղդի քեզ: Մովը այս գիշեր կը խեղդի քեզ: Մովը քեզ պէս շատերին է խեղդել: Ես բազմաթիւ դիակներ եմ հանել ծովից: Ծատ անդուժ է ծովը: Իմ խեցեփոքն ասում է, թէ այս գիշեր մենք աղէտ է սպասում աշխարհին: Արի՛, անծանօթ, արի՛ իմ գոցակը, քանի ուշ չէ՛:
- Ես կը դամ Աթալայա: Միայն թէ՛ ինձ մի բան ասա:
- Ի՞նչ ասեմ:
- Ո՞վ ես դու:
- Այսօր իմ ամէնից երջանիկ օրն է: Այսօր գտել եմ իմ որոնածը:

Միայն բարձրացան ամբարտակը: Յետոյ սկսեց անուպատը: Մըրիկը ծառայեց էր: Աւազի ալիքները մոլեգլին շուրջպար բռնած հարուածում էին անընդհատ՝ հազարուոր ասեղներ ցանկում նրանց կիսամերկ մարմինների վրայ: Պաւարի թանձր պտտը հեղձեց սեղմում էր միջոցը եւ յանկարծ երկնքից վարարած գեռեր էին թափում ցած: Մովը շարունակ ներկայ էր: Երբեմն Սարեանի ոտքի ասկ աւազը բացում եւ սպանում էր կլանել նրան: Ամէն ինչ պատահականութիւն է, անցաւ նրա մտքով, պատահականութիւն եմ ես, փոթորիկը, տիեզերքը: Ամէն ինչ ստեղծուել է պատահականօրէն: Ապիտակազգեստ մարդը, ըստ երեւոյթին, դիտէր: Նրա կերպարը մերթ մօտենում, մերթ կորում էր խաւարի ծոցում: Աւազի ողբը անարկու լինելով հանդերձ սրտանմիկ էր: Որբութիւն կար այդ ճիշէ մէջ: Նրան թւում էր, թէ ընկել է մի անթափանցելի պտուտակի մէջ, որը ո՛չ սկիզբ ունէր, ոչ էլ վախճան: Զտուել էր ամէն ինչ: Մնացել էր ծով, աւազ ու խաւար: Այլեւս չկարողացաւ շարժուել: Նրա ոտքերից մազիչներ էին կախուել: Երեբայ ու երեսն է վայր ընկաւ ու աւազի վրայ: Երբ սթափուեց, նախ դեղին լոյսի մի լեղուակ տեսաւ, ապա թաւ մազերի մէջ կորած մի դէմք, ասեղի պէս ծակոզ բերերով:

- Աթալայա՞, — ասաց Սարեանը:
- Իմ տունը:
- Նրանց միջև պլլվում էր մոմի լոյսը: Մարդը նիհար էր, բարձրահասակ ու հիւծուած: Ապիտակ պատառոտուած արայի մէջ նա մաւրի էր նմանում: Նրա ստուերը օրորում էր սեւ, վիմակերտ պտտի վրայ: Սրահից հնութեան բոյբ էր դալիս: Ամէն անգամ, երբ կորակամար ծանր դունդը ճոխչով բացում էին, դղեակի ընդերքից մարդը հեծեծանքներ էին լսում: Բարձրաբերձ առաստաղից վեր, դրսում, դիշերում, դեւեր էին դոփում: Մըրիկը նստել էր Աթալայայի գլխին: Մարդը լուացել էր Սարեանի ոտքերի վէրքերը, իւզով օծել ու լաթերով փաթաթել: Սեւ սեղանի վրայ կային մի քանի շորացուած ձկներ, կաւէ ջրաման ու մաշուած, երկար մի դանակ:
- Ինչպէ՞ս դուք Աթալայան, — ասաց Սարեանը:
- Աթալայան միշտ եղել է, — պատասխանեց մարդը՝ ականջից չհեռացնելով վարդապոյն, խոշոր խեցեփոքը, — մարդիկ են, որ խոյս են տալիս գղենակից:
- Ինչո՞ւ:

— Առում են, թէ անիծուած է :

— Անիծուած :

— Պատմում են, թէ հաղար եօթ հարիւր չեմ գիտի ո՞ր թուականին, երբ Հուան Բուլիլա Մարթինէզը իսպանական նաւատորմի դուռն անցած զըրօւսեց Ծլորիդայից մինչև Բարոլայնայի արհամերձ արածութիւնները, երկար փնտռութեան յետոյ վերջապէս դուռն ծովահայեաց այս վայրը, ուր իր պապական գղտակի օրինակով վերակառուցեց՝ անուանելով Աթալայա եւ նուիրեց իր կնոջ՝ մարգրիտի Մարիա Մարթինիին : Մարթինէզը ընկաւ Սան Սերաստիանի ծովամարտում : Եօթ ասորի յետոյ, մարգրիտին կախեց իրեն Աթալայայի զանգակառնից :

— Ինչո՞ւ :

— Եօթ ասորի սպանեց ամուսնոյն : Առում են, թէ այնքան յուսահատութիւնը չէր պատճառը, որքան հայրենիքի կարօտը :

— Իսկ ուրիշներ ապրե՞լ են այստեղ :

— Այո, սակայն գոթարտութիւնը միշտ անպակաս է եղել :

— Իսկ զանգակառունը կա՞յ սակաւին :

— Կայ զանգակառունը : Բայց աւելի քան երկու հարիւր ասորի է, ինչ զանգը չի զօղանջի :

Մարդը այնպէս հանդարտ էր խօսում, որ կարծես ասածը մարդարէական պատգամ լինէր : Կարծես Աթալայայի պէս նա էլ միշտ եղել է՝ աւազաթաթախ, ջարտակերտ ու անուրիկ : Մարեանը բարձրացաւ, մօտեցաւ պատին եւ արհարով գրկեց Հինուուրց վէճը, որը սառն էր, կենդանի : Քանի՞ կենանք են զնացել : Մնացել է վէճը : Քարերն էլ ունեն իրենց պատմութիւնը : Մակայն ինչպէ՞ս լսել քարերի պատմութիւնը : Եղունգներով քերեց քարը : Քերուածը խոնացաւ ու դարձաւ արցունք : Դրդուած էր աշխարհը : Քարերը զոդուած էին : Քայլեց սրահի մէկ ծայրից միւսը եւ մտաւ մի միջանցք, ապա մի այլ սենեակ, որը նրան տարաւ մտան ու յարակից յարկաբաժինները : Մարդը մտքը ձեռքին հետեւում էր նրան : Մարեանը գիտէր, որ ամբողջ գլուխը մէկ յարկանի կառօյց է՝ բառակուսի, աւելի քան յիսուն սենեակներով : Կառօյցի մէջտեղում նոյնպէս բառակուսի պարտէզն էր, կենտրոնում՝ զանգակառան աշտարակը : Նա հիանում էր շինարարական պարզ ու արտամարանական գծերի վրայ : Ոչ մի սեթեւեթութիւն : Ոչ մի դրմբէթ : Ամէն քար, ամէն կամար ունէր իր սեփական գոյութիւնը : Արարը իր անպատասխան փիլիսոփայութիւնը տարել էր Եւրոպա, նորարարական ձև ձև առել իր մտորումներին եւ բերել Աթալայայ :

— Դու իմ միակ հիւրն ես : Փոթորեկ չլինէր, քեզ տանիք կը տանէի : Կուսրից աստղերը շատ մօտ են :

— Ինչո՞վ ես ապրում :

— Մովը, ձուկը : Մովը միշտ առատ է ձկներով :

— Մենակ չե՞ս :

— Ոչ : Քսանեօթ ասորի փնտրում էի : Իսկ հիմա, որ զտել եմ, պիտի լսեմ անցեալի պատմութիւնը : Ուզո՞ւմ ես լսել իմ խնցիփողը :

— Այո :

— Ի՞նչ ես լսում :

— Մովի խլչոց :

— Էլ ի՞նչ :

— Էլ ոչինչ :

— Լա՛ւ լսիք :

- Ուրիշ բան չեմ լսում :
- Հեքիաթ, երաժշտութի՛ւն, առասպել՛ը :
- Սպասի՛ր, սպասի՛ր, լսում եմ... :
- Ի՞նչ ես լսում :
- Ձանգի զօղանջ :
- Ձանգի զօղա՞նջ... :

Սարեանը լսում էր զանգի զօղանջ, անկոոյթ, տնողայ, աննպասակ զանգի զօղանջ, հետուից, ժօաից, վերից, քարերի տակից : Մարդը արձանացել էր խնցիկողը կրծքին սկզման : Նրա հայեացքում աւազանդ էր նստել :
 — Ձանգակատո՛ւնը, — ազազակեց նա, — քանդուե՛լ է զանգակատունը :

Այդ պահին, դէպի բակը նայող սենեակի դուռը խախտուեց եւ փոթորիկի հետ միասին աւազի սեւ ալիքը յորդեց ներս : Հանգաւ ժոժը : Նոյնը տեղի ունեցաւ միջանցքի հանդիպակաց կողմում : Մէկ առ մէկ փլուզուեալ էին գուլթիքի երկու թուկերի վրայ գտնուող յարկաբաժինների դռներն ու պատուհանները եւ աւազի թանձր դեմերը յորդում էին ամէնուր : Այնտեղ, ուր կանգնած էին նրանք, պատուուեց առաստաղը ու վիժեց ցած : Մարդը բռնեց Սարեանի ձեռքը եւ առաջ խոյացաւ : Նրանք մաքառում էին աւազի յարձանքների դէմ եւ ինչպէս ստորերկրեայ քարածխահանքում թակարդուած հանքափորներ՝ ճգնում մի պատասօ օդ յափշտակել : Ընդհանուր արհաւիրքի մէջ շարունակ հնչում էր զանգի զօղանջը, այս անգամ առանպասակ : Հասան միջանցքի պտտին : Բացեցին երկաթածույլ դուռը : Պատի միւս կողմում պազ խոնավութիւն էր : Մարդը վառեց ժոժը : Արատուոց անդորր էր տիրում այտանդ : Քարանձաւ լինէր կարծես : Այս ու այն կողմ մզլոտած կահոյքի մնացորդներ, փուկթաթախ ջահեր, կոտորուած, ժանգուտած թրերի ժառեր, ժամոտած զրքերի մէջ : Ամբողջ մի քաղաքակրթութիւն, որը փակ էր, բորբոսնել ու քայքայուել : Ու մի ակնթարթում Սարեանը տեսաւ ժամանակի անյատակ քարոցումը : Ամէն ինչ նային է : Մենք ենք, որ ստորափոխում ենք անընդհատ : Ժամանակը նոյնն է, ինչ որ փարաւոնների ժամանակ : Մարդն է, որ սղրում է իր վաղանցուկ գոյութիւնը : Մո՛մի լոյսի տակ տարուերիւում էին ժարդու դիժազծերը :

- Ի՛նչ այտանդ ազակով ես, — առայ նա՝ զտոնալով դէպի անձաւի խոռոչը, — զեանուշին քեզ ծովափ կը տանի :
- Քեզ չեմ հասկանում, — առայ Սարեանը :
- Ես պիտի գնամ :
- Ո՛ւր :
- Ձանգակատուն : Պիտի լուցնել զանգը : Այլապէս աղէտ է սպասում .

Աթալայային :

- Բայց արդէն աղէտի մէջ է Աթալայան :
- Ի՛նչ լզիտես : Պայիս է մի պահ, երբ մարդ պիտի անի այն, որին սպասել է ամբողջ կեանքում :
- Բայց դա բացարձակ խենթութիւն է :
- Խենթութի՛ւն, խենթութի՛ւն, — երկար, ջղադար ծիծաղեց մարդը, — չգիտեմ դու ո՛վ ես, ի՛նչ ազդից, ո՛ր քաղաքից եւ ո՛ւր ես գնում, բայց մի՞թէ քո ներկայութիւնը Աթալայայում խենթութիւն չէ : Ո՛վ է չափել խենթութեան սահմանը : Ի՛նչ լպիտի՛ գայիր Աթալայա : Ձպիտի՛ գայիր Աթալայա :

— Վաղը կը դադարի փոթորիկը: Վաղը լուսն կը լինի գանգը:

— Վաղը եւ բուրբ վազերը քեզ եմ թողնում: Ես իմ անելիքն ունեմ
այսօր:

Մարդը իր ձեռքի լոյսը յանձնեց Սարեանին: Սարեանը խորը նայեց
նրա աչքերին: Նրա բերբեր փայլում էին ասեղների պէս: Նա մի վերջին ան-
գամ խեցեփողը ականջին տարաւ: Խեցեփողը փայլում էր ժառանգն արեգակի
պէս: Մարդը խեցեփողը գրկած՝ բացեց այգու գուռը եւ կորաւ դիշերի մէջ:
Սարեանը փորձեց հասնել, կասեցնել նրան: Ծանրացան նրա քայլերը: Պար-
ակէջ չկար: Աւազը լինեացել, ծածկել էր արմաւենիների կատարները: Զկար
աշտարակը: Մնացել էր երկաթեայ կմախքը, որտեղից հնչում էր զանգի
աննդահար զողանջը: Ծովի թեւերը հասել էին Աթաւայա: Վերից, ամէն կող-
մից մրրիկը տիզմ էր թափում Սարեանի գլխին: Երբեմն քամին մտնում էր
նրա թեւերի տակ, աւնում, բարձրացնում եւ յանկարծ տաշիզի պէս դէն
նետում: Ի՞նչ պատահեց նրան, մտածում էր Սարեանը, հասա՛ւ զանգակա-
տուն: Այժմ կախուել էր տանիքի մի աղււտից եւ արեւն էր թջում: Դեւերի
վայնասունը քառապատկուց: Խաւարը սանձադերձել էր ցամաքն իր բուրբ
ստառուածները եւ երկինքը եկել ու իր կուտակուած զայրոյթն էր թափում
Աթաւայայի վրայ: Նրան թւում էր, թէ հիմա ո՛ւր որ է, հողմածրրիկը կուշ
կը տայ իրեն, որ աներեւոյթ ժազիւներ դուրս կը կորցնեն իր մարմինը երկ-
րից ու փոխարէն խաւարի պորտից վար կը շարտեն իր բզկատուած միտն ու
սակորը: Ո՛չ, տիեզերքը անսահման չէ, այլ մի այլանդակ ձաղար, որտեղից
շարունակ ցաւ ու աւազ է թափում մարդու վրայ: Նրա ձեռքը մի կարծր
զանգուածի զիպչեց: Ծիծեկոյզ էր: Կառչեց զանգուածից եւ տշխու ուժաւ-
պառ՝ աչքերը փակեց: Ծնդել էր նրա կեանքի պատճառները: Անցեալից ոչ
մի հետք չէր մնացել: Լինե՛լ, միայն լինե՛լ, վայրկեան առ վայրկեան, շտ-
րունակել ու շնչել, թէկուզ վիրաւոր ու արիւնաքամ: Միայն թէ՛ դոյտաե-
ւել: Հեռագհետէ աւազը ծածկում էր նրա մարմինը: Ընչու՞մը թմրի էր պատ-
ճառում նրան: Երկնքից դեզին ու կարմիր օդակներ էին իջնում: Առհաստ-
բակ դեզին էր հորիզոնը: Երկրագնդից արեւ՝ մի ստիւն էր: Արեգակի վրա-
յից որքա՞ն ողորմելի են երեւում մուրակները: Դանդաղաչարժ բզկեզներ:
Այնքա՞ն փոքր են, որ երբեմն չեն երեւում: Ամէնից անշնորհքը երրորդ գըն-
դակն է: Ինչո՞ւ է ստասնում: Տեսնեա, ի՞նչ է պատահել: Արապացրեց քոյ-
լիքը՝ մտապատկերից վանելու համար ձկների հողիվարքը: Գաղաքամիջի
լրանցքը կտրելուց յետոյ, նրա դէմ խոյացան երկաթածողերի ահաթեւ կաղ-
մածներ, վիթխարի գլաններ ու այլանդակ աշտարակներ, որոնք խելագար
կշռոյթով գտանում էին ամէն ուղղութեամբ՝ իրենց էլեկտրական բիւր սը-
լաքները խրելով գիշերի կուրծքը: Այստեղ բազմութիւն կար: Մեծադային
երաժշտութիւն եւ քաղցրեղէնի գաղջ բոյր: Մարդիկ զուարճանում էին նախ-
քան ձմրան լուսութիւնը: Վերցնենք աւազի հատիկները: Նրանցից եւ ոչ մէկը
նման չէ միտին: Այնքան տարբեր են նրանք իրենց կառոյցով, բազալրու-
թեամբ ու ձեւով, որ համեմատութիւն անհնար է: Նրանցից իւրաքանչիւրը
ու՛նի իր սեփական գոյութիւնը, իր լինելութեան սկզբնապատճառը: Եւ յե-
տոյ մ՛յ ստաց, թէ աւազը աւազ է: Աւազը աւազ չէ: Եթէ շատ սպասենք,
նա մի օր կը դառնայ ծաղիկ, կամ ձուկ, կամ ջուր, մողէջ, ապակի, դուռ
կամ աւազ: Իսկ եթէ ուզենայ՝ նաեւ զեփիւտ: Առայժմ ես լոյսի՛ պէտք ու-
նեմ: Երկնութիւնները կարող են սպասել: Համայն մարդկութիւնը կարող է
սպասել: Ես պէտք ունեմ, առաջին հերթին, ջրածինի ու թթւածինի: Ես
ուզում եմ նստել լոյսի մէջ ու լուսաւորուել: Ուզում եմ արգասաւորել լոյսը

եւ արդաստարունել լոյսից: Եւ ուզում եմ մէկ վայրկեան լոյսի մէջ ապրել, որպէսզի իմաստաստութեամբ լինի կեանքս: Եւ այս բոլորը ոչ թէ մշակոյթի կամ հոգեմտաւոր այլ առաքինութիւնների համար, այլ յանուն ինքնազրտակցութեան, որպէսզի երբ վերագառնամ ստազին, կարողանամ նախաաւարաց տեսլ, թէ ես այնտեղ էի, մարդ էի:

••

Սարեանը զժուարու քացեց աշփերը: Մարմինը լողում էր հանելի ջերմի մէջ: Անարեւ արշալոյս էր: Թէեւ անձրեւը մազում էր, սակայն արեւի խոստում կար արեւելքում: Դիմացում, հեռում, սակաւին աչկան էր ծովը, այս անգամ ցուցական, գրեթէ անյոյզ: Փոթորիկը զնացել եւ այժմ իր յանուից քարշ էր առնու իր անջիզ պոչը: Յիւնց Աթալայան, Դարձաւ արեւմուտք: Մասաստանների մուգ մի դոսի եզերել էր աւազէ մի քայտա, որի կենարոնում բարձրացել էր անէւ մի բլուր: Այս ու այն կողմ ընկել էին արձատարիւ ծառեր: Անդորրը նման էր անեղ նախաամարտին յաջորդած անդորրին, երբ սակաւին միում են հրանօթները: Հայեացքը բլուրին՝ քայլից մի որոշ ժամանակ: Որքան մօտենում, այնքան անուիւր արամք էր ստանում բլուրը: Կարծես գերեզման լինէր: Աջ կողմում, աւազաթումքերի վրայ ձիան մի դիակ էր երեւում: Կանգ առաւ: Այլեւս չէր կարողանում առաջանալ: Չէր ուզում վերագառնալ Աթալայա: Արեւը մի շող արձակեց: Բլուրը Թաթախուեց արեւի շողով: Այդ տեսեց մի վայրկեան: Սարեանը վարդազոյն մի ցուլք անտաւ սաքերի տակ: Կապտաւ ու աւազի միջից հանեց մի խուշոր, շնախարհիկ խեցեփող: Դողդոջուն մասներով մաքրեց թաց աւազը եւ կարտսով ու անձկութեամբ խեցեփողը մօտեցրեց աչանջին:

(«Միջնարար – 7» շարքից)

Թ. ԿԱՐԱՊԵՆՆՑ

Ս. Կ Ի Բ Ա Կ Ո Ս Ե Ա Ն

ՃԱՆԱՊԱՐՀ ԵՒ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Քմ բիբերու հորերուն ու հանքերուն ածխազոյն
 Հապարաւոր կուտակուած ոսկորներ կան սուրբերու
 Եւ միջօրէ հոգիներու թանձր արցունքին եռքը տաք...

Հիմա, երկի՛ր,
 Միջերկրական կապտաւուն վէպը կողքիս
 Երբ լող կ'առնեմ արեւու
 Եւ մարմինն իմ ջերմացընել կը փորձեմ,

Դուն, երկի՛ր իմ,
 – յաստուածներու կայտառ կաւ –

Երկնի անտես շրթներէն
 իմ ունկերու անապատի հատիկներուն սառուցեալ
 Ռտնաձայներ արամանդեայ, ռտնաձայներ մեղրաբոյր կը սրակես
 Ու հեռաւոր արեւուդ շարականները բոլոր – ռտնաձայներ յաւերժի –
 Ծնծղաներու, փողերու հետ կը հիւանես, կը զնգզնգաւ արդ նորէն...

Խոնջ է մարմինն իմ ամբողջ:
 Դարերու ջերմը ահա էութիւնն իմ կը ցնցէ՝
 Ու կ'ըլլաս իմ մէջ հեղուկը կախարդ, անհունին բացուող,
 Ու պայն նուաճող, ստրուկըդ ընող անհունն անաւարտ,
 Որովհետեւ դուն կախարդն ես կեանքի, մարգարէն լոյսի եւ անվիճելի
 Դուն ան ես՝

ով իր ուրուականներուն տեսիլքով վայրագ
 սերունդն այս պղտոր հրդեհեց կեանքի հիւթով ու գետով սերմին
 անյատակ,

Դուն ան ես՝
 ով իր վառ զեփիտներուն յուշիկ համբոյրով
 յաւերժաբոյր, սուրբ յասմիկներ ցանեց բիբերու թոթով

Ու հիմա, երկի՛ր,
տաք այս ծովափի կողն ի վեր հանգչած
մարմինն իմ սառոյց քամիներուդ պէս

Կ'ըլլայ

Չիզ կայծքար.

կը շողայ քեզմով,

կը յորդի քեզմով,

Եւ օտար հապար շանթարձակ մրրիկ զունչերու դիմաց՝

կը խօսի քեզմով

կը խօսի լոկ քու

Շանթարզել-մագնիս հատու բառերով...

Ջերմ է մարմինն իմ, հիմա:

Դարերու երթոյ ահա, երկնի անտես ակերէն

Անլար քնարիս անտե՛ս լարերուն լոյս, գինովութիւն,

Հապար եղանակ ու վիշտ կը ցանէ:

Պրոնպեայ անվեջ, ո՛չ, ոսկի-ոսկի՝ ձայներ կը պարեն,
Ընկուզիչ շոգի: Բոյր-բոյր յուշերու, գոյն-գոյն սէրերու սերմեր կը տեղան
Երկնի սպիտակ լոյս ստիւքներէն, իսկ տարաշխարհիկ անզղեր արտորեայ,
Իրենց պողպատեայ շեղք կտուցներով բիբերն իմ յոգնած,
Կեղծ կանթեղներու լոյսն արտացոլող բիբերն իմ խռով
Եւ իմ սէրերուս նման միամիտ լեղուցըս դալուկ
Անվերջ կը կտցեն ու կը բզկտեն:

Հոգ չէ՛: Ցաւն է գեղեցիկ...

Մենք յուշերու փլատակ տաճարներուն ճգնաւոր,
Կամ հեքիաթի մարգերուն մէջ գերընկճուած, թափառական
Ջոյգին նման անբաժան՝

ամրան այս ծանր քայլերուն հետ,

ամրան այս ծանր քայլերուն պէս կը քայլենք

մեր կորուսեալ արքայութեան ունկերը խոպ

քանի մը դար վառ լռութեան

Կարասներուն քացրութեամբը օծելու...

Յոգնութիւնը՝

Անգիտակից երգի մը պէս՝

Կը ցատկոտէ, խարապանեալ կը փորձէ

Ինքն իր դազաղը տանող ստուերը մեր գինովի,

Կորաքամակ մեր կեանքի ստուերը գորշ, անորոշ...

Ոտքե՛ր, դողն այս լռեցուցէք:

Հոգ չէ՛, երկի՛ր, յոգնութիւնը մեզի համար հաւատարիմ շունն է,

Այս մութ աշխարհի մտերիմը մէկ հատիկ, որ մեզի հետ, ճի՛շդ մեզի պէս

Տխուր-տխուր մոխիրներուդ ծալքերն ի վար կը քալէ
 Կոյս նշոյլ մը ջերմութեան
 Յայտնաբերման ի խնդիր:

Ահաւոր է սառնաշունչ
 Արեան գաղթի գիշերներն այս գիշատիչ,
 Տառապագին, տառապերգակ ծառեր ենք մենք իրար կոթնած՝
 Ուղիներուդ շուրջ բոլոր խաչի նման իրարու կոթնած, վիշտն իրարու
 Մրմնջացող
 Խաչ քարերուդ

վարդ քարերուդ

հաց քարերուդ

մարդ քարերուդ

Այգիներուն քարացեալ արցունք-գինին ենք թորեալ...

Լաւ կը յիշեմ, երկիր իմ, թէ օր մը դուն ըսիր ինծի.
 — Պէտք է կրել տառապանքն այս.
 Կամբըջնկէք գետերուս, լեզի, անվերջ տառապանքը բարբարոս...

Երկու անգամ տառապած, աստուածազարմ իմ երկիր
 Օգնէ՛, գէթ դուն տառապանքիդ շղթաները երկարէ,
 Որ տառապանքն իմ լիանայ եւ ակերուդ պէս զուլալ
 Ձայներն ակնիս՝ հոգիիս հետ՝ տողերուն մէջ կարկաչեն:

Ակնիս հոգի իմ երկիր,
 Երկու անգամ, երկու-երկու հապարերկու տառապանքներ,
 Իմաստութեան չիպուխ ծխող աստուածաղէմ, ճերմակավարս նահապետ,
 Նստի՛ր իմ դէմ. նստէ՛ միայն երազի պէս պահ մը թէկուզ
 Եւ արտերուդ՝ իբր խալ՝ տառապանքի մահաբեր բոյսերն ամէն եւ կ'ընեմ՝
 իմ շրթներուն համար նեկտար
 Եւ արտերուդ՝ իբր ծարիր՝ տատանկները կապարաշունչ, կապարահունչ՝
 իմ աչքերէն ծորող երգեր հրափայլ...
 Ու կը քալեմ նոյնիսկ մահուան կրակածայթ մայթերն ի վար,
 Ու կը քալեմ նոյնիսկ կեանքի սառցաշղթայ մայթերն ի վեր՝
 ինչպէս տէրվիչն առատաձեռն՝
 քու պրոնպեայ արեւիդ ծիւ մը շողով
 Քաց մայթերու նկուղներուն մէջ դողացող չոր, ցրտակէպ հոգիներուն
 Խաւարն ամբողջ ցրուելու եւ արեւն իսկ ծիւ մը շողիդ մէջ վտիտ...
 նիհար, փոքրիկ, սեւ կէտի մը կը վերածեմ:

Հիմա, երկիր, տեսիլքներու երկնային
 Հազարագոյն, հազարափերթ հրածաղիկ կայ բիբերուս
 Եւ կան յուշեր, եւ կան փուշեր թէ՛ բունաւոր, թէ կաթնաթոյր...:

Տ Ե Ս Ի Լ Ա Ռ Ա Զ Ի Ն

I

Երկիր, բիրն ես գրութեան
 Ու խղճմտանքը լոյսին.
 Իսկ ես՝ ճամբորդը
 Սիրոյ...

Կեանքը՝ եղեմ խաւարապատ: Վառ լոռիքին առաձգական ակօսներուն սըր-
 տարտիս, ուր ջիղերով ուրուականի մը յիմար —երկուորեակը հոգիիս
 — եւ կաղկանձովն երակներուս՝ վաղուան համար կը հերկեմ արտն
 այս երաշտ, անառիկ՝ անծայրածիր յիշողութեան չափ յամառ:

Կեանքը՝ եղեմ, կեանքը անդէմ՝ խաւարապատ մեծ եղեմ ու եղեմին մէջ այս
 հին... հին լոռիքին բոցկտուն: Կեանքն է եղեմ ու մահատուն խա-
 ւարածածկ՝ ճիչերն ինչպէս սուրբերուն, երզը ինչպէս ծեր ծովուն եւ
 տակաւին՝ ճամբորդութիւն անաւարտ... յար եւ նման, ամէն վայր-
 կեան, մեռնող—ծնող մահուան ծովու ծննդաբեռ քերթուածին՝ ալիք-
 ներու մութ խաղին:

Կեանքն իմ անշուք՝ ապատ, ապա՛տ քանտարկեալ քանտաշխարհին մէջ ապատ,
 ուր խաբկանքի կայանները շողշողուն, ամէն վայրկեան, տէրվիչն
 այս մութ կ'ընդունին ժպիտներով, սրտաբաց, ուր լուսեղէն անթու-
 ցուպեր կը տոճունին կաղն ի կաղ անդունդին մէջ մահատան...

Կեանքն է կրկէս ընդարձակ եւ մենք ստրուկը անոր, շիրմաքարերը շրջուն,
Շիրմաքարեր տխրադալով, որք, միամիտ, մոլորուն...

Երկիր, բիրն ես գթութեան
Ու խղճմտանքը լոյսին,
Սէրը անմար,
Իսկ ե՛ս...
Ստուերը
Տկար:

16 x 2500

Կեանքն է եղեմ ու մահատուն, ու մահատուն, ու մահատուն...
Ու հարսնետուն:

II

Մահատունէն զիս հարսնետուն փոխադրող, այլափոխող ցուպն ես կախարդ,
Մովսէսի ցուպը առոյգ, որ կը ծագի դարերու խաւարն ամբողջ վանե-
լու իմ բիբերուս խոռոչներէն ածխակերտ եւ արիւնն իմ փրկելու նեն-
գութեան բաւ տիղմերէն

Երբ ձկնորսները լոյսի նաւերն իրենց կը կապեն
խաղաղութեան պարաններով,

Երբ ջորիներն իմաստութեամբ բեռնաւոր, լուռ դարերու ա-
նապատին հորիզոնէն կեանքով առի ձայներիկներ գոյնզգոյն կա-
խարդական սուտի անզին սրուակներուն հեղուկներով կ'օծանեն,

Ապա յանկարծ,

յուշիկ-յուշիկ շորորալէն կը համովնան,
դէպի մեր կողմ կ'երկարին

ու բիբերուս պապաթեայ դար շերտերուն ծալքերն ի վար
դժուար-դժուար կը սահին, կը խտանան, կ'ըլլան սերմեր արեւի, ար-
ձաքաձայն երազներու առաքելներ պարզ, բարի...

Այսպէս, այսպէս կոհընծայում-տառապանքի խենթ արարքին հետ աղուոր
կը բարձրանան դարերու լուսնէնդ, երկիր իմ, տեսիլներու սանդուխներ,
Լուսասերմերն արեւուն, երազները բիրեղեայ, մեղեդիները անշուրթ՝
Լինելութեան անծանօթ մակարդակին կը հասնին, կը խշրտան
Ու կը պայթին պապաթն ի դուրս, քառսն ի դուրս,
<է՛յ, ուղիւսրէն, մանկօրէն
Լուսածիլեր Յաւերթի...

19 10 11

III

Դուն քերթողն ես նախանձելի, եպակի,
 Ֆառերէն խոր, ծովերէն իսկ խորախորհուրդ,
 Հին, մշտանոր, կենսապայման, միշտ էական երգիչն անձայն...
 Որ գրելը երբ մոռցաւ՝ դարձաւ յաւէտ յարածադկող մեծ քերթուած արտը ծակի:

.

IV

Ես լուսածիլդ եմ յիմար, որ կը ծլի միշտ այսպէս, ոսկեփետուր, ոսկեթեթեւ, ոսկեշուկ հողաքերթուածը վճիտ, հողաքերթուածն այրեցեալ հողիներուն սրբաշուրթ, յետոյ, յանկարծ կը հագնի վեփիտներու լուսաթոյր պատմուճանները մաքուր ու կը բացուի անհունին մէջ թափառող քերթողներուն մութրակ խորհուրդները որսալու...

Ու կ'որսամ ես համայն երգերն անգերի թիթեռներուն հրեղէն՝ վառքիդ համար, երկի՛ր իմ, որոնց մէջ լուս կ'ապրիմ երգն իմ, կ'այրիմ երգն իմ հողաշէն, ետքը կարմիր՝ վէրքը հողին ու տնքոցը մարդկային նաւաբեկեալ թընճուկին, եւ տակաւին, երկի՛ր իմ, մոխրաբարձառ արտերուդ զիցցականական առիւնին խարոյկը խենթ՝ աղամանդեայ, օ՛, հրաշէկ շնչառութեանդ չափ կարմիր:

Դուն անվերջալոյս սիրոյ պատարագ, ճանապարհ անյաղթ...

Օ՛, Փրոսփերինա,

Մատներդ ահա մերկ հողիս սպիներուն կը սրսկեն հաշիշ ու խունկ,
 Մատներդ ահա, հողիս տգեղ կը ծածկեն գլխանցի պզեստներով ջրդարձակ...

Ըսէ՛, ինչպէ՛ն դուն կ'ընես տերվիշն այս չոր այնքան կրքոտ Ադամ ինչպէս, ինչպէս Աստուած: Ըսէ, ինչպէ՛ս, ի՛նչ խորհուրդներ կը գործադրես՝ վերածելու համար դուն պիս մերթ Ատոնիս ու մերթ Սաֆօ...

Լիացած եմ ես հիմա, հապար ակէ այցելող տեսիլներուդ երանգներով սանձարձակ ու բացակայ հնչիւններուդ պղնձեայ մարտերգներով հրարձակ...

Բոյրերդ ամէն, էութեանս մէջ կը նաւեն եւ արեանս մէջ կը պարեն ծովահարսի պէս քնքուշ՝ անրջական սիրոյ պարերը թաւշեայ, իսկ բիթերէս կու գան դուրս շարականները սիրոյդ...

Փորձեցի, մի՛շտ փորձեցի շարտել քեզ մահուան ծովուն մեջ կիպիչ եւ կամ յանձնել մոռացութեան ովկիանի երախներուն գիշատիչ, բայց դուն եկար, երկի՛ր իմ, ա՛յ առաւել գեղեցիկ, մարգարէի մը նշման՝ իբր սիրոյ ճշմարիտ շնանապարի ճշմարտաձայն...

Դէմքըս եղաւ՝
 դէմքըդ միայն,
 Չայնըս՝ ձայնիդ
 վնգզընգոցը բազմաձայն
 Ու տարիւր վիս, տարիւր հեռու, տարիւր ետ...
 նախակասին ուկեճաճանչ քերմութեան:
 Եւ աշխարհն ամբողջ եղանք դուն ու ես
 Եւ աշխարհի դարձաւ քու շուրջըդ միայն,
 Դուն եղար ակունք մտքի ու խղճի,
 Սիրոյ ու յոյսի, սիրոյ ու յոյսի,
 Արարիչ համեստ, լուսագահակալ,
 Ծառը յաւերժի, հրաշէկ, մեծղի...

Անուասիկ կը դառնամ շրջածիրիդ շուրջ պարող խելօք, բարի արքանեակ
 Բայց դուն ե՛ս կաս, ե՛ս չկաս, Աստուծոյ պէս ինքնաբաւ՝ չկաս ու կա՛ս...

Գիրին ու գիրին միջեւ
 կայ վերջըդ բուրեան,
 Բառին ու բառին միջեւ
 կայ երթըդ միայն
 Եւ ծնունդն այս նոր՝
 Ջարդուվշուր կանթեղներու երփներանգավառում նախադարեան...

Ետիս դարեր — լեռնաշղթայ աղացած —
 Ետիս դարեր — գուրգուրանքի լեռնաշղթայ պողպատէ —
 Առջիս կմախք, մոխիր, վարդ եւ յոյսի խոր անապատներ կան անյոյս,
 Ուր կը մեռնիս — կը ծնիս վերածնման, վերածաղկման համար քու՝
 Որովհետեւ նման ես դուն արարչագործ մեծ ծովուն, որ ամէն օր,
 Ամէն վայրկեան, հապար անգամ, ինքն իր դէմքը կը քանդէ
 Ապա դարձեալ նոյն իր դէմքը կ'այլափոխէ, ու կը դառնայ
 Գունաւորող նո՛ր ակիք...:

Գոյութեանը միակ ապացոյցն էս դուն,
 ապացոյցն էս դուն,
 արարի՛չն էս դուն...

Կանթեղ մըն եմ էս անալթոյ,
 Որ կ'օրօրուի գիշերուան մարգին մէջ մութ, ամենի,
 Ու կը կանչեմ քեզ, դէ՛մք իմ, ու կ'արթննան զոյներն ամէն կանթեղին
 Ու կը կանչեմ քեզ, ձա՛յն իմ, ու կը բացուին յոյներն ամէն կանթեղին:

Հեկեկանք ես մանուկներուն զեփիսներու հետ խաղացող,
 Ինչպէ՛ս կարդամ ես զքեզ,
 Եւ սուրբերու անմատոյց աղօթքներն ես իմաստուն ամպերուն հետ ճամբոր-
 դող,
 Ըսէ՛, քեզ ո՛ր սպասեմ:

Երկի՛ր, քիբն ես գթութեան
 Ու խղճմտանքը լոյսին,
 Իսկ ես՝ սիրոյդ
 Ողետորը
 Միամիտ:

Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

Ա. Ն. ԶԱՐԽՈՒՏԵԱՆ

Ե Ր Է Պ,

ՄԱՐԴ ՄԸ ԱԵՈՒՄ

ՀՈՂԸ ԲՈՈՒՆՑՔԻՆ ՄԷՋ ՍԵՂՄԱԾ

Գիտէ, որ պիտի մեռնի այլևս. պահ
մը կը դիտէ շուրջը. պիտի մեռնի. այս՛,
չըթուներն արիւնք խմելով, մութ-կար-
միր բերքունի առջև հեղ մըն ալ տե-
նելով մ'յն պարտքս հարկոցները, զորս
երբեք չկրցաւ նուանել...

— Իրացա՛ւ, — կը մըմոայ ջովի
վիրաւոր գինուորը, — արդեօք ի՛նչ կ'ը-
սեն հիմա մեր հարապանները. կարելի՞
է որ այլևս երբեք չտեսնեմ սիրած կն-
ջըս ճեղքուած շրթուները...

— Որքա՛ն չեմ սուկար հիմա մահէն,
— կը շնչաւս եւ կը սկսիս ձեռքովդ շը-
փել բզկտուած վզիդ երակները...

Աչքիս առջև կու դայ այն քաղաքը,
ուր ապրած էր կեանքը, այլբոս եւ հե-
թանոս օրերը. ազատար խուժանին պի-
մակահիր ասպնազը, խուժանին, որ կը
ապստէր մերկ երակներով, ժանգոտած
ափերով...

— Կր ապստէր ինչի՛, — կը փոփայ
ինքնիրեն, — հայրենիք կը փնտռէինք...
գարբուռ չափ մեր հին հողը կ'ուզէինք
սնդմել մեր վէրքոտած իրաններուն վը-
րայ...

Սղունգներով կը ճանկէ հողը:
— Մըկի գրակեցինք այս հողը, որ
մե՛րն է. երէկ ճնճողակները երգեցին ա-
զատագրման երգերը... երէ՛կ...

Յանկարծ կը ցնցուի. սոսկալի որո-
տումներ կը լեցնեն երկնքին անդրու-

թիւնը. կրակէ ծաղիկներ կը պարեն օ-
դին մէջ. գինուորներուն արեան հեռ կը-
րակը կը խառնուի, կ'ըլլայ անհասնում
կեանք, ս'գ, շնչելի՛ք օդ, թթուածի՛ն.
Տես՛նո՛ք, ահաւոր իրականութիւն մը:

— Ինչպէ՛ս ուրախ պիտի մեռնիմ,
— կ'ըսես եւ սաքի կ'ուզես ելլել, սա-
կայն չես կրնար. վէրքդ խորունկ է,
գինու՛ր, մ'յն վէրքը, որ ահաւոր հեղ-
նանքով մը կտալած է միտերուդ, մ'յն
վէրքը, որուն կը հուսատես, որուն հեռ
ձուլումն ես հիմա, որուն տխրատանջ
կծկումին մէջէն կը տեսնե՛ս ջու հայե-
լի բերքերուդ առանցքէն մոխրամտան եւ
մայլ հարկոցնը, որ խորհրդանոր կը
գտնայ ինքնիր վրայ, ինքնինքը կորսըն-
ցուցած գիւտհարի մը նման, եւ որուն ե-
րախէն...

— Տե՛ս, արեգակը ցատումէն կը
պայթի՛ կարծես, — կը մըմոայ կրկին
թիւմորթ մարտիկը...

— Ի՛նչ կը տեսնես, ըսէ՛, գերեզմա-
նե՛ր, զորս պիտի չնշմարես երբեք, աղ-
ջկայ մը դողացող եւ վախ առի՛նքը,
զոր պիտի չզգաս այլևս մասներուդ
ներքեւ... Ի՛նչ...:

Կը ծոես գլուխդ վճականօրէն...

— Արեւը այրած է հողը. աղա՛յ,
այս հողը արին կը հոսի. աս՛ր, գէթ
բուլէ մը սաբ այդ ափ մը հողը ունեղե-
րուդ ներքեւ եւ հասուցտայ. հիմա կը

Հասկնա՞ս... կը խեղդուի՞ս Հոգին սըր-
տին քակուող վայրագ արոփներէն. ըսէ՛,
զինուո՛ր, այս Հոգը, կրնա՞ս օր մը լեզ-
ւիդ սանիւ, ծծել, ինչպէս պիտի ծը-
ծէիր աղջկայ մը արինոս լորձուքը...
ապրիւ այդ Հոգին արինոսխան սնուն-
դով, շնչէ՛ւ եւ զինովնա՛ւ ամբարտա-
ւան իզմերով, բռնէ՛...
Երբ ծնայ, կարծեցի, թէ զիչիւր է
զեւ. մայրս կ'ըսէր, թէ պէտք չէ երբեք
մենք մեզ սարուկներ կարծենք... սա-
կայն սարածուն անապատներուն մէջ մեր
միտերը կ'այրէին՝ բորբոքած Հայնայնե-
ներու նման. կը քաշէինք լուս, մեր գր-
լուխները կախ՝ յանցաւորներու նման.
կարծես ամշնայինք բանէ մը. սակայն
ինչէ՛ն. ծնունդէ՛ն... ազօթքը մեր փոր-
ւած շրթներուն, եւ մեր նմուշած ափե-
րը միջոցին մէջ, կը քաշէինք պարտա-
տուն եւ խելագարներու նման կը փնտա-
լինք մեզի երկարօրէն գաւաճանող մեռ-
քը...

Օր մը, կտառագութեամբ փչեցի հո-
շիւի մը, որուն մէջէն սեւ-զեղին զէմքս
կը ցլուր ձաթող կանչի մը նման. եւ եր-
կա՛ր չեկեկացի:

— Լու՛՛, — կը գոռար ձայն մը ին-
ծի, — ի՞նչ կը փնտաես. ի՛նչ կը փնտաես
ախարհներու մութ բարբառին մէջէն.
արդարութիւնը զինով է եւ մարդոց ե-
րազները ծալուած, մէկդի՛ գրուած,
իսկ մարդոց բերանները խորտակուած
են տակաւ: Տե՛ս, արշալոյսներն իսկ կը
փերջանան քու բարբառոս նայուածքիդ
Հեւ...
— Կը ցաւի՛մ, — կը պոռայ յան-
կարծ ջովի վերաւոր զինուորը, — կը
դարձնես գլուխդ, սակայն վիզդ ահու-
լիօրէն կը ցաւի... կը սուսայիս, այո՛,
չես կրնար օղնել այս եղբորդ, արգաւա-
տանքով կը դիտես անոր վէրքը... Հիմա
վէրքը վերածուած է հսկայ խայի մը...
խոշո՛ր, ամենի՛ խայի մը... արդեօք...
մէկ մեռքով ա՛նքդ կը շփես. մեռա՞ծ ես
արդեօք, թէ ժմայտու ուղեղդ կը խազայ
իւր վերջին խաղը. կանչ մը կը տարած-
ւի, կը ծաւալի աւերակ եղած կանչ մը,
սակայն քա՛ջ ձայն մը.

— Կրկին անապատին մէջ ենք.
կրկին Հոգը մեր կործանի պիտի իր-
նածք, կրկին պիտի մեռնինք...

Դեւ երկէ կը... կը յիշե՞ս Հիմա,
այն երեսասորդ աղջիկը, զոր մզեցիր
Հեոսուր զիւղին մէջ, եւ որ քեզի կը
սպասէ Հիմա, անձամբեր, ցրուած մա-
զերը ուսին: Մայրդ, որ պատուած մեռ-
քերով ոտով ապուրդ կը պատրաստէր.
Եղբայրդ, որ յանախ կ'օգնէր քեզի դժ-
ւարին գործերուդ մէջ. բարեկամդ, ու-
րուն մտքուած բիրերը երազ եւ ապա-
գայի ունացող յաղթանակներ կ'ապազ-
կէին... կը յիշե՞ս Հիմա, ազա՛յ...

— Պատերազմի պիտի երթանք, —
բոսծ էին եւ Հեոսուած էիր խուճերերու-
րուորը կը քաշէին իրենց զենքերով, մա-
կանները վեր, արծիւներու նման իւր-
բոխ... զուն ալ կանգնած էիր անոնց
մէջտեղը եւ կարծես մէկը կը փնտալէր
անապատ միջոցին անձամբեր Հոլովոյթին
մէջէն... կուտեցաք տանջուած աղէքնե-
րով, այո՛, տառապանքներէ խթանուած,
անվանառ սրտերով, սեօթի, սակայն բո-
սոր երակներով. մեր մասններուն ներքեւ
նզմեցիք ծովածուալ աստանքը. խարտ-
զանեցիք եզծուած գայրոյթը, շտոդացիք,
չուսատապաք. ցաւեցա՛ք սակայն:

Օրերը ինչպէս անցած էին, գի-
տե՞ս...

Ոտքի՞ կ'ուզես ելլել... պատրա՛նք-
անա Հիմա արեւը խարսյկ կը կարծես,
որ Հեոզհեան կը մարի. կը մարի... տ-
հա Հիմա կը վերջանան այս բոլորը.
սհա սիրած աղջիկդ, որ մեռքը կ'երկարէ
քեզի... Ել, ազա՛յ, բռնէ անոր սպիտակ
մեռքէն. շե՞ս տեսներ, քեզի կը կանչէ.
տե՛ս, տաղերը խիճերու վերածուած՝
վրաց կ'իյնան, կը սպաննեն միտերդ. ա-
հա ջարդուած տուն մը, որ կը փլի...
Տե՛ս, ծերունի մայրդ, որ նամբուն մէջ-
տեղը կեցած խաւարին փէշերը կը լիղէ.
Հո՛ն, յաշտուած բերան մը, որ կու գայ
հանդիշու լրթներուդ վրայ. մանուկի
մը կզակը, որ կ'իյնայ թռչելով, շար-
շարուած Հոգը, որ...

Ե՛լ, զինուո՛ր, տես այդեկութքը: Կը
յիշե՞ս այն տարին, երբ ուխտի գացինք-

ծուկի աղօթեցին, Աստուծոյ անունը պոռայինք. խելագարներու նման շարուհ-ցանք քով քովի. երգեր երգեցինք, ձեր սպիտակ քերականները օղին... կը յիշե՛ս քու՛րբը:

— Աստուած իմ, կակաշները ու-տաթափ ինկան, — կ'ըսէ քովի զինուորը ծուկն-ծուկն եղած ճակատար ցցած, — ինչպէ՛ս այնու չնչեմ:

— Առաջաստները հետու են, — կը պոռաս զերազոյն ճիշով, մըրիկի պէս ուժղին:

— Տե՛ս, հետու... հեո՛ցը... ամէն ինչ կ'այրի... կը ժոխրանայ, — կը փըս-փըսայ զինուորը վշտաբեկ:

— Մակոյկը մինակ մնաց, — մայրս իսկ ժօսս չէ:

— Վհուկները կրակ կը ցանեն չորս զին. օղը ժահրացած կը նեխի... մար-դիկ բոլորն ալ կը խեղդուին, կը փախ-չին, կը լլկեն զիրար: Ամբոխը կը փնա-նայ...:

— Վնասակար ամպեր այլանդակ խաղալիքներու նման կը խառնուին իրո-րու... բան մը չեմ տեսներ այլևս:

— Մի՛ հաւատար մօրդ խօսքերուն. պատերազմը կոխ չէ միայն. մենք եղի-րամայր սիտի շունենանք երբեք, — կը պոռաս յուսահատ:

— Չե՛ս լսեր պոռնիկներու քրքիլնե-րը. անոնք երազ չունին երբեք: Տե՛ս, զթութեան քոյրերը մեր վերջերը կը լի-զեն:

— Մի՛ խօսիր, — կը շնջայ մարտի-կը հեւասպառ, — չե՛ս լսեր ազոսանե-րու կանչերը: Խոսքարաբ ժամանակը կը փեցնէ խաւարը:

— Հիմա մեր փողոցին մանուկները զնդիկ կը խաղան... սրբա՛ն ուրախ են:

— Վերմակս կարճ է, — կ'ըսէ գո-ղացող զինուորը, — սրիկա՛յ, զոցէ՛ վը-րաս... ողնայարս կը զողայ... սիրած կինս ասկառ կը փախի իր բովանդակ ասմկութեամբ... չ'ողար վրաս. սահ-մընկած՝ աչքերը խոշոր-խոշոր քացած, կը փախչի... անոր զազլ լորձուցը կը հոսի իր վարդազոյն ծիծերուն մէջէն...

— Գրաւած հողիս վրայ տուն մը չի-նեցի. չե՛ս տեսներ անոր կարմիր փեղ-կերը. ամբողջ տունը կարմիր ծեփուած է... կարծես արիւն քսուած ըլլայ ա-նոր...:

— Մի՛ խօսիր, հանդչէ՛, պառկէ՛ բո-պէ մը:

— Երկինքները կը մաշին. տե՛ս, լու-սինը ծերութիւն կը փսխէ. օրորները ծը-ւարած, կը սպասեն բեղմնաւոր եւ թարմ լոյսի տեսիլքին... Աստուած իմ, որ-քա՛ն կ'ուշանայ մեր գիշերը...:

— Ընկե՛ր, երազիս մէջ տեսայ հաստ շղթայ մը վրէն կախուած... սկիւիէ հաստ շղթայ մը...:

Ամէն մարդու պէս մարդ մըն ես. կը մեռնիս՝ հողը բոունցբիդ մէջ սեղմած. սիրած աղջիկդ քովդ չէ. ո՛չ ալ մայրդ. ո՛չ ալ քահանայ մը. մուկին փարած ես քարի մը կտորին. բերկրանք կայ կար-ծես ամբողջ զէմբիզ վրայ, կարծես զըր-կած ըլլաս համանուհիդ սահուն որո-վայիք...:

— Թշուառակա՛ն, — կ'ըսէ ձայն մը ժօռչող, — հաղարներով խեղճեր, այս-պէ՛ս, ամէն բողէ կը մեռնին:

— Մակոյն հերոս են. անժա՛հ են, — կը շարէ միւսը...:

— Փու՛ն բառեր... խարկանք. ա-նուրդի հանուած ստորին քաղաքականու-թիւն... պարզ զինուորը կը մեռնի, իսկ զմեռնե՛րը...:

— Մեծե՛րն ալ մեռան, կը մեռնին, շա՛մ մեծեր... կը հաւատան, կը մեռ-նին... կը հաւատան պատերազմին, իտէլայի՛ն... հողի՛ն... արիւնի՛ն...:

Գիտէր, որ պիտի մեռնէր այլևս. պահ մը գիտեց շուրջը. պիտի մեռնէր, այո՛, շրթունքին արիւնը խմելով, մութ կարմիր բիրբուրուն սովեւ հեղ մըն ալ տեսնելով ա՛յն պարարտ հորիզոնները, զորս երբեք չկրցաւ նուանել. պիտի մեռնէր ափ մը արիւնոտ հողը բոունցբին սեղմած...:

ԱՐԱՔՍԻ Ն. ՉԱՐԵՈՒՏԵԱՆ

Ա. Գ Ա Ր Ա Լ Է Ք Ե Ա Ն

ԱՐՆԻԱՅԻՆ ԲՈՒՐՈՒՄ

Որքան եեզնանք ու կծու ծաղր,
Ու հիւանդկախ մտքերու բազմակուտակ դիակներ:

Մինչ կ'արանեմ ժամանակի ցաւերուն սպեղանի դնող լուսեղէն
ճանապարհներ:

Օ՛, ես կը լսեմ
խորհուրդները ծաղիկներուն վեհաշուք,
որոնց ետին,
դուն չարութեամբդ մամուկ
կը վարձես աչքերդ գոցել
որ քեզ չտեսնեմ:

Ո՛վ խաբկանք, — կնդրուկը կրկնապատկուած տառապանքներու:

Ոտնաձայնն է քառասորակ ձիւտրին...

Բայց դուն, հոգի՛ս, բաց աչքերդ երազարիք:

Անցորդներ կան՝ անգթօրէն յոյս կ'առեւանգեն
տեղը փռչի սերմանելու...

Մահացած մտքերու, կուտակուած դիակներու **ԲԱՐՆՅՈՒՍՈՅ**

ՀՐՈՒԱՆԴԱՆԷՆ

Անունն անոր արձագանգեց ծաղկի բուրումը արեւային:
Արինս խենթացնող հողը գգացի յայնժամ ստերուս մերկ,
Ու քաղցրացնող մեղրը՝ գարնանային ծաղկի վառ բաժակին...

ԼՈՒՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳԸ

Գիշերներու սուկեզրուագ երազէն
 Զյագեցած Ոսյուած Բնիւրուդ խորհուրդով՝
 Առաւօտում՝

երկարեցար դուք ինձի...

Սիրտըս՝ սրուակիմ
 արիւն հրակէզ,
 Ինչպէս օրերուս
 անգոցանակ ու անլաբ ժամանակացոյց:

Օրերն ինչո՞ւ
 փոզոցներու ժպիներուն պէս անտարբեր՝
 Այսքան ցուրտ են ու խեղկատակ,
 ճիշդ քեզի պէս, ճիշդ քեզի պէս...

Ունկնդրեցի ես օրերով,
 Երկար ու ցուրտ գիշերներու խառնաշփոք տրոփները,
 Որոնք նման են խենթ տղոց խենթ սրտերու
 կշռութեամբ կարկերուն:

Այսպէս եղաւ.
 Օրերուն հետ հալովուզ՝
 գարձայ ես այ մեծ լռութեան խորհրդանիշ...

ԵՍ ԱՅԴ ԱԶՔՆ ԵՄ

Երկինքին դէմ, երկինքին հետ,
 Ճիւղերէն վար, շիք-շիք գայթակ
 Տերեւները
 Հեղուկ աղապատանքն են տարրերուն:

Կեմսարօրբօ՛ւ ծովափիմ,
 Լապտերներու մշուշապատ լոյսին հետ,
 Ստուերներուս պէս անյարիք
 անոնք լռին
 կ'ընդելուզուին իրարու...

Աչք մը շուար,
 Ոսկեաւագ երակին լոյծ սահմանին,
 Թարթիչներովը կը հիւսէ ուղկանն ահա
 իր անվախճամ լինելութեան:

Ես այդ աչքն եմ արճարիք...

ԱԶՆԻԻ ԳԱՐԱԼԷՔԵԱՆ

Կ. Ս Ա Ս Ո Ւ Ն Ի

ՀՈՐԻԶՈՆԷ ՀՈՐԻԶՈՆ

ժ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԵՐԱԶԱՆՔ

Ճանապարհ կարել անցնելը նպատակի մը հասնելու ձգտումէն կ'առաջանայ: Երբ նպատակը խաւար ամպերուն մէջ աննշմար կը դառնայ, հանապարհները կը փակուին, կամ խաշածուած կը սասնան:

Բալէ՛, եթէ կրնաս: Ու եթէ պիտի քայլ առնես, ո՛ւր է Հորիզոնդ: Հորիզոնները մշուշապատ էին այդ օրերուն:

1918ի Մայիսի առաջին Նօրեակը կ'այրէինք: Որքան ժամանակը Սարգսապատի տարածքին վրայէն կ'անցնէր, ամէն բան որոշ էր, ու վճռական: Հայաստանը մերն էր եւ պիտի ապրէր: Այդ էր մեր իւրաքանչիւր շարժումին, արտաքին քայլերուն եւ հոգեկան փոթորկումներուն նկարագիրը: Բայց երբ երկաթուղիէն վար իջայ Քիֆլիս, պարապութին մը համակեց սիրտս: Լուրեր հասած էին Քիֆլիս, թէ թլքական բանակը մտած է Ալեքսանդրապոլ:

Ուրեմն, մէկ օր առաջ, երբ մեկնեցանք Հին Շիրակի, Հին Գումայրէն (Ալեքսանդրապոլ), այդ Հին Հայրենիքը մերն էր: Մայիս 16ին արդէն թուրքի սեփականութիւնն էր: Ու մենք կը դառնայինք որբ: Մեր մայր Շիրակը չկար...

Ազգային Խորհուրդը եւ Արեւմտեան Հայոց համագումարը Հայրենիքը ամբողջովին կորսնցնելու մտահոգութեան մասնուած էին: Ռուսաստանը քայքայուած էր քաղաքացիական կռիւններու ընթացքին: Գերմանները տիրապետած էին Ռուսաստանի շատ մը նահանգներուն: Կ'առաջանային զէպի Բազու: Թուրքերը կ'անապարէին հասնիլ Բագու, դերմանացիներէն առաջ աէր դառնալու թաթարական այս շրջանին: Փրանսայէն մինչեւ Տանիմարգա, Իտալիայէն մինչեւ Յունաստան՝ Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ տիրապետութեան տակ ընկճուած կը մնային: Ու մենք մինակ, անտէր ու անօդանական կը մնայինք Արարատեան աշխարհին մէջ, թուրքին զէմ: Իսկ Հիւսիս-արեւելքէն՝ մեր բանակը հարուածողը թաթարներն էին:

Հայութիւնն ապրեցաւ այդ դառն օրերը, բայց յարութիւն առնելու յոյսը իրեն կենսունակութիւն տուաւ :

Ապրելու վճռականութիւն՝ անխուսափելի մահուան դէմ : Հայ ժողովուրդի նորակազմ գունդերը, ժողովրդական զինեալ զանգուածները, որոնք արդէն տարուան մը արիւնոտ ճամբան կտրած՝ Արարատեան աշխարհին մէջ նոր վտանգի կ'ենթարկուէին : Նաեւ ցիր ու ցան ժողովուրդը, որ բարեբախտաբար զէնք ունէր ձեռքին, արիւնոտ գուպարի ելան թրջական արշաւանքին դէմ :

Ընթերցողը դիտէ արդէն, որ Արարատեան սարածըը մաքրուած էր թշնամիէն :

Թուրքը անզիտակ այս իրողութեան, պղտոր հեղեղի պէս կը խուժէր Անիէն դէպի Սարգաբապատ : Կազդուանէն դէպի Կողբ — Սարգաբապատ : Շիրակէն դէպի Արաղածի բարձունքները, ու Արաբան :

Ու կը հանդիպէր Հայութեան վճռական հարուածներուն : Թուրքը կը սպասէր հայոց թիկունքի հրդեհին ու հեղեղին : Բայց լուսթիւնը տիրական կը մնար այդ հորիզոններուն վրայ : Արաղածի, Սարգաբապատի եւ էջմիածնի թաթարներուն մեռելայնի լուսթիւնը անբժրանելի կը մնար անոր :

Նորէն յարձակում, նորէն ճակատամարտ :

Արեան հեղեղ : Գիակներ տարածուած ամէն կողմ :

Գիակներուն նայող շկայ : Գիրկընդիտոն կռիւ է...

Պատահներ ու աղջիկներ, կիներ ու ծերեր վերաւորներուն կ'օգնեն, կը տեղափոխեն զանոնք, կը գարմանեն... Մնացածը ճակատամարտն էր, որ կ'ընթանար արեան հեղեղով : Թուրք բանակը երեք անգամ ընկրկեցաւ եւ նահանջեց ապահով բարձունքներ եւ խոր ձորեր : Բայց իր յաղթական հպարտանքին մէջ կարսի եւ Շիրակի գրաւումները կրկին փոթորիկ կը բարձրացնէին եւ յաղթանակի անվտանգ յոյսով՝ կրկին կը գրոհէին հայ մարտիկներուն դէմ, Արարատեան աշխարհը անտպասի վերածելու համար :

Թրջական կորուստները անհաշիւ էին : Մէկ հայ զինուորի դէմ տաս թուրք զինուոր գեանատարած կը մնար : Կորուստներու մտահոգութիւն թուրքը չունէր եւ չէ ունեցած, երբ յաղթական արշաւանքի մէջ է : Բայց երբ պարտուած է, կը զառնայ սարսափահար, ու կ'ենթարկուի ստրկութեան : Սարգաբապատի, Արարանի եւ Ղարաբիլիսէի ճակատամարտներուն ընթացքին՝ թրջական բանակի յաղթական հոգիին մէջ պարտութեան յուսուլքուժը թափանցեց :

Հայկական վճռական հարուածները ստատկացան նահանջող թուրքերուն դէմ : Թշնամին պարտութեան մասնուած էր եւ գիտակցեցաւ այդ իրողութեանը, եւ չուզանայ սարկական հոգեբանութեան ծաւալումին : Հաշտութիւն առաջարկեց, ու մենք հաշտութեան ընդատառչեցինք :

Այս արեան հեղեղներէն ծնունդ տուաւ Մայիս 28ի անկախութեան յայտարարութիւնը :

Հայ ժողովուրդը, մահէն ազատուած՝ իր շուրջը կը նայէր, ստուգելու, թէ այս հրաշքը իրողութիւնն է, թէ պատրանք...

Քառասունը՛նիդ տարի առաջ, երբ այս պատմական իրողութիւններուն մասին կը գրէի, եզրակացութիւնս հետեւեալ ձեւակերպումով կ'արձանագրէի.

— Հայաստանը ծնաւ 7 ամսական երեխայի մը պէս, բայց այդ անծամանակ ծնած երեխան պիտի ապրի...

Այսօր, երբ յետագարձ ակնարկով կը չափեմ անցած իրողութիւնները, հրաշքի հաւատար կը դանեմ Հայաստանի ծնունդը: Անոր զորգացումն ու աւելումը ապահով կը նկատեմ:

Ապահովութեան գրտականը մաքրուած Հայաստանն է: Հայ՝ իբր ամբողջական զանգուածով: Այս իրողութիւնը կը կրկնեմ, որպէսզի գիտակցինք այն հրաշքին, որ վեց հարիւր տարիներու ատուականքէն յետոյ միայն վերածնունդը իրողութիւն գարձու: Համոզուինք, որ երբեք իրողութիւն պիտի չդառնար, եթէ չմաքրուէր թուրք-թաթարական զանգուածներէն, որոնք 12րդ դարէն սկսած հեղեղեցին Կովկասը, Պարսկաստանը, Յունաստանը, Աւստրոլոյն: Յեղախումբերու, իշխանաւորներու, խաներու հեղեղը մէկը միւսին յաջորդեցին մինչև 18րդ դար: Ու մենք մոռցինք թուրքերու արտադատութեան սահ: Այդ գործախուծութեան բախտակից ունեցանք Յունաստանը, Պուլկարիան, Սերպիան, արաբական երկիրները, Նորիստանը... Մնացածը զուգ շարունակեցէք: Իսկ թաթարները մեռց զրին Ռուսաստանի, Կովկասի ու Պարսկաստանի վրայ: Եւրոպական երկիրները այս գտանդը ծանր նկատեալով, միասնիկ ուժերով հեղեղը կանգնեցուցին Վիեննայի դուռներուն առջև...

Հիմա, թող ընթերցողը պահանջէ Հայ ժողովուրդէն, որ մինակը պատար դառնար թաթար-թրքական այս անհրեւտկայելի եւ արիւնայի հեղեղին: Արիւնոտ հորիզոններ, ուր մենք առաջանցանք վեց-եօթ հարիւր տարիներ...

Հաստատելի մաքրողործումը ներքին արիւնալի պատերազմի մը արդիւնքն էր: Թշնամին՝ սաքէն զրուի զինուած ու անզուր: Թրքական բանակներու յառաջխաղացքը կը դրումէն եւ Վանէն մեծագոյն թիկունքն էր թաթարական շարժումին, որուն նպատակն էր Արարատեան աշխարհը մաքրել զարաւար հայութիւնէն: Նոյնը կատարել Ղարաբաղի եւ Զանգեզուրի շրջաններուն մէջ:

Անապատ հայկական... ուր իրարու պիտի միանային օսմաննան թուրքերը եւ Ատրպէյճանի թաթարները:

Իտերախառաբար հայկական կեանքը փոխուած էր:

Մեր ժողովուրդը զինուած էր...

Եւ կացութիւնը կեանքի կամ մահուան կերպարանք ստացած էր: Մեր ժողովուրդը կը կոուէր: Թելադրանքի պէտք չունէր:

Այդ օրերուն, ժամէ ժամ եւ բանակը, եւ ժողովուրդը տարուան մը փորձառութիւնը ունեցան: Ականտանս էին արիւնոտ գոտեմարտերուն եւ արթուն կը մնային գիշեր եւ ցերեկ:

Երկունքէ բնուած առաջաճանք, որմէ ծնաւ փոքրիկ Հայաստանը: Անունը՝ ՄԱՅԻՍ 28...

Մայիս 28:

Այսօրուան ըմբռնումով՝ Մայիս 28ը անկախութիւն էր. Հայաստանի պետականութեան վերականգնումը:

Այն օրերուն՝ այդպէս չէր: Ճիշդ է, որ անկախութեան կը ձգտէինք, բայց այն օրերու զերազանց ձգտումը Հայ ժողովուրդին եւ Հայրենի հողին

պահպանումն էր: Քառասյին մերիվայրում: Ամէնօրեայ արեւնայի ընդհարումները, վտանգները, աղէն ու ծախէն, շափ ու սահման շունչէին:

Պաթումի հաշտութեան դաշնագիրը, որ հայ-թրքական պատերազմին վերջ կու տար, ապահովութեան կռուան մը չէր մեղի: Ժամանակաւոր հանդարտութիւն մը, բայց արթուն, ու պահակ՝ լարուած ջիւղերով: Այս էր մեր օրն ու ծածը թրքական ամէնօրեայ վտանգին դէմ: Եւ այդ արթնութիւնն էր, որ մեր ձեռքը մնացած փոքրիկ Հայաստանը վտանգէն ազատեց:

Օգտակար չեղող տարբեր կային: Բայց անոնց թիւը քիչ էր:

Երուսաղէմը զարմանալի կերպարանք ստացաւ ըրջապատուած Հայաստանի սահմաններէն դուրս կուտակուած հայութեան մէջ:

Դեռ հաշտութեանը շտորագրուած, կոխի եւ խառնակութեան օրերուն, Մայիս 20-27ի սապնապին, մեր զործիշներէն եւ զինուորականներէն ոմանք՝ ժողովրդական զանգուածին հետ՝ դէպի հիւսիսային կովկաս ուղղուեցան եւ առական քաղաքներու ճամբան բռնեցին: Եթէ յիշեմ Մուրաթի, Սեպուհի, Վ. Փափազեանի անունները, շարժանաք:

Հայաստանի ճամբաները փակուած:

Ատրպէյճանը թնամի: Քուրքը, Պաթումը գրուած, Վրաստանի վրայով կ'ուղէ առաջնայ դէպի թաթարական աշխարհը:

Հայաստանի եւ Պարսկաստանի վրայով՝ դէպի թաթարական Բագու: Անդրանիկի բանակը Դիլիջանի վրայով կ'անցնի Սեւանի լճին եզերքէն ու կ'ուղղուի դէպի Պարսկաստան, աշտեղէն ալ Պաղատա իջնելու համար:

Սասունի եւ Տարսնի մեր զունդերուն մէկ ժառը նոյնպէս կը հետեւի Անդրանիկին, բայց Սեւանէն կ'ուղղուի դէպի Զանգեզուր եւ կը տեղաւորուի այդ ըջրանի մէջ: Զի հետեւի Անդրանիկին: Լեռնական այս զինուած ժողովուրդը Լեռնահայաստանը աւելի տպանով դէրժ մը կը նկատէր, քան անորոշ ճամբան Պաղատաի...

Հայերն ու թարթարները դիրար կը մաքրեն:

Անդրանիկ իր բանակով կը հասնի Սալմաստ, երբ թրքական բանակը հասած էր աշտ սահմանները եւ պիտի ուղղուէր դէպի Բագու: Թրքական ուժերու բուն նպատակը, Զանգեզուրի եւ Ղարաբաղի հայութեան մաքրագործումն էր:

Հայ լեռներու պատուարները քանդելու եւ փոշի դարձնելու գերապոյն ճիգի մէջ էին:

Թրքական մասնազուբկամը, եթէ Հայ լեռնաստանը վերնար իրենց ճանապարհէն, իրենց տիրապետութիւնը պիտի տարածուէր Պոլսէն մինչեւ Զինաստան, թաթարական եւ թրքական անսահման կայսրութիւնը վերականգնելու:

Միջերկրականէն Խաղաղական ուղիներու...

Կատարուած դէպքերը գումարեցէք իրարու վրայ:

Մասնուժներու եւ մասնազուբկաններու հորիզոնները շափեցէք, երբ Հայը մինակն էր...

ՄԱՅԻՍ 28ը կերտուեցաւ Հայ արիւնով եւ ոսկորներով: Մասիս եւ Արազած, իրենց բարձունքներէն խոնարհեցան այս արիւնաներկ արձանին առջև, որուն շուրջ, այսօր, հայութիւնը կ'ապրի:

Այսօր Հայաստանը կայ, եւ պիտի մնայ:

Վերագտնամ ուշագրաւ գործողութիւններուն :

Անդրանիկ Պարսկաստանի վրայով Պաղտատ կ'ուզէր հասնիլ, ուր տեղ-
լիացիները արդէն տեղաւարտուած էին : Բախտի բերմունքը զինքը գրին
Քրքական այն բանակին դէմ, որ կ'ուզոցուէր Զանգեզուր եւ Ղարաբաղ : Ու
արիւնալի ընդհարում մը կը սկսէր նայուն եւ թուրքին միջեւ, պարսկա-
թրքական սահմաններուն վրայ : Թուրքերը մեծ կորուստ տեսցան եւ կանգ
առին այդ տեղերը :

Անդրանիկի գունդն ալ կորուստներ ունեցաւ, բայց ընկճող հարուած
մը չէր ստացուածը :

Անդրանիկ այդ տեղէն նահանջեց եւ, Արաքսն անցնելով՝ տեղաւար-
ւեցաւ Գորիս :

Այս նահանջը բարիք մը եղաւ :

Անդրանիկի վաշտերը եւ Մասուհի ու Տարսի ուժերը միացան : Լեռ-
նահայաստանը ապաւովեցին թշնամիներէն, եւ պատուար գարձան Քրքա-
կան այն զորամասերուն, որոնք նայոց այս լեռնաշխարհն ալ մաքրել կ'ու-
զէին :

Վասնզնեքու ենթակայ անկախ Հայաստանը թիկունք մը կ'ունենար
Լեռնահայաստանի մէջ : Ու Լեռնահայաստանի Ազգային Խորհուրդը Գորիս
նստած՝ անդակն կառավարութիւն մը կը գտնար այս շարժական զորամա-
սերուն ուժով, ու կը շէջորացնէր թաթարական վասնդը, որ միշտ գոյու-
թիւն ունէր Հայաստանի կոնակին :

Հայաստանի վրայով դէպի Պաղտատ Անդրանիկի անցքը բացաս-
կան երեւոյթ մըն էր : Այն օրերուն՝ աններիլի, բայց Լեռնահայաստան անոր
վերադարձը դարձաւ տիրակէան երեւոյթ մը : Բացասականը ժողովեցաւ :

Ահա այս պայմաններուն մէջ կ'ազդէր նորածին Հայաստանը : Միշտ
վասնդի ենթակայ, Թուրքը իր դուռներուն առջեւ :

Հայն ու թուրքը իրար լաւ ըմբռնած էին : Հայը արթուն էր : Թուրքը՝
գաւազիր :

Ուրեմն ես դառնամ՝ մեր ճամբուն թելը գտնելու :

Մենք, որ Երեւանէն Թիֆլիս ժողովի գացած էինք, Մայիս 30ին ճամ-
բայ ելանք դէպի Հայաստան, երբ բազմազապար ժողովուրդը հիւսիսային
կովկասի ճամբան բռնած էր :

Մեր արաբքը զարձանալի թուեցաւ շատերուն : Բայց մենք չինք տա-
րիներէ ի վեր այդ ժողովուրդը ղեկավարած ու անոր հետ ապրած էինք :
Մեր կրնայինք երթալ : Եւ ինչո՞ւ : Մահուան ճամբան բռնողը մահը կ'ար-
համարուէ : Ու մենք այդ զգացումով կը վերագտնայինք դէպի Երեւան :

Այդ ճամբուն վրայ հանդիպեցանք Հարիւրի հասնող Հայ զինուար-
ներու, եւ... զօրավարի մը, որ դէպի Թիֆլիս կը նահանջէին Ղարաբաղի
ճակատէն : Զիրենք հետապնդող զինուած թաթարներէն հաղիւ աղատուած,
երբ մեզ տեսան, որ Լոռիի ճամբան բռնած ենք՝ զարժացան : Մենք ալ զար-
ժացանք, որ զօրավար մը Հարիւրեակէ մը գլուխ անցան, Թիֆլիսի ճամբան
կ'ուզէ կտրել ու անցնիլ :

Երեւոյթներ տխուր :

Մենք մեր ճամբան շարունակեցինք : Գանի մը փոքրիկ ընդհարումնե-

րէ՛ հաջ, հասանք Յ. Փուժանեանի գիւղը: Այնտեղէն, լեռնային ճանապարհով Գիւղի մը ուղղութիւնը բռնեցինք: Մենք ձիաւոր էինք եւ զինուած: Այդ ճանապարհին վրայ ալ ձեր անցքը կտրող թաթարական խումբերու հետ յնդհարումներ ունեցանք եւ ճամբան կրցանք շարունակել:

Յունիս Չին արդէն Երեւան էի:

Անկախ Հայաստանի ժայռաքաղաքը:

Ձեկուցումներ, ժողովներ: Մահճաններուն՝ արթուն պահակութիւն: Ե՛ւ ուրախ, ե՛ւ մտահոգ:

Ես որք ժը գործած էի:

Տիկին Լէօլա Մասունին եւ Մարգարապատի մէջ ծնած ազատ ստուգանքներուն հետ զացած էին Չանգիզուր:

Ինձի հետ տարիներով գործող խմբակիւնները ձեր սունը զացած էին եւ ստիպած, որ Լէօլան, նորածինին հետ, իրենց ընկերանայ:

— Մեր գունդը իր ճամբան պիտի շարունակէ, եթէ դու եւ փոքրիկը մեզի չընկերանաք:

Մայիս Չին ճամբայ ելած էին եւ արդէն Սեւանի կղերքներէն անցած՝ Չանգիզուրի ճամբան բռնած էին:

Մինակ եղած ժամանակ, երբ աիկնոջ ու շտեմած երեխայիս մասին կը մտածէի, ներաշխարհէս պատասխան ժը հոգուս մէջ կը ծաւալէր:

— Տղաս ջուխ չէ, բայց նորածին Հայաստանը զիս կը մխիթարէ:

Ու ի՞մ գուրգուրանքը կեդրոնացուցի նորածին Հայաստանին վրայ:

Երկու ամիս հաջ, աիկինը եւ ազատ գուռնէն ներս մտան, ի՞մ զինուորներու տաղնորդութեամբ:

Ձինուած ստուգանքներն ու տարօնցիները Արազած բարձրացան եւ իրենց արիւնով մաքրուած այդ չրջանին տէր գործան:

Ես ալ որք բլլալէ գաղբեցայ ու տէր գործայ աիկնոջ ու Մայիս Չին ծնած երեխային:

Հի՛մա թէ՛ Հայաստանը ունէի եւ թէ՛ անոր հետ ծնած երեխա ծունկիս վրայ կը հանգչէր...

ԿԱՐՑ ՍԱՍՈՒՆԻ

(Շար.)

Յ. Ն Ա Գ Ո Ւ Լ Ե Ա Ն

Ա Ն Մ Ա Ր Մ Ի Ն Ն Ե Ր Ը

ՅԵՒԱ
ՌՈՒԲԷՆ
ԶԿՆՈՐՍ
ՊՕԼՈԶ
ՆԵԼ

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ
ԿԻՆ
ԵՐԵՔ ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐ
ԲՈՒՐՎԱՌՈՎ ՄԱՐԿԸ
ԲԺԻՇԿ

Սեպտ Գառ: Սեղան նստել է կեդրոնում:
Միայնակ: Առաւօտուայ ժամը
10ն է: Ամտարբեր նայում է մի
անբարձ կէտի:
Սկսում է երգել իտալական մի
մեղեդի:
Կամաց ներս է մտնում ձկնորսը:
Կողերը սպիտակած մազերով,
40 տարեկան: Լրիւ սպիտակ
հագնուած, ձկնորսի ոչ մի տը-
պաւորութիւն չի թողնում:
Մօտենում է կնոջը, կանգնում
նրա առաջ ու խոնարհում:

ԶԿՆՈՐՍ. — Սքալապրինէլլօ, Տօն Խուար-
տօ Տէլ Կարցիա, ձեր խոնարհ ծա-
ռան: Մալուժով Փրանսիացի, անձ-
նագրով՝ իսպանացի, գաւանանքով՝
ձկնորս: Մեծ ու փոքր ծովերի պա-
հապան:

ՍԵՂԱ. — (Ժպիտ: Ձեռքը մեկնում է Յը-
րան: Ձկնորսը համբարում է սպի-
տակ մասները) — Քո անունը ինձ յի-
շեցնում է դոյնազոյն ձուկեր: Իսկ

*դու ձուկ անե՞լ ես զո ինձած չը-
նիկներին:*

ԶԿՆՈՐՍ (պառանջնուհում՝ սիրուն աղ-
ջիկ է) — Մարգարիտա՛, մի բաժակ
ծովի ջուր բեր ինձ: Վե՛րջ այս խօ-
սակցութեան:

ՍԵՂԱ. — Ի Հարկէ, Ի Հարկէ: Ասա՛, ձրկ-
նորս, այսօր տես՞լ ես զո երկրպա-
ղուններին: (Իերասանի վարպետու-
թեամբ) Տէր իմ:

ԶԿՆՈՐՍ. — Ի՞նչ երկրպագու:

ՍԵՂԱ. — Շնորհ:

ԶԿՆՈՐՍ. — Ի՛նչ շնորհ մասին է խօսքը:
ՍԵՂԱ. — Տառապող կոյրերը: Կոյս աղջիկ-
ները: Քչուստական:

ԶԿՆՈՐՍ (արիամարհանքով) — Ա՛, ա-
յո՛, այո՛, ծագումով իսպանացի,
Սքալապրինէլլօ, անունս Սքալապրի-
նէլլօ:

ՍԵՂԱ (բարկացած) — Մովի ջուր, ծա-
գում, տեսակ: Ովկիանոսի ջուր, զը-
րախտի ջուր...

ԶԿՆՈՐՍ (հեզմանքով) — Իսկ դու տես՞լ
ես նրան, ու՞մ սիրում ես, Սեղա՛:

ՍԵՂՆԱ.— Ես ոչ ոքի չեմ սիրում, ձկնորս:

ԶԿՆՈՐՄ.— Հանդատացիր, սիրելի՛ս: Ձու—

կը լաւ բան է: Արեւը լաւ բան է:

Դու էլ ես լաւ, արեւի պէս լաւ:

ՍԵՂՆԱ (Մարգարիտան քերում է երկու

բաժակ գինի. Յայտն է բաժակի

մէջ).— Ինչու փշրեցիր իմ երազները,

Յիսուս—Քրիստոս:

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ.— Ոչ մի բան չի փշրուել,

տիկի՛ն, երեւի բաժակների մայր

չփոթում էք...

(Ներս է մտնում Թուրքեր: Դի—

մում է Սեղայիմ, կլաւիկ ծե—

տով):

ԹՈՒԲԷՆ.— ՈՓէլեա՛, ես կարծում էի զը—

կացած կը լինէք արդէն:

ՍԵՂՆԱ.— Որտե՛ղ պիտի գնացած լինէի:

ԹՈՒԲԷՆ.— Բարի որ, ձկնորս: Մարգա—

րիտա, արիւնոս մի բան: Ձեր երկի—

բր, Սեղա՛:

ՍԵՂՆԱ (հիացմունքով).— Օ, գրախա—

վայր:

ԹՈՒԲԷՆ.— Քարբարոս, արեւին հարե—

ւան, չի՞ն դարերից մնացած ձեր եր—

կիրը:

ԶԿՆՈՐՄ.— Իսկ թե՛ղ քան զարեւոյց այդքան

տեղեկութիւն: Զափազանցուած:

ԹՈՒԲԷՆ.— Կարգացել եմ թերթերում:

Հենց այս առուստ: Ամբողջ բաղաբը

խօսում է այդ մասին:

ՍԵՂՆԱ.— Փառարանելու, փառարանելու

համար մտիւրը:

ԹՈՒԲԷՆ.— Ամբողջ բաղաբը փնտրում է

Սեղային:

ՍԵՂՆԱ.— Երկացած բարերը եւ մանացած

առուածները չիրմաբարը, մէկ հա—

տիկ չիրմաբարը: Տիկերբը՝ իմ հո—

գու մեծութեան արդեւբը: (Սկսում

է երգել մի տխուր հայկական երգ):

ԹՈՒԲԷՆ.— Փնտրում են, եւ ի՛նչ իրար—

անցում կայ գրում, Աստուած իմ:

Սպաննութիւններ:

(Ներս է մտնում մի բժիշկ: Նա—

յում է բոլորին առանձին—առան—

ձիմ: Բոլորը ծայրում են նրան:

Ետևով դուրս է գալիս՝ հեզնա—

կան մի ծայիս գցելով Սեղայի

վրայ):

ԹՈՒԲԷՆ.— Ձէ՛ր ֆալառում: Ինքնեղ

տեսաք: Ասացի փնտրում են Սեղա—

յին: Ինչպիսի՛՞հ հերանք կար դէժ—

քին: Վրէժինդրութիւն: Տապալուե—

լու ենք բոլորս: Ոչ մի ճշմարտու—

թիւն չի մնացել գրում: Տիկերբը,

Սեղա՛, թո՛ւ չողին կասեցնող արդեւ—

բը յայտնաբերուած է: Պէտք է

թաքնուել արդէն:

ԶԿՆՈՐՄ (մտածող).— Ուրեմն սա նրա—

նից էր:

ԹՈՒԲԷՆ.— Հօգրութիւնը պարտում է,

ձկնորս: Լսո՛ւմ ես: Ըմարութիւնն

աւելի ճիշդ է, քանի՛ տեղում կրկ—

նել եմ այս խօսքերը: Զհաւատացիք:

Մեծ երազի մասնիկները փշրում են

արդէն: Իսկ այս մարդը Հենց այն

մէկն էր, որ պիտի մանէր այստեղ:

ԶԿՆՈՐՄ.— Առել ուզում ես փոստաբա—

նը, չէ՞:

ԹՈՒԲԷՆ.— Դու ամէն բանի տեղեկ ես

ուրեմն: Անտարբեր ես ձեւացրել

թե՛ղ քառասունը դար: Իսկ Հիմա բո—

լորիս մնում է թաքնուել:

ՍԵՂՆԱ.— Որտե՛ղ թաքնուես, սիրելի՛ս:

ԹՈՒԲԷՆ.— Դա չո՛ւ մեղքն է, ձկնորս: Դու

փաղուց իմացել ես ինչեր կան եր—

կրեցից այն կողմ:

ԶԿՆՈՐՄ.— Սեղան լաւագոյն դերասանու—

նին էր եւրոպական թեմերում: Իսկ

դա ա՛ւուր նշանակութիւն ունի մեզ

համար:

ԹՈՒԲԷՆ.— Նա արձամարնել է բոլորին:

ԶԿՆՈՐՄ.— Սեղ կատուի նման:

ԹՈՒԲԷՆ (հեզնակաճ).— Նրբանշաղկու—

թիւն:

ՍԵՂՆԱ.— Խանդարում էք ինձ:

ԹՈՒԲԷՆ.— Այստեղ աւելի լաւ է, չէ՞,

ձկնորս:

ԶԿՆՈՐՄ.— Սա մեր Օլիմպոսն է:

ԹՈՒԲԷՆ.— Օլիմպոս՛ս:

ԶԿՆՈՐՄ.— Մեծ երազի պատուանդանը:

ԹՈՒԲԷՆ.— Սեղա՛, երկրաշնորհում, դուք

խաղում էիր Նեֆերտիտի նախա—

վերջին ընթերցը: Այդպէս չէ՞:

ՍԵՂԱ.— Ո՛ր: Սխալում էք, երկուսդ էլ: (Լուսփիւն, կանգնում է ու նայում դրան կողմը): Մտէ՛ք, մեր առնջ այս աշխարհն է, այս ապականած ժահանջունների ծօտ: Հին աշխարհից անցած գերասաններ, նկարիչներ, ժրջիւններ...

(Ներս է մտնում Պօլազը, մեծահալ):

ՊՕԼՈՋ (առնակամ ձայնով՝ կանգնած դրան մէջտեղը).— Ա՛նա եւ մենք, Ուրուկաններս հին աշխարհից, մէկ, երկու, հաշուէք ինքեանդ, աանութ ժարդ:

ՍԵՂԱ.— ձորա, սարուկ, ծառայ:

ՊՕԼՈՋ.— Գայր եւ իշխաններ:

ՍԵՂԱ (խանդավառ ծիծաղում է).— Մի-ծաղիլի սեփարան: Նստիք, ջաղացապան: Դու ի՞նչ հոգու վրայ քառասուն դարեր իշխել ես:

ԶԿՆՈՐՄ.— Մի՞թէ:

ՊՕԼՈՋ.— Հանգստացիր, Սեղա՛: Մի թաքցու դժգոհած արամազրութիւններդ այլևու բոյր բեմերի վրայ, վերանում են վարպետները, Հենց այս իրիկուն: Գո հոգին թափանցիկ է այսուհետև: Երանութեան պէս մի բան: Ածրոխը թեղ է ման գալիս դրամ:

ՌՌԻԲԷՆ.— Զկնորս, ծօանում են: Կը ապալեն զո կայսրութիւնը:

ԶԿՆՈՐՄ.— Ծովերն էլ, Սեղա՛: Բայց դու կը թաքնուես զո թափանցիկութեան մէջ, ոչ ոք կը տեսի թեղ մեղանից բացի:

ՍԵՂԱ.— Բոյրս էլ մեղք ենք, ձկնորս, իսկ դու առաւել եւս, քանի որ տեսնում ես ծովի բացերը եւ հորիզոնի կակիծը լցում է զո մէջ: Խարկանք: Ուրախ ես ամէն րոպէ: Մի բաժակ ծովի ջուրը չես փոխի անցած քառասուն դարերի հետ:

ՊՕԼՈՋ.— Խարկանք:

ՌՌԻԲԷՆ.— Ինչ յիմար են աշխարհի ձրկանքները:

ՊՕԼՈՋ.— Մարգարիտա՛, հիւրասիրիք ապականած ձուկ:

ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ.— Տապալած ձուկ:

ՌՌԻԲԷՆ.— Մի շիշ էլ ուրախացնող սրբուէ բան:

ՄԱՐԳ.— Մանիշակագոյն:

ՊՕԼՈՋ.— Միքայէլը չի երևացել այս կողմերը այսօր:

ՄԱՐԳ.— Ձի երևացել:

ՍԵՂԱ (սուր հայեացք գցելով Պօլազի վրայ).— Իսկ նա մ՞ըք է վերադարձել ձեզ ժառ աշխարհից:

ՊՕԼՈՋ.— Երէկ, ուշ գիշերին Հանդիպեցի նրան, ազատ մարդկանց հրապարակում:

ԶԿՆՈՐՄ.— Հերոսների հրապարակը: Գոանիկների ծօտ ես գնացել, Գուր՝գ:

ՌՌԻԲԷՆ.— Եւ հարբած երզում էր իր սիրած Սեւ աշխրհ երզը:

ՊՕԼՈՋ.— Դու էլ ես եղել հրապարակում:

ՌՌԻԲԷՆ.— Ո՛ր: Դա զո ամէնօրեայ առասպելն է: Մեր ականջները սովորել են Հեթաթներին:

ԶԿՆՈՐՄ.— Երկնքի շափ մեն:

ՊՕԼՈՋ.— Ի՞նչ:

ԶԿՆՈՐՄ.— ԱՌԱՍՊԵՆԷՆՈՐՄ:

ՌՌԻԲԷՆ.— Միքայէլը երբեք չի վերադառնայ:

ՊՕԼՈՋ.— Կը վերադառնայ:

ՌՌԻԲԷՆ.— Կը ապալուէք: Ձեր առապանքները կը վերանունն աանջանքի: Մեն երազի մասնիկները: Անկապան:

(Դուրս է գալիս):

ՍԵՂԱ (Պօլազիմ).— Իսկ կինդ թեղ Հեա չէ՞ր, սիրելիս:

ՊՕԼՈՋ.— Ո՛ր, Նեյր գնացել է միւս մուրակները: Մեն ծրարերի ետեւից:

ԶԿՆՈՐՄ.— Այնտեղ, որտեղ ծրարերը չեն ծրարում:

ՍԵՂԱ.— Լաց եմ լինում ամէն իրիկունի ղէմ:

ԶԿՆՈՐՄ.— Խորներ լինէին փռուած յառապան:

(Նայում է գետիմ):

ՍԵՂԱ.— Եւ ամէն գիշեր Նոյն երազները: Մեռած տերեւներ, ամբուսած, գեղին: Բուրբ սպասում ենք սեփ-սեւ հաղնուած, որ բացուի մեր քարքարոս երկրի համբան:

ՊՈՒՈՁ.— Զառանցանքներ: Զյոզնեցի բլուրս հազար տարի: Նոյն պատճառ-թիւնը: Մարգարեամ... Հնուքիւն, Հնուքիւն... Քարթ խաղաղուցներ Նկարը կոչցրաւ այս պատին (Ղկատի ունի Սեզանը):

ՍԵՂԱ.— Եւ քանի որ բառասուն տեսիկ արածագրութիւն կայ արցունքներս մէջ, կէս գիշերուան մաս դարձում եմ ու փնտասում ազրիմ-մեհնիմի թերթիկները հասիկ աւ Հասիկ: Զառանցում եմ, Մ'ւրբ Աստուածածին, Մ'ւրբ Աստուածածին:

ԶԿՆՈՐՄ (կիսանորոտ) — Քանի՛-քանի՛ անտառականոցներ եմ տեսել...

ՊՈՒՈՁ.— Բարեխիզոն մարդկանց ասաներ...

ԶԿՆՈՐՄ.— Խորներ կային եւ մուկեր յառակին:

ՍԵՂԱ.— Իսկ դու յիշում ես այդ խոր-ներէ թիւր: Եւ գոյները: Այս գիշեր կարո՞ղ ես մուկերը հրազել: Վերջի-շեւ:

ԶԿՆՈՐՄ.— Բուր՞ Ծովերի մուկերը: Զեմ կարող:

ՍԵՂԱ.— Նրանք, որ քանն են եղել: Քո երկրպագուները:

ԶԿՆՈՐՄ.— Զուկ չեմ ունեցել, —իկի՞ն, չեմ տեսել Նոյնիսկ: Կեանքս կէտը կտրուել է այդ լուսամբ-փնիկից: Խորներ չեմ տեսել: Գետին չեմ գը-ցել հայնացքս երբեք:

ՍԵՂԱ.— Եւ դու արորած կը լինես մեռած տերեւներին:

ԶԿՆՈՐՄ.— Անպայման, Գոյնգոյն խոր-տերներ տեսել եմ Ծովերի վրայ: Աշխարհի՛ խորներ...

ՍԵՂԱ.— Փրփուր ես տեսել, ինչպա՞ր (Սնուն է սու՛րի, կաթնու՛մ է դէմ-դիմաց արեւից խաճուած մոլորակն մի քարք խաղաղուցի, ուզում է դուրս գալ, բայց մերս է մտնում մուրեմը

բառակամ կարքած ու կտնգնում է Սեղայի տառգ):

ԲՈՒԲԷՆ.— Կո բարձրամայն յայտարարում եմ՝ մարդիկ ճնկալոք պէտք է ման գան խաղանական պարուհիներին առջեւ:

ԶԿՆՈՐՄ (ուր: խ-ուլախ) — Սխալ է: ԲՈՒԲԷՆ.— Մարգարեում, գինի լցրու բաժակներէ մէջ:

ԶԿՆՈՐՄ — Ճի՛շդ: ԲՈՒԲԷՆ.— Ոչ ոք ոչ մի բան չի հասկա-նում:

ԶԿՆՈՐՄ — Ո՛ր մ'ի:

ԲՈՒԻՒԻԵ.— Ոչ ոք չգիտի այն գեղեցկու-սիներին որոնք ամենազոր թորէա-տարնի յի սիրո լինեն են եղել:

ԶԿՆՈՐՄ — Դո՛ւ ես հասկանում: ԲՈՒԲԷՆ.— Իրենց մանկական ասիներին:

ՊՈՒՈՁ.— Զարմանալի է, Եան պէս խմել է, երբ է հասցրել:

ԲՈՒԲԷՆ.— Պատաւ կատակերգուներէ կրճերին նայելու, պատկերացնում եմ իմ կեանքս:

ԶԿՆՈՐՄ — Կամբոս ու թօշած:

ԲՈՒԻՒԻԵ.— Տառապնքներս, անցեալի, ապագայի:

ՊՈՒՈՁ.— Թշուառակո՛ւն:

ԲՈՒԲԷՆ.— Հին օրերէ շքեղութիւնը: Ե-րեւակայիս: Կատակերգուները:

ԶԿՆՈՐՄ — Աքլորի փետուր:

ԲՈՒԲԷՆ.— Դո իմ կեանքն է, թեթեւ, գունուր: Ըստէական կեանքի հը-գորութիւնը: Փչրուած մակերանա-կան հանգոյցը: Թխարիմացութիւն, թխարիմացութիւն:

ԶԿՆՈՐՄ — Եւ ոչ ոք թեղ չի սիրել մին-չեւ քո մաճը:

ՊՈՒՈՁ.— Եւ դու ոչ ոքի չես սիրի մին-չեւ աշխարհի վերջը:

ՍԵՂԱ.— Մինչեւ Աստուծոյ մաճը:

ԲՈՒԲԷՆ.— (ձկնորսի) — Դու լաց եղե՞լ ես քո հարազատներին թաղելուց յե-տայ:

ԶԿՆՈՐՄ — Դերասանութիւն ես անում: Դու մուկ չես որսացել քո կեանքում երբեք:

ԲՈՒԲԷՆ (Պոլսոյ) — Իսկ դուք, վար-

պետ, եղև է ք երբեւէ այնքան ազ-
նիւ, որ ձեր հնազարեան բեմերի
վրայ կարենայիք հաւատարմօրէն սի-
բել ձեր սուրբ աստուածներին: Ա-
ռանց կեղծիքի:

(Սկսում է իսպանական քրածրը-
տուփիւմ: Ռուբէնը պարում է:
Ռիթմիկ: Մթնում է:)

Կիսամութ սենեակ: Չոր ու ցա-
մախ: Խրաճանչիւր մարդ իր
նախկին ունի: Կողմի շէնք պա-
տիւն՝ պառէլիֆօնը կամ: Խնդն,
ճիւղար ու շակոտ կերպարանի-
մեր: Պատի տակ մումեր են վառ-
ւում, կամ հին սնի լապտերներ:
Պատուանդաններով: Միւս պա-
տիւն՝ Ռամպրանտի Էրանայայն
է կայտուած: Տակը լայն թախտ
կայ՝ 10-12 բարձրիկներով: Սն-
դան մեկնակ է:

ՍԵՂԱ.— Այնքան իրաւունքներ ինչօ՞ւ են
չնորհուել բոլորին: Խոտում ենք ա-
մէն ինչ: Ոչ մի բան չենք մտածում:
Ոչ ոք չի գիշում իր երկրպագունե-
րին, ոչ ոք չի գիշում աշտրի փե-
տուրներին: (Լռութիւն): Իսկ եթէ
հանենք մարդկանց հագուստները,
կը մերկացուի ամէն ինչ: (Լռու-
թիւն): Յանցաւորներ, կը փոքրա-
նաք, մանտենիւ հատիկի չափ: Կը
դառնաք պարզապէս մարդ: Միս եւ
փողի:

(Ներս է մտնում ճկնորսը):

- ՉԿՆՈՐՄ.— Ձեր մամանալը ի զուր է անց-
նում, տիկինն:
- ՍԵՂԱ.— Դատապարտում ենք: Իսկ մրկ-
նորսները սրիկաներ են, յանցաւոր
իլլուզիաներով: Դատաւորները՝
մրջիւնի չափ, մրջիւնի խելքով:
- ՉԿՆՈՐՄ.— Նարնջադոյն կայտերական
հագուստները: Ձեր գործերը, տի-
կինն:

ՍԵՂԱ (խիստ) — Խոտերդ, Գործեր պա-
յութիւն շուկին: Զագուած աշխարհ-
ներ չկան: Բուր մտած հարկներն
էլ սպրում են մի ինչ-որ երկրում:
Մեր յիշողութիւնների քարքարոտ
երկրում: Մեր յիշողութիւններն էլ
կը մտնեն անպայման, կեանքը կը
գատարկուի: Կը կործանուի եր-
կիրն էլ, գու էլ:

ՉԿՆՈՐՄ — Մէքայէլը սպասում է ձեզ:
Շտապէք՝ չարկացնելու համար նրա-
րան: Նարնջադոյն գգնտները մէջ:
Նայէք ինքներդ: Ձեր գործը այնքան
մեծ է, տիկին, այնքան ազնիւ: Մի
խանուէք մրջիւնների գործին: Կա-
նաչ, կարմիր մամբը: Խնդում եմ
չողաննէք իմ երազանքները:

ՍԵՂԱ (առանց ուղարկութիւն դարձնելու
ձկնորսի խօսերիս) — Զգուած ենք
այնտեղ, սրանդ ոչ ոք չի ապրել դեռ:
Մեղք ենք բոլորս, ջանի որ սեփա-
կանացում ենք մեր երազները: (Լը-
տութիւն): Մարգարեա՛ս, սրան՞դ
ես, հարբեցրու աշխարհի ձկնորսնե-
րին: Աւագակներ են նրանք: Ոչ ոք
չկայ մեր երազներից այն կողմ: Մի-
քայէլը սպանուեց Օսթրիից ճակա-
սամարաում: Հարբեցրու՛ւ: Չուկերը
այնքան խոտեր ունեն սանչու:
(Ձկնորսին դառնալով) Իսկ դու գի-
տե՞ս ինչ բան է մուկը:

ՉԿՆՈՐՄ.— Չեմ տեսել կեանքում:

ՍԵՂԱ.— Իսկ գիտե՞ս նրանց ասելիքները:
ՉԿՆՈՐՄ.— Չեմ լսել, տիկինն:

ՍԵՂԱ.— Հարած ես, սրիկա՛յ: Այնքան
մուկեր կան սփիւնտներէ մէջ, չեն
խոտոզանում իրենց մեղքերը, ջա-
նի որ չեն կարող: Նրանց բերանում
ջուր կայ բնզմէշա: Նրանք մեծ-մեծ
երազներ ունեն: Վրէժիներութիւն:
Բայց բոլորն էլ դատապարտուած
են, չո նման, իմ նման, լսում ես,
ձկնորս:

ՉԿՆՈՐՄ.— Ձուկը լաւ բան է, տիկին:
Այնքան մուկեր են սպանուել կեանքի
սկզբից մինչեւ կեանքի վերջը:
Հարբել եմ, համաճայնում են ձեր

առաջարկներին: Ամէն ինչ կարգին է, ժամանակն է մեկնելու, Միքայէլը տխրած կը լինի:

ՍԵ՛ՂԱ.— Գիտնականներ, երկնքի աստղերը Հաշուէք այս գիշեր: Վազր առաւառ ոչ մի Հատ չի լինելու: Մեռնելու են բոլոր պարտուածները: Խղճածիտ մարդիկ: Հանուէք, ժողովո՛ւրդ: (Փանդում է կրծքի կոծակները) *Մեկնում ենք մեր երկիրը: Հանդգրու լոյսերը, մկնո՛րս:*

(Մթնում է):

Նոյն սենեակը: Տարբեր լուսարում: Անտառնի կմախճ խորհում: Մէջտեղում կանգնած է Նելը: Գերասան Պոլսի հարսաբազուս կիներ: Չոր փորաքեր: Անկիւնում նուրբն է:

ՆԵ՛Լ.— Ոչ մի բան չի երևում աչքու, առասպելներից բացի: Բայց այստեղ կաններ: Անտառու: Տեղ-տեղ ցրուած փլուտակ եկեղեցիներ: Մզուտ գանդակներ, եւ մարմարեայ շիրմարարներ: Մահուան թիւր կեանքի թուփ բազմապատիկն է: Մարդերն ի՞նչ են որ: Երա՛յ: Մի մեծ ուզեցի երազում ակնթարթներ ենք: Գանկի յատակն է ողջ արեգակը: (Առաջիւն): Տրոգունիւմ աւազի Հատիկներ եմ կուտուտուտուտ:

ՌՈՒԲԷ՛Ն.— Հաւատք ե՛ւ մարդու, ե՛ւ Աստուծոյ նկատմամբ:

ՆԵ՛Լ.— Մէկը կուչում է ստամոքս, միւրը՝ երիկամ, երիկամի խոց: Իսկ գանկը, երեւակայնու գործիքն է գա: Ամէն մարդ մի գոյնով է տեսնում կեանքի թիւրիմացութիւնը:

ՌՈՒԲԷ՛Ն.— Այսի՞նքն:

ՆԵ՛Լ.— Այսի՞նքն՝ ինքն իրեն:

ՌՈՒԲԷ՛Ն (հեզամաքով).— Եւ աւազոտ գերեզմանաբար: Ալիքսանդր Մեծ, Մարյան Պրանտո: Գիտնականի պէս: Գիտնականն ի՞նչ է որ, ստամոքս, երիկամ:

ՆԵ՛Լ (բարկացած).— Իսկ դու մտածե՛լ ես, որ սխտո՞ր չափ տրամարանութիւն չունես, քո յիմարացած ոտները, մեռները, փոթորի՛կ:

ՌՈՒԲԷ՛Ն.— Ո՛ր, ես հարստարայեա չեմ, տրուեստայեա չեմ, մանկարին ու պրեանդին չեմ տուել ոչ ոքի: Ձեզ նման: Մասններս նուրբ չեն՝ ինչպէս քո մասները, սրբելիս:

(Մտնում է Նելին. որ շալի նրա սեպը. վերջինս հեռանում է բարկացած):

ՆԵ՛Լ.— Իու կարո՛ղ ես զգալ ենթապիսակեցոյ: Քո Հողու կարեկցանքը քո խոցի նկատմամբ:

ՌՈՒԲԷ՛Ն.— Ստամոքս, երիկամ:

ՆԵ՛Լ.— Հարց եմ տալիս, մեծամիտ: Իրբանք են Հենց կրագի մասնիկները քո մէջ, իմ մէջ: Բնում են, զարթնում, սնում: Իրա համար էլ մարդիկ չկենքիք նման են: Բարձր ու ցածր: Մի բանի յարկանի: Չար եւ բարի կամ մանիակայոյն:

ՌՈՒԲԷ՛Ն.— Ինչքան յոյեկցում ես ուղեզրդ ու ասնջում ինքզ թեզ, ազաւազելով գիտնականների մասնելակերպը:

ՆԵ՛Լ.— Ուրուականի պէս շրջում ես քո սփորներով: Փոչի՛: Քո նման 16 միլիտոտ մարդ կայ արեգեբում:

ՌՈՒԲԷ՛Ն.— Բնած ժամանակ թեզ եմ նըմանում, քո նմաններին: Անբարոյսիան նպատակներով լցում եմ ու լցում: Պոսնիկների պէս: Ձեզ պէս: Չարթնում եմ շարացած: Խենթ: Փոթորիկ պէս: Լաւ Հասկանում ես ինձ: Ոչ ոք նոյնպիսի խոսքեր չի ասել ինձ: Հաշուներ: Իու բարձրամայն խոստովանում ես քո մեղքերը, իսկ իմը յայտարարում ես զառանցանքով: Ոչ ոք չգիտի իմ ծնուած լինելը: Հաշուով ինձ Հեա: Թող Համբուրեմ թեզ, դու ինքզ շուտեցիր իմ խիզճը, իմ մթազնած թշուառական ներաշխարհը:

ՆԵՆ (մօտենում է Ռուբէնիմ մտերմաբար ու ճնշմանով) — Հաւն ես գու: Խենթ ես մի թիշ: (Համարում է շուրթերը):

ՌՈՒԲԷՆ.— Մտածմունքներով փնտրել ես կեանքդ: Իսկ ես փնտրած եմ ծնունդէն սրից: Ոչ մի բան չեմ կորցրել ծնունդուց յետոյ: Իսկ իմ հոգին չեմ է ստոր մի աշխարհում: Ձի ժեռնի իմ նման:

ՆԵՆ.— Դու կ'ապրես յաւիտեանս յաւիտենից:

ՌՈՒԲԷՆ.— Ի հարկէ, չես կարողանում երկիւզանութեամբ համբուրել ոչ մի կին, ոչ մի գեղեցկութիւն: Փոխել են ժամանակները: Կեոջ մերկ մարմնի առաջ մասնում ես նարտարայնաութեան մասին կամ հաշտում ես փողոցում ոտակած կատաներին: Իսկ չորս հազար տարիներ առաջ գեռ շներ էին ման գալիս մեր երակներէ մէջ:

(Մքնում է):

Նայն անձնակը: Ետեի պատը քափանցիկ է: Հետում երևում են վիթխարի շէնքերի լուսավառները: Մօսիկ՝ հիմ գլեհեր՝ առաստաղից կախուած, երկնքից կախուած: Կտրած կմեր, զէնքեր, եւայն: Ռուբէնը եւ Սեդան:

ՍԵՂԱ.— Իմ կեանքը շորհուել է ինձ անծանօթ ուժերից: Աստղերի միջից: Սեփական կեանքս, տիեզերական:

ՌՈՒԲԷՆ.— Դա չո սեփական կեանքը չէ, սիրելի՛ս:

ՍԵՂԱ.— Մնացեալը թողել եմ երկրում: Այն՝ որ սեփական չեմ համարել երբեք:

ՌՈՒԲԷՆ.— Մարմինդ եւ թողել երկրում:

ՍԵՂԱ.— Հասուն տանների պէս թափուել են քանիքը տարիներս, աչսպէս (Բարձիկներ է շարտում գետին), Մոռացել եմ: Բայց քանի որ թափանցել են ապրումներս, բորբոք տես-

նում էք երազներէս մասերկները: Չհասուցած տարիներս: (Լոռաքիւն): Երկնքը եւ Երկիրը: Բայց որուել եմ ամբողջացնել իմ կեանքը, սրտկազի զոյնում չապրեմ պատուած տարիքում: Պոռնիկ եւ կոյում ինձ, կամ յիմար, կամ անտիս, չեմ բարացում ալլիսա: Ձմերուկի պէս: Չեմ կարող չո նմաններին սիրել: Արա ինձ նեա ի՛նչ ուզեմաս, ի՛նչ ուզեմաս: Բայց իմ աշխարհը քարաբոս է, չեմ կարող խցկել ձեզ հոգուս մէջ, հասկացի՛ր:

ՌՈՒԲԷՆ.— ՎՄաքրուել ու մաքրուել: Դրան ձգտում են էջերն էլը:

ՍԵՂԱ.— Մաքրո՛ւմ ես:

ՌՈՒԲԷՆ.— Մո մի իսպանական կամ իսպանական երգ է, որ ժամանակին երգել են յիմար ամբողջները: Գիտնականները: Բուրոս լիցուած ենք հաստատեցով ու մեծամասութեամբ: Երբ չորանում են զրանք, աւելորդ մարմիններ ենք դառնում: Ձմերուկի կուս: Դասարկ բան է դա: Ինձ չի հետաքրքրում չո պղծուած մարմինը: Պարզապէս ուզում եմ զգալ չեզ: Համբուրել ու խցկել Հոգուս մէջ, Մառն եմ ու դատարկ:

ՍԵՂԱ.— Այլանդակութեան հիւանդութիւնը: Գիտե՛ս ինչ բան է դա: Դրանով հիւանդ են տղամարդիկը: Կապիկներ չէ պէս: Կուսելով ու մպխտով տարբերում էք աշխարհից: Ինձ չեն նետաքրքրում ձեր մասնկոտ կեցիւնները: (Լոռաքիւն): Հանոյք չեա պատճառում ինձ չո ներկայութեամբ:

ՌՈՒԲԷՆ (քարկացած).— Չո նզոված յոյսերդ են խօսում հիմա: Վրիժառուութիւն: Կին եւ դարձել վաղուց, բայց կոյս եւ մնացել: Թշնամիներ եւ կատուցել Հոգուդ մէջ: Հայանում ես երանց: Տանջում ես՝ մխիթարուելու յոյսով: Դու չաս լաւ գիտես սանլիքներս: Յոգնեցնում ես ինձ, ի զուր:

ՍԵՂԱ.— (ժիծազում է, ողբերգական շեշտով).— ՎՄաքրուել ու մաքրուելը:

ՌՈՒՐԻՆՆԵՆ — Մի փորձի խարել ինձ, թրջ-
 առահա՛ն: Երկար ասորիներ սպա-
 անում ես Միքայելին, բայց խորքում
 ամեն որ Նեյի պատկերը ուրուարծ-
 անում է զո մէջ, թշնամանքով, նա-
 խանձով: Քանի որ սիրում ես Պօլո-
 գին՝ 17 ասորիկան ազնկայ նման:
 Գիջու՛թեմք: Տառապանքով: Եւ
 պատուելի ես արդէն: Պատահի ես:
ՍԵՆՆԱ — (այլայլած վեր է քայում,
 մտնում է Ռուբէնի մտնողանի
 ապտակում նրան):
ՌՈՒՐԻՆՆԵՆ — Դու ինքզ, դու ինքզ խո-
 սովանեցիր:

(Մթնում է):

Նոյն սեննակը: Դիմագի պատը
 չար, մերկ պատ է: Նկարներ ու
 կմախճներ չկան: Սեղան կիտա-
 մերկ ճստել է քախտին: Ձրկ-
 ճորթը կանգնել է պատի տակ:
 Ներս եմ մտնում Պօլոգը, Նե-
 լը, Ռուբէնը եւ Մարգարիտան:
 Ներս է մտնում նաեւ մի կի՛ն՝
 եպիսկոպոսական շորեր հագած:
 Նրան հետևում է բարվառով
 մի մարդ՝ ժամկոյի նման:

ԿԻՆ — Ովքե՛ր էք դուք: Ի՛նչ էք տեսնում
 երկրագնդով զբայ:

ՊՕԼՈՁ — Կայսրեր ենք եւ իշխաններ:

ՌՈՒՐԻՆՆԵՆ — Երկրագնդով մասին դադա-
 փար չուենեք:

ԿԻՆ — Իսկ այս կանացի մարմինն ըլ,
 ովքե՛ր են որանք:

ՆԵՆ — Մենք մարմին չուենեք, սա մեր
 Հոգին ծածկող փոշի է: (Թոյց է տա-
 լիս ինքն իրեն):

ԿԻՆ — Յանցաւորի տեսք ունէք բուրդ:
 Ձեր Հայնացքները մատնում են ձեզ:

ՍԵՆՆԱ (կոտորելու եւ ժամկոյին) — Դուք
 մարդիկ էք եւ շատ էք նմանում ի-
 բարս: Մնուել էք նոյն երկրագնդոյ,
 նոյն արդանոցի: Դրա համար էլ
 այդքան նման էք իբար:

ՉԿՆՈՐՍ — Փէփսի-քուլայի շիւերի պէս:

ՆԵՆ — Ճամպո-ճէթի պէս:

ԿԻՆ — Իսկ դո՛ւք:

ՍԵՆՆԱ — Մենք տարբերում ենք ձեզանից
 քանի որ ձեզ ծնել է մեր երկիրը,
 քարքարոտ, արեւին հարեւան մեր
 երկիրը:

ԿԻՆ — Իսկ ձեր տեսնեն բր:

ՍԵՆՆԱ — Մենք տեսնում ենք եւ անմար-
 մին: Այս կէտում բուրս համաձայն
 ենք: Ձեզ նման չենք: Սկիզբ ու վերջ
 չուենեք:

ԿԻՆ — Որտե՛ղ է մեր երկիրը: (Թայրը
 ոտքի եմ, նայում եմ կնոջը, վերջի-
 նրա անկի իստ կրկնում է): Որ-
 տե՛ղ է այդ քարքարոտ երկիրը,
 Սեղա՛:

ՍԵՆՆԱ — Միքայելը կորցրել է իր հաւա-
 տամբները: Այնպէս ապրում են մի-
 այն մարմիններ: Առանց տեսնելի:
 Իբար չմտնուող, տեսածանափակ:

ԿԻՆ — Դառապարտում եմ ձեզ: Կր տան-
 ջուէք մինչեւ աշխարհի վերջը՝ Մի-
 քայելին սպասելով: Նա կը գայ այն
 օրը, երբ կը պատուէք բուրդ, կը
 պարտուէք երազներից ու մեր մէջ
 չեն ծնայ մեր հոգու կայծերը: Մի-
 քայելը կը վերադառնայ սպանուած:

ՍԵՆՆԱ — Մեր Հոգիները մեր արեւի մէջ
 են, (Թացում է արիւր ու նայում
 նրանց մէջ) Ահա մըջիւնների գունձա-
 կը: Ռեզիզիւրներն են, չարիւրով
 փոքրացած: Դուք էլ էք իմ արեւի
 մէջ, արեւին: Ոչ ոք չի մտածում
 Միքայելի մասին: Մեր երկիրը այն-
 քան հեռու է: Ձէք կարող հասնել
 այնտեղ: Ձեր երեսակայութիւնը
 կարճ է: Իսկ ձեր հազուատները աը-
 դեղ են, ահա: Մերկայցրէք մեր
 կրծքերը, այնքան լաւն են նրանք,
 այնքա՛ն լաւ:

ԿԻՆ — Ի հրակէ, սխալուել եմ: Մերկ
 պէտք է մանկի անմարմինների մօտ:
 Դուք մարմիններ չէք շուտփելու բը-
 նաւ: Ուրեմն երեսակայէք մտաներս,
 մեռներս, կրծքերս եւ կը տեսնէք,
 անպայման կը տեսնէք:

ՁԿՆՈՐՄ — Մենք ուղիներուն հինգ կարող շարակել մուկերի նման: Դուք անիմաստ էք ձեր չարութեան համար: Մերկացէ ք: (Դառնալով շարքիմանքին) Մերկացէ ք ձեր գառաւորին (Խորեհր, Նելը մտնելու եմ կիտար, բուրվառով մարդը առայ է գալիս ու խնկարկում կրակը վրայ):

Սաստեայական ծիծաղի նման լող էլոց է լուսւմ քեմի խորքից: Երեք մարդ, Նափոլեոսի զինուորական ֆորմալով, կերս եմ մտնում ու խոնարհում կիտար առջեւ: Բեմը քիչ-քիչ մընում է: Շղթայում են բուրքին: Ոչ ոք չի գիտալում: Իսկ կիտար սկսում է հանուել, հագուստները շարտելով գետնի: Շապիկով է: Բեմի լոյսերը մարում են լրիւ:

Վ Կ Ր Ա Պ Ո Յ Ի

Վարագայրը չբացուած՝ երաժշտութիւն է սկսում: Խորիմաստ ու տիեզերական երաժշտութիւն: Մէկ բով: Բեմը առաւելագոյն լուսաւորման մէջ է: Նոյն դէմքերն են քեմի վրայ: Մեզի ծանօթ խելօքները: Առանց չափերաների: Բացի կիտարից, 3 գիմուսներին ու բուրվառով մարդուց: Պատերը մերկ են: Ներկաները լուի 14եան հագուստներով են: Պար: Սեղան իշխանուհու հագուստներով է, անընդհատ նայում է դրան կողմը: Երաժշտութիւնը յանկարծ ընդհատուած է եւ բոլորը մէջքով շուռ են գալիս գէղի ժողովարարը: Բոլորի նայուածքը կեդրոնացած է վաճառքը դրան վրայ: Հանդիսաւոր փողային ժայլոք է սկսում: Քարացած սպասում են:

ԲՈՒՐԷՆ — Եւ այսպէս, շուտով ներս կը մտնի Նափոլեոս Պոնափարթը:

ՆԵՆ — Յնձուրիները խելոց թուրքի եւս Անունները չփոխում ես արդէն:

ԲՈՒՐԷՆ — Ի չարկէ, ժամանակը թանկ է նրանց չամար, ուղիքը զբաղմունք չունեն:

ՆԵՆ — Երանելի ժամկետները Աշխարհի ամէնէն ուրախ մարդերն են այս գիշեր:

ԲՈՒՐԷՆ (Նելին) — Խոսքս գառաւորագործներին մասին է, սիրելիս: Շուտով ներս կը գայ...

ՆԵՆ — Կարող է ասեալ ձեզից Սանք:

ԲՈՒՐԷՆ — Առնաւորակ այդպէս է: Կարող եմ: Մենք մարմին չունենողները իբրևուծք ունենք ամէն ինչ աւելու, ամէն ինչ տենելու: Բայց գառաւորան յարմարում է զեղ: Կրկնում եմ: Խոսքս գառաւորագործներին մասին է: Դու ոչ մի բան չես ներկայացնում քո զիզոնչութեամբ:

ՆԵՆ — Կասկած չկայ զբանում: Կասկած չի կարող զբանում: Ես ինքս գառաւորագործ եմ գիտնականի պէս:

ԲՈՒՐԷՆ — Փարատուքս: Յիմարութիւններ ես գուրս աւելու: Խոսելու կրթորդ: Զբոլժների պէս:

ՆԵՆ — Խենթները ասելի չառ են, քան խելօքները: (Նայում է Ռուրեֆին ու բարձրաձայն ծիծաղում է):

ԲՈՒՐԷՆ — Դու աարբերութիւն գտնում ես զբանց մէջ: Ես խելօքներին շարքին եմ պատկանում:

ՆԵՆ — Իսկ ես խենթներ:

ՁԿՆՈՐՄ — Ես ալ խենթներ:

ՊՈՒՐԷՆ — Ես խելօքներին:

ԲՈՒՐԷՆ — Բուրք չիւանդ էք: Սեղան, իսկ դու գիտե՞ս երբ է ժամանելու Ալիքսանդր Մեծը: Պուէնոս Այրէսը:

(Խոր լաւութիւն է տիրում: Բոլորը սպասման մէջ են: Միք ուշանում է):

ՍԵՂԱ — Ես չեմ սպասում նրան: Յուրեւեմ եմ արդէն: Միտքս զբաղուած է կատարողական հերթաթերերով: Մանրաշակագոյն:

ՊՈՒՐԷՆ (Սեղային) — Խարկանք: Դու քո հետ եղիք, սիրելիս: Միտքն քո ան-

մի հետ: Մի պատասխանիբ հերիա-
թի մարդկանց:
ՍԵՂԱ.— Առանց քացառութեան, բոլոր
 ձուկերը թանկացել են շուկայի վը-
 րայ, եւ հրամայում են ինձ խորից
 խողովակներ հիւսել:
ԲՈՒՐԷՆ.— Միքի երազներին նմանաբար
 բացելու համար:
ՊՈՒՈՋ.— Իսկ դա ի նշ կապ ունի մեզ
 հետ:
ԲՈՒՐԷՆ.— Ոչ մի կապ:
ՆԵՆ.— Ի հարկէ՛ ունի: Բոլոր տեսակի կա-
 թերք մակարդում են արշալոյսին
 ժօա: Իսկ դա մեն նշանակութիւն ու-
 նի մեզ համար:
ՉԿՆՈՐՄ.— Կասկած չիսել չի կարող:
ԲՈՒՐԷՆ.— Իսկ կիներք: Աշխարհի կիներ-
 քը:
ՆԵՆ.— Եւրոպան ներտեսու:
ՍԵՂԱ.— Իսկ ազամարդկանցը:
ՆԵՆ.— Տղամարդիկ այդքան շնորհ չու-
 նեն:
ՊՈՒՈՋ.— Բաւական է: Լուս մնացէք աշ-
 լուս:
ԲՈՒՐԷՆ.— Միթարեցէք մեզ, խենթիք,
 Նեւ, իսկ դու ինչ ու այդքան անհամ-
 բեր ես Միքի համար:
ՆԵՆ.— Դու թեզ երբեք չի վերաբերում:
ԲՈՒՐԷՆ.— Անկասկած: Բայց թմենայն-
 դէպս հարց եմ տալիս, պատասխան
 տուր:
ՆԵՆ.— Ո՛չ մի հարց եւ ոչ մի պատասխան:
ՉԿՆՈՐՄ.— Թէ որ ծոփն ու երկինքը մի
 գոյն ունեն՝ դա նշանակում է կա՞պ
 ունեն իբր հետ:
ԲՈՒՐԷՆ.— Միբային ինչոր կապ:
ՍԵՂԱ.— Հորիզոնը: Ի՞մ ու նրա աստա-
 պանքները:
ԲՈՒՐԷՆ.— Քո խորէ խողովակները,
 նարնջազոյն հերիաթները, բոլորն էլ
 Միքի ժամանման մամենաին:
ՍԵՂԱ.— Ես չեմ սիրում նրան, փոխիբ
 խօսակցութեան նիւթը:
ԲՈՒՐԷՆ.— Ճիշտմիթիին հանճարեզ
 քանդակագործ է համարում:
ՍԵՂԱ.— Ձի համարում:
ԲՈՒՐԷՆ.— Համարում է:

ՍԵՂԱ.— Փոխիբ խօսակցութեան նիւթը:
ԲՈՒՐԷՆ.— Ամէնից աւելի Լուսորիսիտան
 կը նախընտրէի:
ՆԵՆ.— Իսկ Մարտին Պրանտոն:
ԲՈՒՐԷՆ.— Խօսքս ազամարդկանց մասին
 չէ:
ՆԵՆ.— Հարուի չի ս առնում արուեստ:
ՍԵՂԱ.— Փոխէք խօսակցութեան նիւթը:
ՆԵՆ.— Ինչքան փոքր է ուղեղը (Ռուբլ-
 օն):
ԲՈՒՐԷՆ.— Ճարտարապետութիւնը, ձեն-
 կից Խանի ստանամեններ: Պատի
 Մէյրին եւ մեր ժամանակի արուեստ-
 ներք:
ՊՈՒՈՋ.— Տոկարական գիւերապայա:
ՍԵՂԱ.— Կայսերական արուեստը ճա-
 րակն է:
ԲՈՒՐԷՆ.— Դու հետեւում ես այդ խա-
 դին, Ուզա՛:
ՍԵՂԱ.— Մեծ ուշադրութեամբ:
ԲՈՒՐԷՆ.— Ո՛ւմ է ասուելութիւնը:
ՊՈՒՈՋ.— Լուսութիւն: Պետրոսեանը զո-
 հարեում է:
ՆԵՆ.— Ի՞նչը:
ՊՈՒՈՋ.— Հայոց թագուհին:
ՍԵՂԱ.— Ինչ կարեւոր է: Յաղթանակն
 էլ, պարտութիւնն էլ աստապանքի
 տեսակներ են:
ԲՈՒՐԷՆ.— Մեզա՛, զու քո հոգում սի-
 բում ես Կարամազովներին:
ՆԵՆ.— Այսինքն՝ Պուրիին, ի՞մ ամուսնուն:
ՍԵՂԱ.— Այո՛, բայց Պետրոսեանը կը
 յաղթանակի յամենայնդէպս: Յաղ-
 թանակի ուժը, զա զոհողութիւն է:
Մեծ զոհողութիւնը:
ԲՈՒՐԷՆ.— Ե՛տ՛ս ես ցանկանում տեսնել
 Միքայէլին:
ՍԵՂԱ (բարկացած).— Թող ինձ: Դու մի
 օր կ'ամուսնանաս մի պոռնիկի հետ:
ԲՈՒՐԷՆ.— Իսկ ի՞նչ ասորոքինակ բան
 կայ դրա մէջ:
ՉԿՆՈՐՄ.— Երականները լսո՞ւմ էք: Մի
 բոպէ: Ինք ժամուայ երազ տեսայ
 քիչ ասալ: Յուզուել էի, լաց էի լի-
 նում: Վատ կը վերջանայ այս օրը:
ՍԵՂԱ.— Հաւանաբար չի գալու Միքը:
ՊՈՒՈՋ.— Վերջին արդուարդը:

ՍԵՂԱ.— Զուսուսաք: Զեռներս վկայում են: Զի գալու: Զի գալու:

ՌՈՒԲԷՆ.— Ինչքան յիմար գիրքեր եմ կարգացել: Երեսակայէք աշխարհի սկիզբը եւ աշխարհի վերջը: Երկու ծայրերը: Երբ միանան այդ երկու ծայրերը, կը միանան կեանքը եւ մահը եւ կը լինի վերջին գառառանք: Հիմա կ'այլտի ամէն հիմարութիւն եւ կը թողնէի մի հիմարիտ երեսայթ, մի-միայն:

ՆԵՆ.— Ի՞նչ:

ՌՈՒԲԷՆ.— Զեմ կարող խոստովանել: Դա իմ գաղտնիքն է:

ՆԵՆ.— Զղայնացնում ես ինձ:

ՌՈՒԲԷՆ.— Ես սպասում եմ: Մաքերս խանգարում են արդէն: Սպասում եմ իմ մահապատիժն՝ մեղքերիս համար:

ՆԵՆ.— Ուրեմն ի՞նչ կը թողնէիր: Շատ պիտի սակու զո վերջին խօսքը:

ՌՈՒԲԷՆ.— Եթէ փչրակէինք հիմարութիւնները:

ԶԿՆՈՐՄ.— Եթէ փչրակէինք հիմարութիւնը:

ՌՈՒԲԷՆ.— Կը մնար միայն մի հիմարութիւն: Հատարակ մի բան: Մեծն Աղեքսանդրը փչրեց պարտութեան հանդոյցը, նոր միայն սահղծունցին բնութեան զեղեցկութիւնները:

ԶԿՆՈՐՄ (խանդավառումով).— Մի բողէ եւս, Հանդիսուար ներս կը մանեն փարաւաններն ու սպիտակ զօրմերը:

ՆԵՆ.— Նաեւ սարուկներ հարիւր հազարուոր:

ՍԵՂԱ.— Եւ Նեֆերտիտին, կրտսերի ու չճնազ:

ԳՈՂՈԶ.— Ի վերջոյ կը մանի ինքը:

ՌՈՒԲԷՆ.— Դարերով կը սպասէք, եւ արգէն ուշ կը լինի: Զեր գոհոցութիւնները անիմաստ կը դառնան: Դրա համար էլ պիտի պատժուէք: (Նն-լիմ) Գնանք, սիրելի՛ս:

ՍԵՂԱ.— Խոստովանեցէք մեր բոլոր մեղքերը:

ՆԵՆ.— Ես սիրում էի Միքայէլին:

ՍԵՂԱ.— Դա յանցազործութիւն չի համարում:

ԳՈՂՈԶ.— Դա պարզապէս գողութիւն է, տիկին: Քանի որ Նեյք իմ կիսն է:

ԶԿՆՈՐՄ.— Երբ... (Լաուփիւմ) Երբ որ զարթնեցի, գանկո ցաւում էր, ցորենի հատիկի պէս: Բարակ անկողնում երկարած էի: Զորոյիս վարդնի կառուսներ կային եւ միխոնաւոր ճրջիւններ:

ՍԵՂԱ.— Խոյ՛մառ ես տեսել, ձկն՛բոս:

ԶԿՆՈՐՄ (Սեղայիմ).— Երբ որ զարթնեցի, դու շարունակում էիր զո խոսակցութիւնը եւ անուշ ժպտում ինձ:

ՌՈՒԲԷՆ.— Ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս:

ԶԿՆՈՐՄ.— Սեղան մեղմօրէն ժպտում էր ինձ:

ՌՈՒԲԷՆ.— Ա՛, ա՛, Ամէն ինչ պարզ է, խոստովանեցար: Գանուեց վերջապէս: Մեր գառաւորն է: Միակ յանցազործը, ոչ ոք մեղաւոր չէ:

ՆԵՆ.— Մարմին ունենք մենք:

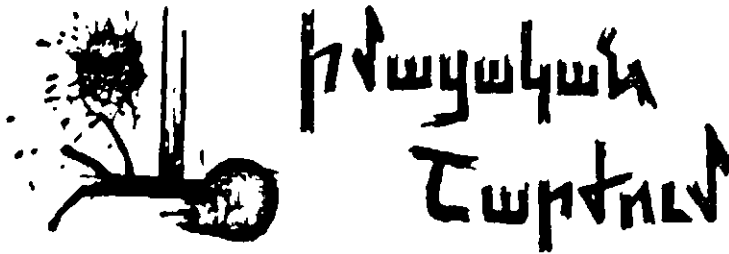
ՍԵՂԱ.— Դարերով պէտք է սպասենք:

ՆԵՆ.— Հանդոյցով կը սպասենք:

ՌՈՒԲԷՆ.— Ա՛նպայման կը սպասենք:

ԾԱՐՈՒԹԻՒՆ ՆԱԳՈՒԼԵԱՆ

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

«ՅԱԻԵՐԺՈՒԹԵԱՆ ՆՁԱՆԱԲԱՆՈՎ»...

Իր գրական աշխարհուհույն վարկին ու հայրենիքին մէջ ծարղկային դիմացմով կարգուսարգ մը տեսնելու պատին ճշմարտագրական պայքարներուն սուր բնոյթին պատճառով՝ Անթրոսիք Ստրինկին իր վրայ կնքանայոց արտազմ ծարղկութեան ուշադրութիւնը ու գրեթէ մտցնել սուտ իրեն բախտակից խորհրդային արտեսով աշխարհի միւս շահիմանները, որոնք հաշակեցին իշխանութիւններուն զստան վերաբերումներուն դասն հետեւաները:

Անթրոսիքին վիճակուած բախտին ծանրագոյն օրերուն, Խմբակներին, վարդազոյնին, խորհրդային իշխանութիւնները անպատշաճ հասկում մը մեկուսացուցին, զստեցին, բռնաբարկեցին, արտագոյնին ու արտոյնին ցանքարուար սարկէ զէմջեր, ի շարս որոնց՝ Վլասիմիր Մարտիով, Փաղէկ Լիբովիով, Անրզէլ Փարսնով:

Վերջինը՝ շարժակազմի ղեկավարի, հայ, գրողագրական շարս սարուած բռնաբարկութեան, շատ չարերէն մէկուն՝ զընթացիկ շտեպիստիքեան եւ միաստակաճնութեան յանցանքներով:

Փարսնովի վերադարձուցում շարս ամբս ասով (17 Դեկտեմբեր 1973), Քիւնի մէջ եւ արտա աշխարհը բարբառովին անտարբեր չմտց անոր հակասազդին հանդէպ: Տարբեր ազդութիւններու պատճառով, այլ շարժակազմի արտեսներն մէջ միջազգային հաշակի արք իրումը մը գործիչներ միջիւ տեղում պաշտպանութեան յանձնարարութիւն մը կազմեցին եւ իրենց ստորագրութիւններով Հրատարակութեան տունին կոչեր, որզկողի ինչոյսի մեծապատիւ պարտապարտին, որուն միակ յանցանքը, համարան կոչերէն մէկուն, Վետան զոյճը անուն ծագուելը արտատեմանի մէջ ցուցադրելու յամտա ստաշարիչը եղաւ, որուն միակ յանցանքը սազուելը եղաւ պիտի ըսէինք մենք: Տաղանդը ո՛րի իմաստով, գոր Վերլին Մանրոյի մեծախոստիքները խորագրեալ իր պոետին մէջ սահմանած է սուտ երկատարը բռնապարտութեան ամենին օտուտներին Անարթ Վազեաններին:

Անտանիի է, երբ անտաղանդ ես,
Ցաղանդն անիւն անտանիի է:

Տաղանդն անտանիին եղաւ մահուանը խորհրդային սահմաններուն մէջ, յառկալէս իշխանութիւններուն համար, սկսեալ Ստալինէն, որուն սահմանարան զստան բարբառը կը շարունակին անուտով իր ճատանդարները, այս կամ այն կերպ ոչնչացնելով սաղանդա-

ւորները և ամայացած արուեստի ստորագրողները մղելով զանազան պետական շահերուն արհամարհանքով:

Անցանի փորձը բնա գառ չկա: Խորհրդային իշխանութեան, որ շահախնայուն անանց սարսափանքով՝ իր թագադրանքով ժողովուրդը անսահման և անսահման արհամարհանքով մղելով իր շահին անաս իր սեղը, ոչ մղելով և ոչ ալ կործանելով հասնել պատերազմի և անարարանով: անարարանելու և անարարանելու հոգեբանական ու թագադրանք անողութեան:

Չարութեան խոսքերը կը պատկանին զորոյն անսահման զրուսում, գառնում և ոչնչացում: Գերբարձու ճարտեսին, որ գն 1922ին գրուած նամակի մէջ մէջ՝ կ'ըսէր ի մեջի՝ այլոց:

«Աստուծոյ սիրոյն, սպանելի հազաւորում, բայց մի մասնաւոր պահուց: Քաղաքացուն կարող էի սպանել, եթէ նա վնասակար է որոյն անսահման, բայց պահուց, եթէ նա խնայակա գոնա է և ոչ շահագրգիռ հազաւորում, որքան էլ վնասակար իրան որոյն անսահմանի»՝ պատկար է յանրամարտական նշանաբանով:

Բայց կարճի գծից ներս սպաննուողները մէջաւոր զինուորական պետները և զինուորական գրագրողները, արուեստագէտները, վերջինք՝ Անրոյն Փարսեանով, շարժանկարի արուեստին մէջ կ'ըսէր զինք մէջ, յաջորդ էջերուն մէջակցում զինք անոր մասնագրական ներսն զխոսքով:

Յարութեան նպատակներ յազուածը, ինչպէս նաև զՏԻԵ սանտէլ Փայմզի 20) Յունար 1974 թուականի նամակն Հայաստան գրութեան իրենց զինքն կը թողարկեն: Միտաները թողած ենք զՓարսեան ամառը 1970) Յունարի թիւին մէջ լայն անսան յաջորդական յազուածներէն:

Շարժանկարը, որուն մասին կը խոսէր, իրողն անսան մէջ կը թուի ըլլալ, և անոր հեղինակ՝ ստորագրողն մէջ սպանում արուեստագէտին յայտնութեանը, որ, զինուորական մասնակցած արուեստագէտներէն մէջուն հաստատումով՝ շեկաւ նստաստիլու, որ խնայակա փիլմը յայտնի, ընդունում Յիմարուսիմիմի գեղարուեստական նկարաբանը չէ, այլ մի նոր, անսան Յիմարուսիմիմի զեղարուեստական նկարաբանը չէ, այլ մի նոր, անսան Յիմարուսիմիմի զեղարուեստական նկարաբանը չէ:

Միտան զարուսն ամառը մէջ չէ, որ նման զանսաններին արձանագրուած փարսեանով այս գործին մասին, Հայրենի մեր մասին միտան անսանները և ոչ զհաստատուող գրութեանով անսանագրուած անոր: Հոս արտագրած մեր գրութեաններուն շահ ու շահարու էր մասնակա զարուսն յերթին (1949, թիւ 48) մէջ Ա. Մեւանցի զերուստով:

Ինչ անսանով մէջ անսան, զերթերոյ արուեստը սպանում անսան մէջ ունի շահարուստանի մէջ իրողով յազուածներ կը սպանին մեր մասին էջերուն: Բայց զինքն զինքնութեանը, Փարսեանով զարժանց այդ սպանութեանը, բայց, սպանող, սպանումստութեանը կ'ըսէր զարժանակցում: աշխարհի այդ մասին մէջ, սպանումստութեանը շարժանկար արտագրած շարժանկարը, արտագրած նաև Փարսեանով, զարժանկար որ մղելով կ'ըսէր որ արուեստին հայտնանքն զարժանկար:

«ԳԻԵԷ է, — կ'ըսէ Փարսեանով, — վստահել մարդկանց, ինչո՞ւ չվստահել: Գառ շահակա է չվստահել ինքն ինքն»:

Ու կ'ըսէր այս իրականութեան կը բեր Յարհրդային Միութեան մէջ անսան անսան սպանութեաններուն սպանող սպանողը, փոխադարձ անսանութեան կ'ըսէր այս հիւանդանոցին հոգեբանութեան: Ինչնամասնութեան սպանութեան և զինքնինքն զրոյն հաստատուող յազուածներն ուղղակի հաստատուող և ոչ զնամ զոյնց սպանութեանը սպանութեանը, հեղինակը արդիւնակալու արուստութեանը, և մասնագրական և երթարարական շարժանկարուն մէջ կ'ըսէր զարժանկար այն զոյնց նկարագրողները, որոնց կ'ըսէր որ կ'ըսէր և ոչ արարական իրենց միտագրողներով գնա կը շարժանկար անսան համայնագր կայարութեան սանսաններուն մէջ սպանող բոլոր հայրեններուն մէջ:

Աշխարհի այդ մասին իշխանութեանները կ'ըսէր որ արժանի արդեաց զորոյն անսանները զատուան կ'ըսէր միտագրութեանը, և որ մէջ արժանի անսան արդեաց յանրամարտական կ'ըսէր ինքն անսաններուն:

Յ. ՆԱԳՈՒԼԵԱՆ

ՍԵՐԳԵՅ
ՓԱՐԱՃԱՆՈՎ

ՅԵՐԳԵՅ ՓԱՐԱՃԱՆՈՎ

Ահաւասիկ անոնցմէ մէկը, որուն մասին զիրքեր պէտք է գրուած ըլլային մինչեւ այսօր ե՛ւ Սփիւռքի մէջ, ե՛ւ Հայաստանի:

Եթէ ԱՕԳՍԻՆ եւ սովետական լրատուութեան վաստիկնք, եւ կամ ինքնակաշ զեռպաններու, որոնք կը յաւանկին հայրենի մեր արուեստագէտներուն արժանիքներն ու ապրումները մեկի փոխանցելու մեծաշնորհ ունենալ, ապա պիտի ճանչնաք անոնք միայն, որքան հարկըր տոկոսով սովետականներ են, եւ... վերջ:

Տեղին է ոչքամ զքեզը ...րդ անգամ կրկնել:

Փարսեանովը մեր ներքին Սփիւռքի փայլուն ղէմքերէն է: Հայաստան չէ ծնած: Հայաստան չէ ապրած: Հայերէն չի խօսիր, բայց էութեամբ, ապրումներով եւ նոյնի՛սկ շարժումներով հայ է:

Հայկական սինեման եթէ մէկ Ֆիլմ ունի միջազգային Ֆիլմարուեստի նորմաներէն գիտուած՝ ապա տարկա ընտան գոյնն է:

Այդ մասին ոչ մէկ կասկած:

Եւ այդ Ֆիլմը արգիլուեցաւ մեր երկրին մէջ:

Ներկայ էի անոր զեղարուեստական քննարկման՝ Երեւանի մէջ: Հաւաքուած էր Հայաստանի արուեստի բնութանին: Գրող, բեմադրիչ, նկարիչ, քանդակագործ: Մարտիրոս Մարտանով սկսաւ քննարկումը ու Մոսկուայէն ժամանած քանդակագործ Նիկողոսեանով վերջացաւ: Մարեանի կարճ ու յատկանշական գնահատանքը հետեւեալն էր — կեանքիս մէջ այսքան գոյն

չեմ կրգամ տեսնել: Գոյներու վարպետին խոսքերը: Ֆիլիին վերջաւորու-
թեան՝ նիկողոսեանը չկարողացաւ վերջին շարքերէն առաջ չգալ՝ սղխազու-
րելու համար Փարսնանեանը: Ներկայ եղող ժառանգու հարիւր արուեստա-
գէտներէն ոչ ոք չգանցեց իր փրոֆեսիոնալ հիացմունքը:

Քննարկման շժամանեց այն օրերու կուլտուրայի միջնադար՝ Հայրենա-
նը, որուն կը սպասէին հաւատարմանը՝ ի շարքանս պաշտօնականութեան: Բայց արդեօք ո՞վ, որս լն սեւ ժամանեք արգիլեցին Ֆիլիին ցուցադրումը: Չեմ հերքեր, որ անոր մէկ ասարեքակը երկու շաբաթ ցուցադրուեցաւ Երեւանի մէջ՝ առքը տաքին: Այդքան:

Բանաստեղծութիւն մըն է այս Ֆիլիը:

Միջազգային բնմտու արժանի:

Բոլոր լեզուներով՝ հասկնալի:

Գոյն, երգ եւ հայկական ներաշխարհ:

Պատկերած է Սոյաթ-Նոփոս՝ միամուշեխով անոր տիպարը հայկական ժողովրդական աւանդութիւններու հարուստ երեւակայութեան:

Երազի պէս բան մը:

Տրուած են հայկական նկարագրին բազմաթիւ կողմերը, բանաստեղծութեամբ օժուել պատկերներով:

Գորգեր լուացող հայ կնոջ ձեռքերն ու սաքերը:

Հայ գիրն ու գիրքը՝ առանց լեզուի ու շարադրութեան:

Հայկական գոհարութիւնը:

Պահճը: Թաղումը: Հայ հողը, քարը, կրկինը:

Անը հարտարարականութեան մեծութիւնն ու հարազատութիւնը, որ կը բխի մեր հողիէն, իրեն ժայռ ու եկեղեցի, եւ կը միամուշեխ մեր լեռնային բնակչութեան ու բնութեան:

Հայ հողի բանաստեղծական ծալքերը, իրեն կրօնութիւն, իրեն սէր՝ բոլորը Սոյաթ-Նոփոսի երգին, ու կնոջ զեղեցկութեան սիրահարուած կերպարով արուած:

Ամէն հայ կէս մը Սոյաթ-Նոփոս է Ֆիլիին մէջ, կտոր մը աշուղ:

Եւ ճնառն գոյնը մեր արիւնտ պատմութեան ամէնէն բնապաշտական պատկերացումն է: Եւ նուազ ինքը հայկական ներաշխարհին մարմնացումն է՝ այլարանօրէն՝ ե՛ւ միջուկով, ե՛ւ կեղեւով:

Երեւանի պիւրոկրատ ջաշը ու տիրակալները չընդունեցին այս Ֆիլի-
մը: Միւս կողմէ՝ գոնէ՛ Մփիւռքը տեսնէր այս գլուխ-գործոցը: Վերջին հաշ-
ւով մենք դեռ կը գնահատէինք ոչ-սոցիալիստական իրապաշտական արուեստ-
տի գործերը: Ա՛յս է ԱՕԲԻԻ մշակութային կապերէն մէկը:

Կարճ ու կտրուկ: Եթէ կ'ուզէք մոռցէք նոյնիսկ անոր մերթապաշտութեան
ըլլալու պարագան: Քանի որ ինքը՝ Փարսնանով, գիտէր իր ճակատագիրը,
իր ապրած պայմաններուն մէջ:

Արուեստի գերագոյն դատաւորը ժողովուրդն է:

Ճի՛շդ հակառակն է Հայաստանի մէջ: Երբոր չքանան դատաւարակիւ-
ներն ու անոնց արտասահմանեան մունետիկները, պէտք պիտի չըլլայ այս
տեսակ տողերու: Պիտի տեսնենք եղածն ու չեղածը, իրենց իսկական փակա-
գիծներով:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՆԱԳՈՒԼԵԱՆ

JANUARY 20 1974

- CYRIL CONNOLLY: MAUGHAM THE CRAFTSMAN
- PETER LENNON IN THE NORTH-EAST
- PHILIP OAKES TALKS TO LYNN CHADWICK

Two scenes from "The Colour of Remembrance" above, the Late Pope's right, the poet with his behind

ԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏ ՄԸ

ՎՏԱՆԳԻ ՏԱԿ

Անցեալ շաբթուն, Թատին շաբապատկերի աշխարհիմ համըսուար արտադրիչներն Սերգէյ Փարամոնով (արտադրման) կը գերակայութի փեւի մէջ. ընթացիկ շտապիտութեան և միասնակամութեան յանցանքներով, և կը գտապարտուի չորս տարուան պաշտօնական աշտարի: Հետագայ զբարութիւնը ստորագրուած է աուսական սինժայի մասնագետ շերտերը Մարշալի կողմէ և կը ձկարարէ Փարամոնովի տունը տրուած այցելութիւն մը, ինչպէս նաեւ կը ձերկայացնէ անոր վերջիմ փիլմը՝ «Եւան Գործ»:

«Տիւր Կանաչ Թայմը»

Քառասունները արբի առաջ, Մոսկուայի շաբապատկերի ինստիտուտին ուսանող՝ ևս դիւար կ'ընէի երկու արտադրիչներու, որոնք այդ շրջանին կ'ենթարկուէին անշուք յարձակումներու և մնայուն դրամական թանկան կ'են համայնապար իշխանութեանց: Այդ երկու արտադրիչներն էին Տովզէնը և Նիքոլայ Օխլոփըով:

Հետագային, երբ Տովզէնը ղեկավար անուն ֆիլմը աւարտեցաւ՝ զարձաւ միջազգային դասական գործ մը: Անցեալ ամառ, Խորհրդային Միութիւն տուած իմ այցելութեան ընթացքին, ևս դէմ յանդիման կ'կայ սի-

նեմայի սուպարէզին մէջ բոլորովին նոր հանձարի մը, Աերզէյ Փարանձանով, որուն նեա իշխանութիւնները կը վարուէին ճիշդ այն մետով, ինչպէս զինք նախորդող Հոշակուոր արուեստագէտներուն նեա:

Աերզէյ Փարանձանով Հայ մրն է, որուն ճնառն զայնքս անուն Փիլմը արզնիքի տակ էր 1903ին ի վեր եւ որ, սակայն, ցուցադրուեցաւ անցեալ տարի, վերանայուելէ ետք, հակառակ Փարանձանովի կամքին: Յիշեալ Փիլմը եւ անեայ խնդրագրո նեաբարբիւններով լեցուն Հանդիսարանի մը մէջ, թէեւ թանձր մշուշ մը եւ պղպր տուն պահան էին մոսկուացիներու մեծամասնութիւնը:

Յնդրոյ ստարկայ ժապուէնը եզակիորէն զեզեցիկ նկարահանումներու շարք մրն է, զոր արուեստի իր կատարելութեամբ կրնամ բազմաանել միայն էյսանէթայնի «Qui Vive Mexico»ին: Այսուհանդերձ անիկա բոլորովին նեառ է բնկերայնի-իրապաշառ ոն մը ունենալէ, այլ առաւելաբար կը պատմէ ազգային պատմութիւն մը՝ չիմտուելով Հայ նշանաւոր բանաստեղծ Արուսթին Մայրաթեանի կեանքին գրայ (1712-95), որ գարձաւ Քիֆլիսի պալատական աշուգր, ապա ողբանուեցաւ պարսիկ ներխուժողներու կողմէ:

Բանաստեղծին կեանքի երեւոյթը ներկայացնող իւրաքանչիւր զէպք կազմուած է անտղական փոխարեութիւններու նրազաւարումով: Մենք կը տեսնենք, օրինակ, պղտիկ աղան պարտի մը շրջափակին մէջ, շրջապատուած չին ու մայրաման շինութիւններով, ապա՝ անոր ոտքերուն տակ՝ մայր թին գրայ կ'երեւի լայնածաւալ Հասոր մը, յետոյ ուրիշ մը, յետոյ ուրիշ մը, մինչեւ որ ան զիրքերու ծովու մը մէջ կը մնայ, ապա դանդաղորէն հոս վը կը սկսի փշիւ եւ թերթաւել զիրքերը, այնպէս՝ որ հարեւաւոր զիրքերու էջեր աստիճանաբար կը դառնան զեփուտի մը շունչին տակ: Յանկարծ աղան կ'երեւայ չին շէնքի մը (պայտա կամ վանք) ասնիքը, եւ հող եւս զիրքերը կը բազմապատկուին եւ անոնց էջերը կը բացուին հովուն մէջ:

Այնուհետեւ, աղան կը դառնայ Հասուն մարդ, բանաստեղծ մը՝ պալատին մէջ: Երածիւաներ կ'երեւին ու կը նուազեն իրենց սրինգները՝ Հեռուելով իրենց ոտքերուն առջեւ գրուած մեռապիր էջերու: Անոնց ետեւ կ'երեւին հրեշտակային նկարներ — քերտվրէններ, Երածիւաները կը վերածուին զափնեկատներ կրող Երեք Ենորհներու: Մետաքսէ շրջազգեստներ հագած երկու սեւամորթ մանկլաւիկներ կը բարձրացնեն անոնց մեռազրները, մինչ հրեշտակները անընդհատ կը դառնան: Ապա կ'երեւի բանաստեղծութեան մուսան, — բանաստեղծին սիրած աղջկը, հրաւրանշ զգեստներու մէջ:

Դարձեալ, մենք կը տեսնենք բանաստեղծը, հիմա՝ վանական մը, որ իր զերեզմանը կը փորէ ու կը մտնէ անոր մէջ. կ'երեւի մայրը, որ կը պատրաստէ ճերմակ աքաղաղ մը եւ մեր այքերուն առջեւ կը զոհէ զայն Ս. Գէորգին, իր գաւկին հողուոյն համար: Արիւնը կը ժայթքի:

Յաջորդական այս պատկերներու հեղեղին ընթացքին երկախօսութիւն չկայ, չկայ նեա մեկնաբանութիւն. կը լսուի միայն մեղմ ձայն մը, որ, իմ կարծիքով, Մայրաթեանի բանաստեղծութիւններուն հայկական հունչն է, հին երածշտութեան ընկերակցութեամբ: Ամբողջ Փիլմի ընթացքին զոյնը գործածուած է էյսանէթայնի «Ենթակայական» տնով. երբ նեա մը կը ծակէ պատը՝ արիւն կը հոսի եւ նկարը ինքնին կարմիր կը դառնայ:

Իմ կարծիքով, Փարանձանովն ու Անտրէ Թարկուովսկին (վերջինին «Անարէ Բուլլիս» անուն Փիլմին ցուցադրութիւնը տակաւին արդիւնուած է Ռուսիոյ մէջ, թէեւ Փիլմը ծանօթ է արդէն Արեւմուտքին) միասնաբար կրնան

ստեղծել խորհրդային շարժապատկերի աշխարհին հյ լր բոց ոսկեպարր, ու կրնան մրցել էյտանջթայի ու Տոփղաէնքոյի հետ, եթէ անուշա գուննն ձեւ արնաու պայմաններ:

Սակայն եւ այնպէս պիտոյքաքիջ մնումներու եւ սուպարէզային նախաններու միացեալ անուժը պիտի թոյլատրէ նման յայտնութեան մը փըթթումը:

Այն օրէն, երբ Փարսնանով պատրաստեց ճնտն գոյիլ, անոր բուրբ առաջարկներն ու փորձերը սկսան բախել արգելքներու եւ մերժումներու: Անոր կը պակսին բոյսը միջոցները, բացի քանի մը անկեղծ բարեկամներէ, որոնք կը ջանան օղնել իրեն՝ պղտիկ դերեր վերցնելով կամ մեատդիրներ տըրամադրելով: Աւելի ճիշդը՝ անոր հայկական բնածին խանդավառութիւնն ու կիրքը պատճառ կը դռնուան կարգ մը քննադատ շրջանակներու յայտարարութեան. ճամ յիմար մրն է, անուշտո, կամ՝ ճամ տետակ մը խնկը է: Վըտանդաւոր բառեր անուատիկ, երկրի մը մէջ, ուր հողերուժութիւնը դարձած է ճշտումի մէկ ուրիշ թաթ: Պատմուեցաւ ինծի այս ճիմարութիւնը՝ փաստապէս նուազանքէն մէկը, ուր կ'ըսէին, թէ Ֆիլիմի մը պատրաստութեան ասին, յանկարծ պէտք կը դրացուի մուխի, եւ որովհետեւ մուխ արտադրող ուււմերը չկային մեռքի տակ, Փարսնանով կը պատուէ իր սարսուէն կտոր մը ու կրտիկ կու տայ զայն:

Այն բեմադրիչը, որուն մասին կը խօսիմ, մացառանման մօրուքով ուժական տիպար մըն է: Ան Գիւելի մէջ անի յարկարածի մը, որ խնոցուած է հնութիւններով, նկարներով, կաւէ ամաններով, փղոսկրներով, սրժնագորգերով, կարգեաններով, եւ զեղարուստի գարդերով: Ան հետեւեալ բացարտութիւնը կու տայ այցելուին. «Մարդիկ կու գան տունս եւ կը բացազանցնեն. «Աստուած իմ, որքա՞ն բաներ քիտած ես այստեղ», իսկ ինծի կը քուի տակաւին, որ ամէն բան լման չէ»:

Առարկաններու խոր ուսումնասիրութիւնը երեւած կը հանէ այս արուստազէտին անտաղական տաղանդը — ոչ մէկ նկար, լուսանկար կամ արձանիկ գոյութիւն ունի, որ փոխակերպուած չըլլայ Փարսնանովի երեւակայութեան ուժով: Իւրաքանչիւր կտոր կ'ընդունուի սարքեր ու անուպակի առարկայի մը. լուսանկար մը, օրինակ, դարձած է պատկերներու համադրում մը, զմադրութիւն մը վերածուած է սոսնձուած առարկայի մը, դասական քանդակ մը եղած է արդիական երգիծանկար մը, եւ կամ ի՞նչ մը ստացած է արդի ցցաբանդակի մը երեւոյթը:

Կարելի է յուսալ, որ խորհրդային ազգային շարժապատկերի արուստին զարթնումով, այս նոր տաղանդները ո՛չ միայն ճանաչում պիտի գտնեն, այլեւ անոնց Ֆիլմերը երբեք պիտի չշարդիլուին ու անոնք առիթ պիտի ունենան պատրաստելու, որքան ալ ուղղափառ կամ զգուարք տանելի սարքեր թուին իշխանութեան: Թող Խորհրդային Միութիւնը ի մտի ունենայ, որ ներկայիս ամբողջ աշխարհին մէջ հուշահուած առատական սինեմայի ոսկեզարու արտադրութիւնները իրենց երկրին մէջ չէ, որ ճանչցուած են առաջին անգամ: Միայն Արեւմուտքի մէջ գտած իրենց յաջողութիւններէն ետքն է, որ էսայնութային «Փոքրիկ Բիլի»-ը, Տոփղաէնքոյի «Հոգը» եւ Փուտովսկիին «Մայրը» սկսան առաջին կարգի Ֆիլմեր նկատուիլ Թուսիոյ մէջ: Արեւմուտքն է, որ առիթ տուաւ իշխանութիւններուն անդրադառնալու, որ սինեմայի արուստին մէջ իրենք ստեղծած են նոր բարձունք մը:

Թող անգամ մը եւս անոնք զիտակցին (հիմա՛, որ արուստի նորանոր

ծաղկումներ կան Խորհրդային Միություններն ենք, ու ստիկա մ'չ ժխան սի- նեմայի աշխարհին, այլև թատրոնի, նկարչության, երաժշտության, քան- դակազորության և գրականության մէջ): որ այս գործերը ընդհանրապէս չլսուար՝ գործեր են, որոնք կը սահղեն զակաղեմական ճաշակներու ան- յարիւր կացութիւններ:

Արուեստներու այս ծաղկումը մակրնթացութիւն մըն է, զոր կարելի չէ կասկեցնել, որքան ալ փորձեր կատարուին այդ ուղղութեամբ: Անիկա մակրնթացութիւն մըն է, զոր պէտք է իշխանութիւնները հպարտօրէն ցու- ցադրութեան հանկն և քաջալիչին: Թէև նման արուեստները կը սահղուին հակառակ պաշտօնական ճշմաներու, սակայն, բոլոր պարագաներու, առ- տանդաւոր ու հանձարեզ այս նոր արուեստագէտները խորհրդային արուես- տագէտներ են — ու անոնց կարողական կարեւորութիւնը համաշխարհային տարողութիւն ունի:

ՀԻՐՊԸՐԹ ՄԱՐԵԱԼ

ՆՈԱՆ ԳՈՅՆԸ՝ ՏԱՐԲԵՐ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐՈՎ

===== ԳԱՐՈՒՆԻ ՍՈՒՐԱՆԿԻՆ ՍԵՂԱՆԻ ՇՈՒՐՋ =====

ՓԱՐՍՃԱՆՈՎԸ
ՍԱՅՍԹ - ՆՈՎԱՅԻՆ ՍՄՔՐԵՑ
ՍՇՈՒՂՈՒԹԻՒՆԻՆՔ...

...Սրան յաջորդեց մի սպասողական լուսփուն, որը խախտեց Սերգէյ Փարա- ֆանովը: Նա եկաւ զնջելու այս ամէնը, վրէժխնդիր լինելու ե՛ւ պոստի, ե՛ւ ար- ւեստի համար: Նա դէմ գնաց վաւրա- գրական պատմադականութեանը, մի էիչ կիճօ, մի էիչ երգ, մի էիչ միտք՝ ճող- կայի սովորութեանը: Նա մտքնեց Սա- յաթ-Նովայի կերպարը աօրեակամու- րիւնից, սովորոյթի ուժով պարտադրու- ամ աշուպտիւնից, թիֆլիսեան խայ-

տարդէտ միջավայրի հաւաստի գրոշմից: Վերացաւ այս ամէնից, հրաժարուեց ամ- գամ խիստ շտեկեմ փոստերից, ասպ- ցուցելու համար, ամէնից առաջ, աշ- խարհին, որ Սայաթ-Նովան մեծ մտա- ծռոյ և փիլիսոփայ էր, իր ժամանակի միտքն ու հոգին պարփակող, մեծ ար- ւեստի ոլորտներում երգող բանաստեղծ: Այդ բանը միտ մտ զարձաւ պոլեմիկա- սան կիրք՝ ծայրայեղ պոսթիւմիստով (ֆիլմի առաջին տարբերակում ճա ղնդ- հանրապէս հրաժարուեց երգից): Ռեժի- սէօրի երկրորդ, ոչ պակաս կարեւոր խնդիրը հանճարեզ մարդու՝ Սայաթ-Նո- վայի մեան յախուռն մտածողի ստեղծա- գործական պրոցեսի գաղտնիքների ըմ- քրոնումն ու պատկերումն էր: Յիրաւի դաժան ու վիթխարի խնդիր:

Փարաճանովը դիմեց ասոցիալու- սիմպոլիկ ֆիլմի լեզուին, որի լուսա- գոյն մտոյը ստեղծուեց իսպոստիցի աւ-

ծիւտօր Լուիզ Պիւնուէլի եւ Ոկարիչ Սալ-վատօր Դալիի համատեղ գտնաբերով գեռ-եւս 1928ին՝ *«Անդալուզեան շուէն»* :

Սայաթ-Նավան արեւելեան շէնգ օր-նամենտիկայի շտեմարան է: Փարանա-նովը փորձեց այդ վերածել կիճոյի: Նա հիմնուեց Սայաթ-Նավայի ստեղծագոր-ծութեան մոգայիկայի, հայկական միջ-նադարեան եւ Գիրիական սիմպոլիզմի վրայ: Ըստ քաղ տարօրինակ չքուայ, եթէ տեսն, որ այս ամենքով Փարանանովը փորձեց ունեզծել սիւժէ: Ներքին էմ-ցիոնալ սիւժէ՝ սիմպոլիզմի, առցիա-ցիաների այնպիսի միասնութեամբ, ճ-րոնց իմաստային կոզմը հետեւ է վեր-չիճնորիս բուարածական ու բացատրա-կան հանրագումարը լինելուց, որոնց կոնկրետացումը գրկում է նրանց ար-ւեստի արժէքից: Այս ոլորտում Փարա-նանովը յիրաւի անյազք է: Յիշեմք կա-թողիկոսի մտնուան, Սայաթ-Նավայի հօր հետ կապուած, երգի, գրքերի սե-սարանները: Իսկ Սայաթ-Նավայի մտն-ւան տեսարանը բացառիկ արտաքիկա-ն ուժ ունի, այժմէական հնչողու-թեամբ: Փարանանովը ժխտում է մերկ փաստի կիճեմատկրափը: Փաստերով այլեւ չես խարի: Նա հրաժարուեց իր խօսքերով առած շշտախօս կիճոյից, եկաւ հաստատելու, որ ամէն ինչ բա-ցատրող համատարած հիւանդութեան մէջ շատ ամգամ համարեա՝ ոչինչ չկայ բացառորելու: Չկայ ինքնուրոյն անլիւք, որ ոչ միայն կարող է արիշին չնմանուել, այլեւ կարող է գծուարութեամբ հաս-կացուել: Կիճեմատկրափի վերընթաց ունիփորմացիայի բախտխումն էր այս տեսակէտից փիւր: Սկսւ հաստատելու, որ իսկական փիւրը յայտնի, բնզում-ւած ճշմարտութիւնների գեղարուեստա-կան ձեւաւորում չէ, այլ մի նոր ամծա-նօք ճշմարտութեան բացայայտում, որը ծնուում է պատաստի իրականութեան մէջ եւ ստիպում է հանդիսատեսին հաստալ իր իսկութեանը: Անյայտնի ճանայում:

ՅԻՌԻՆՁԷ ԳՈՎԼԱԹԵԱՆ

ԻՐ ՍՄԲՈՂՁՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ
ԿԻՆՈՆԿԱՐՆ ԱՆԿՍԱՐ Է

Կինոնկար Սայաթ-Նավայի մասին. այսպէս էր նախնական միտումը եւ Հենց այդ ուղղութեամբ էին աշխատում «Հայֆիլմ» սթուճիոն ու Հեղինակը: Որ գա այդպէս է, պերճախօս ապացոյց է Հենց Վնամ գոյնի ոչ միայն վերագո-ւնութեամբ առած, «Եւրոպէն», ոչ միայն նրա բառային կազմը, այլեւ տեղադրա-կան ու կենցաղագրական Հէնզը: Բայց նկարահանումների ընթացքը այլ բան ցոյց աուեց: Ակնհերե գարձան, որ չի ստացուել «Սայաթ-Նավայն», որ կինոնը-կարի բովանդակութիւնն իբրեւ կոնկրետ պատմական իրողութիւն չափազանց ուղ-քատ է ու չի կրում Սայաթ-Նավայի ան-հասկանութեան ամբողջ բարդութիւնն ու ներքին հարստութիւնը: Որոշեցին փրկել գրութիւնը եւ պիտի տան, որ «Հայֆիլմ» դիպուկ էլք գտաւ. կինո-նկարի «Եւրոպէն» ու բովանդակութիւնը նա յաւկացրեց ոչ թէ Սայաթ-Նավային, այլ միջնադարեան բանաստեղծի պար-մանական կերպարին, որը շուեի պատ-մական ու տեղագրական սրբազանութիւն: Յիրուի, էլքը լու էր դանուած: «Հայ-ֆիլմ» տեղին կուսեց, թէ գա ինչ չէր պարտաւորեցնում իրեն: Բայց նա միտմանակ վրիպեց, չենթադրելով, թէ գա իր Հերթին ինչ էր պարտաւորե-ցրում:

Այն, ինչ անվիճելի է, պէտք է ըն-դունել: Արուեստագէտի աաղանդը Սեր-գէյ Փարանանովը ցուցադրել է ոչ միայն իր նախորդ կինոնկարներում, այլեւ Հենց Վնամ գոյնի առանձին հաստատմե-րում: Ստեղծագործական երևակայու-թիւնը տեղ-տեղ դարձացնում է հետա-քրքրիչ ու անակնկալ լուծումներով, գունային զարմանալի գզացողութեամբ, երևույթների սիմպոլիկ իմաստաւոր-

մամբ, րնկայումներն ու արտայայտածնի թարմութեամբ, որոնք ինքնին ուսանելի են: Այս ամէնը, սակայն, ըստ հիմնարկական պրոպեան միայն մէկ նախապայմանն է: Դա չի ապահովի Հրեայաբարութիւնն է, որը ինքնին գեղեցիկ իրականացումն է: Հենց այստեղ էլ ի յայտ է գալիս փարատորք. «Նաեմ գոյն: ք ցուցադրում է հեղինակի տաղանդը, սակայն իր ամբողջութեան մէջ կենդանի անկատար է: Ինչոր հակասութիւն կայ այստեղ, մի ինչոր արգելք, որին գէժ է առել արուեստագէտի ստեղծագործական որոնումը: Ինչպէս մեզ թուում է, դա հակասութիւն է տաղանդի ու թեմայի իմացութեան, իրականութեան նանարդութեան միջև: Կինոնկարը ցոյց է տալիս, որ Փարսեանովը լաւ չգիտի հայկական միջնադարը, չգիտի նրա կենցաղն ու պատմութիւնը: Նա էպպէս չի գումում, չի շուտփում հոսթիւնն այն երևույթի, որ կոչւում է միջնադարեան բանաստեղծ եւ միջնադարեան բանաստեղծութիւն, այսինքն՝ նա լաւ չի ճանաչում իր իսկական Հերոսին: Ատեղծագործական այս արածան չէր կարող տեղի ունենալ առանց հոգեբանական ջղաձգումների եւ այդ ջղաձգումների արտայայտութիւնը որոշակի է երեւում պատկերների շարժման, անոգուտ ճիգերի ու չգտնուած լուծումների մէջ:

ՍԵՐԳԷՅ ՍԱՐԻՆԵԱՆ

ՊԱՏԿԵՐԸ ՀԻՄՔ Է
ԿԻՆՈՆԿԱՐԻ ՀԱՄԱՐ

«Նաեմ գոյնը» կինոնկարին չի կարելի եւ նայնիսկ մտեմալ այնպէս, ինչպէս սովորական կինոնկարներին, որոնք աւարտուն սիւժէ ունեն, տրամաուարգիական կանոնաւոր ընթացք, գլխա-

ւոր եւ երկրորդական գործող անձանց ամբողջական համակարգ: Տարակարծութիւնների ու վէճերի տեղիէ առաջ այս աշխատանքը մի ուրիշ, քերես միայն իրեն յատուկ մտեցում է պահանջում, որովհետեւ գործ ունենք արուեստի խիստ իմքնատիպ մի ստեղծագործութեան հետ: Այդ բանը չեն կարող չընդունել նրանք, ովքեր խանդավառութեամբ, մի էիչ էլ ոգեւորութիւնից գլուխները կորցրած, շնորհաւորում են կինոնկարի ժընաւոր, եւ նրանք, ովքեր կ'ուզէին այդպիսի մի բան երբեք էլ ծնուած չլինէր:

Բայց ծնուել է, ինչ կարող ես անել: Եւ ծնուել է իրեն հաստատելու անխօսոր յամառութեամբ: Նաեւ, այս, վէճերի առիթ տալու, կարծիքներ խառնելու պատանկան խելօք չարութեամբ: Որովհետեւ քոյր ներքին յատուկ այդ իմքնագիտակցութիւնն ունէր ի սկզբանէ (մարդիկ ու յվինցի մ, երբ էկլիան բարձրացաւ գառամեալ «Լալվարի որակաւոր»):

Ուրեմն՝ խիստ ինքնատիպ կինոնկար: Սիւժէի անսովոր ընթացք՝ մեծ բռնիներով, անակնկալ ետդարձներով, առաջին հայեացքից չպատեառաբանուած խտտութիւններով, ինչպէս պատմում են ոչ թէ այժի, այլ մտքի տեսածը, ինչպէս պատմում են զգացողութիւնը: Հայ միջնադարի աւելի շատ զգացողութիւն է ուժեղացողի համար, քան պատմութիւն: Իսկ ամբողջութեան մէջ կինոնկարի հերոսը գարմանայի արագ եւ գարմանայի խոր զգացում, ապրում հայ միջնադարն է, ժամանակի եւ տարածութեան գլխաւոր յատկանիշներն ունենալով համդիր՝ ժամանակից եւ տարածութիւնից դուրս: Ինքը՝ Սերգէյ Փարսեանովն է ստեղծում այդ ժամանակն ու տարածութիւնը վաւերական հիմքի վրայ:

Ի դէպ, այս կինոնկարում սիւսայունըրը նայնպէս «մաքուր իմաստով» չպէտէ է ընկալել. այստեղ իւրաքանչիւր իր, ա-

աարկայ միաժամանակ ե՛ւ ուղղակի սիմպոլ է, ե՛ւ դեր ունի գունային ու կոմպոզիցիոն լուծման մէջ. ե՛ւ ժամանակաշրջանի յատկամիշտ ցոյց տուող ազգագրական մանրամասն է, ե՛ւ, կարելի է ասել, ինքնակայ շնչող ու ազրող գործող անձ: Ինչպէս յամբ կիճոյի բարեմասնութիւնները մտաբերող Ռոմէ Գլէրը կ'սսէր, «եթիսէօրն շառարկայից անցնում է նրա հոգուն», եւ սեփականացնում իրաժամանակը՝ «գնտալ իր ամբիցական շարունակութիւնն ունի միջնու մտգականն ու անտվորը»:

Յամբ կիճոյի բարեմասնութեան մնայուն ծարարը նոր քան չէ, եւ բնական է յետադարձ հայեացքը՝ նրա շրջապատած շարունակութեան հանդէպ: Սերգէյ Փարանովն այդ ճանապարհին է:

Փո՞րձ է նրա այն կիճոնկարը: Թե՛րեւս: Բայց տաղանդաւոր փարձ է, եթէ ճոյնիսկ բնութեանն արդէս այդպիսին:

բական հրաշալիք: Այդտեղ աւազուաններ մէջ լաղ տրուած ոսկու հատիկներ կան, ոսկի, բայց ունձոյլ: Այդտեղ կայ շատը, բայց չկայ մէկը, եւ դա անտառում առկայ լուսաստիկներն է նրա՞ն, հրաշալի է, լալ է, բայց միւսն է, նրանց փայլով կածանները չեն ուրուագծւում:

Շատ են խորհուրդները, բայց չկայ խորհուրդը, չկայ մէկը: Իսկ արուեստը կենարտնացում է, բացառիկացումը, որ ձգտում է գոտնայ անուղղակի, ձրգաւում կատարելութեան, իսկ կատարելութիւնը մէկն է (ու՛ միակը): Հեղինակը կրճատել է խոսքը, թողնելով կցկտուր բառեր, անցումները պայմանական են, բնդւում, կարուկ, լեզուն խորհրդաւոր, բայց այնուամենայնիւ Փիլմը մնացել է պատմողական: Եթէ սիմպոլներ են, պէտք է բացայայտէր, բայց սիմպոլներ են եւ պատմում է, — դա է հակասութիւնը:

ՍՈՒՐԷՆ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

ԱԽԱՋԻ ՄԷՋ ԵԱՂ ՏՈՒԱՑ ՈՍԿԵՀԱՏԻԿՆԵՐ

Այս Փիլմը դիտելիս մարդ անհամարապէս է, արտիստն անբնական ուղում է կուսնել՝ լարւում է: Այդտեղ շատ բան կայ, որ անում է զգացումները: Դու գարմանում ես, թէ ինչ հետաքրքիր է, բայց ինչը՝ չգիտես: Դու տեսնում ես գոյներ, հրաշալի գոյներ, երանդներ, հետաքրքիր տեսարաններ:

Այդ բոլորը զուգորդւում են իրար, ստեղծելով ինչ-որ խորհրդանշաններ, զարմանալի, զուրջ մեծիմաստ, — դու հիացած ես, բայց ինչ-որ անբաւական:

Քո առջեւ է ստեղծագործական վերաբնութեանը ազրող խիզախ, տաղանդաւոր արուեստագէտի մի կրկ, օպերաթո-

Ֆիլմի խորագիրն է «Նամ գոյներ»: Դա նախորդորթային բնոյթ ունի, եւ Փիլմի հենց այդ կողմն է հրապուրել:

Միայն ա՞յդ կողմը: Ոչ: Եթէ կուզէք, այս Փիլմը պէտք է պահել նոյնիսկ երկիւզածութեամբ, ինչպէս հանճարի բզկտուած ձեռագիր: Այստեղ իր տաղանդի հետքերն է թողել մի օպերատոր, որ կարողացել է հետեւել հեղինակի խենթ ու անզուտ կրեւակայութեանը եւ մի նկարիչ, որ մեւ ու գոյն է տուել նրա պատկերներին: Հեղինակն էլ նկարիչ է, եւ Փիլմը յաղեցուած է նկարչականութեամբ: Կարծես այն ստեղծուել է միայն վրձինով: Այստեղ կտաւի վրայ լաղ տրւած ներկեր կան եւ գծեր, երկրաչափական ուղիղ ու զուտ գծեր: Այստեղ կայ կենարար թարմութիւն, կայ օգ ու լալ, եւ դա մի «փանջարա» է, որից մեր կիւնոյի հետեւներն են ուրուագծւում:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

**ԵՍ ԳՐԵՑԻ ՍՑԵՆԱՐԸ,
ԵՍ ԶԱՆԱՑԻ ՆԿԱՐԵԼ ԱՅՆ...**

Կինեմատոկրաֆը բռնկումների արուեստ է, իւրայատուկ էքստապ: Պրոկոֆեի «Ռոմիո ժիլիէթ»ը... Ոչ ոք չէր ուզում լսել Ռոմիոյի տառապանքը: Բոլորի մէջ հակակրանքն էր խօսում: Մեռաւ հանձարը...

Այս ր յանկարծ Պրոկոֆեին արդէն ապրուած է... Պրոկոֆեի գիտեն բոլորը: Նրան ընկալում են իբրեւ երածշտութեան փլասքիք լուծում:

Էթէ «Սայաթ-Նովա»ն այսօր որեւէ մէկի հակակրանքն է շարժում, դա զուգէ եւ նշանակում է... Չշտապենք:

Ի դէպ, ես արուեստագէտ եմ՝ բարձրագոյն կրթութեամբ, ես ջանում եմ ինչ-որ բան արտայայտել:

Ես ստեղծել եմ հինգ միջակ, զուգէ նոյնիսկ վատ նկար: Կային այնտեղ բռնկումներ թէ ոչ, դա չէ կարելորդ: Պատահեց մի բան ողբերգութեան հաւասար, որ խթանեց իմ մտածողութիւնը... Խթանեց: Ես սկսեցի մտածել փլասքիքայով: Նորից վերադառնալ խաղարկման կինեմատոկրաֆ ես չեմ կարող... ոչ մի ժանրի մէջ: Ես չեմ կարող նոյնիսկ սովորական նամակ գրել, ես բոլորովին այլ կերպ եմ զգում:

Ինձ առաջարկում են «Անոյշ» նկարել: Դա յիշեցնում է իմ նախորդ աշխատանքը՝ «Նափնիներ»ը, յիշեցնում է ծիսական պոեզիա: Բայց եթէ անգամ նկարելի «Անոյշ»ը, սցենարը չէի գրի... տիպոկներ, եայլն:

Այսօրուայ օրը շատ անելի բարդ է... հարիւրապատիկ անելի պատկերաւոր:

Ինչ անել: Ես գիտեմ, դժուար կը լինի նշանաւոր օպերատոր Սուրէշ Ըահպպեանին նորից ապարատը ձեռք առնել ու նկարահանել ընդհանուր փլաններ, մարդիկ՝ մրջիւնների նման:

Երբ Ֆելիսին դիմում է «Սատիրիկոն»ին, «Քաղցր կեանք»ին — դա ինձ չի հրապուրում «Ժիլիէթ եւ ոգիներ»ի, «Ոնք եւ կէս»ի աշխարհը ինձ՝ իբրեւ արուեստագէտի, հետաքրքրում է... ռեժիսէօրի ասոցիացիաներով: Այն, ինչ նա է անում հիմա «Սատիրիկոն»ով ծիծաղելի է՝ (ինձ գոնէ այդպէս է թուում) այժմէականութիւն, պատմական զգեստներ և սատիրա: Սա անելի մանր է, բան «Blow up»ը՝ նկար այլ փիլիսոփայութեամբ (չնայած ես չեմ տեսել Անտոնիոնիի այդ նկարը): Ես չեմ կարողացել Ֆելիսինի մասին գիրքը, ինչ-որ չեմ ուզում կարդալ, թէ նա ինչ է մտածում, ինչ է ասում: Ես այնքան եմ ցնցուած նրա մտածողութեամբ: Ես մտածողութեամբ հարապատանում եմ նրան: Բայց իմ մանկութիւնը անելի ուժեղ է նրանից: Պէտք է տեսնել իմ տունը: Դա պարմանալի տուն է: Պէտք է տեսնել իմ մօրը: Այսօր, 73 տարեկան, նա արտիստիք է:

Ամերիկեան այսօրուայ կինեմատոկրաֆը զուարճալիից եւ զիզանքից այն կողմ չի անցնում (իմ տպատրութեամբ), նա չի կարող ստեղծել վառ հոգեբանական մտածելակերպ: Այդ անում է Ֆրանսիան, Իտալիան, Անգլիան...

Պէտք է վստահել մարդկանց, ինչո՞ւ չվստահել: Դա նշանակում է չվճարուած ինքդ քեզ:

Ես գրեցի «Սայաթ-Նովա» սցենարը, ես ջանացի նկարել այն: Ես գրել եմ «Թոստովանանք» սցենարը, նկարել «Յովնաթանեան» նկարը: Ինչպիսի՞նք կը լինի իմ վաղուայ օրը՝ ես չգիտեմ:

ՍԵՐԳԷՅ ՓԱՐԱՃԱՆՈՎ

Բ. Ե Ղ Ի Ա Ս Ե Ա Ն

Ժողովրդային հոգեբանութիւնը

«ԲԱՁ ԿԱԶԱՐ» հեփաթին մէջ

Հուսած է եւ ընդհանրացած, թէ «Քար Նազար» Հեքիաթ է: Թերեւս գուց ալ այդպէս կ'ընդունէր: Բայց անիկա ժողովրդային հոգեբանութեան մէկ պատկերն է: Ու ես կը փափաքէի դոյն այս տեսակէտէն գրեմ:

Հինէն ի վեր Միջին Արեւելքը հարուստ եղած է Հեքիաթային ու Փոլիտրային — ժողովրդավիպային — աստղանով: Ու հետեանց այդ գրեցողներգութեանց, գուսանական վիպասանութեանց, ժողովրդային գրոյցներու եւ Հեքիաթներուն ժառանգու եւ զանոնք վերլուծելու, զնահասակու քանի ժը կերպեր պիտի ստղծեի մասնանշելի՝ անցնելէ առաջ մեր մասնցումի կերպին:

Ա.— ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐԸ
ԸՄՐԱՆՆԵՆՈՒ ԿԵՐՊԵՐ

Այդ ժողովրդավիպերը ընդունելու անմիջական ու պարզագոյն կերպն է՝ ըզզացակամ վայելիքը, այսինքն՝ անոնց բովանդակած հետաքրքրաշարժ զէպերը շեւ իրբեւ Հեքիաթ ու վէպ ու պատմութիւն, եւ գոհանալ: Այսպէս, օրինակ, մարդիկ՝ մեծեր ու փոքրեր՝ հաճոյքով մտիկ կ'ընեն «Աստունց Դաւիթ» գիւցայնավէպի կամ «Իմաստուն թուրքականի» կամ «Եղիսանն ու մուրաղիկը» գործերուն պատմութիւնները: Ամէնէն շատ մանուկները կը գոհանան գրոյցներու զգացական այս արժէքով անոր համար, որ անոնց միտքը իրողութիւնները առաւելապէս պատկերային, քան վերացական մեւով

ընդունելու առաւել է: Անորմ ժը, գիշերութիկ զգրոցի մեր սուսնողներուն փորձեցի պատմել Հոմերոսի «Իլիադան» եւ «Ոդիսական» գրուածքներէն, Շարաթ երկնոններ: Ուսանողներ անհամբերութեամբ կը սպասէին պատմութեան պահին: Ու երբ արտւ մտնէի, պատերու սեւ տախտակներ լեցուած կ'ըլլային նախորդ շարթուան գրուածքին կուսանկարներով՝ պատանեկան երեւակայութենէ ծնած: Այնքան մեծ ու կենդանի հետաքրքրութիւն կ'արթնցնէին Հեքիաթները իրենց պարզ զգացական արժէքով:

— Աւանդակէպ ու լեզնեա բմրանելու ուրիշ մէկ կերպը անոնց խորքին մէջ իրենց ծագման ժամանակի ու միջավայրի յատուկ պատմական իրողութեանց հետեւը փնտռելն է: Այսինքն՝ հանշեալ, թէ անոնք կը բերեն մեզի ո՛ր միայն հանձնի նիւթեր, այլևս միանգամայն արժագանկները պատմական հին ու նշանաւոր անցուղարձերու: Այսպէս է, օրինակ, որ ըննասէրներ կը հաւատան տեսնել Հայկի եւ Բելի աւանդակէպին մէջ մէկ արժագանկը նախարնիկ Հայոց ու բարեկարգաց ցեղային կոնիւներուն: Կամ վիլայաթազ վահագնի Յարդզազի զիջակէպին մէջ տեսնել մէկ խոստովանութիւնը, թէ Հայ մշակոյթը ասացական կայ ունի Միջագետքի ասորեստանեան մշակոյթին հետ: Կամ՝ եգիպտական Իսիս-Ոսիրիս լեզնեաին մէջ, ուր Փիւնիկէ ապաստանած յաստուածը մայրեփայտի կոնդի ժը վերածուելով՝ Ղուրերու Հոսանքին հետ Եգիպտոս կը վերադառնայ, մենք կըմանք

տեսնել մէկ խորհրդանշումը, թէ Եգիպտոս ննագոյն ժամանակներէն ի վեր իրեն անհրաժեշտ փայտը կը ստանար Փիւնիկէն. կամ՝ յունական թէլսիոսի եւ Մինոթորոսի ստասպելափէլպին մէջ կ'ուզենք տեսնել ցեղային պայքարը չին քաղաքակրթութեան որքան Միկենիոյ եւ Կրետէ խարտուած ծովանէններու իշխանութեան միջեւ :

Զրոյցներու ետին պատմական ստուգութիւններ փնտռելու այս կերպը առաւելապէս անցնել զարուն կիրառելուած մեթոտ մը եղաւ. Բանասէրներէն ոմանք շտապազանցութեան ասնկով այս մեթոտը, ուղեցին մէկ կողմէ ամէն զրոյցի խորքին շտապակազարական պատմութիւնն մը գտնել, եւ միւս կողմէն՝ երբ չկրցան ժամանակազարական շտապազանցութեան աննկ անոնց մէջ, գտնուի մէկ-գի ձգեցին իրեն բարեբաւոյն կամ անարժէք : Օրինակ, ամէն գիւցազանփէլպի խորքին պատմական գէպքեր ու դէմքեր որոնելու մտաւեւեւումով՝ բանասէրներ ուզած են անպայման Վաստիցի Դաւիթ ի անձնաւորութիւն մէջ տեսնել Նալոց պատմութեան Մերտա Բագրատունիին կամ թէլոցորոտ Ռատունին... կամ մեր ամէնէն նուիրական աւանդափէլպերէն ոմանք զպատմական արժէք գուրկը հուշակուած են ոմանց կողմէ — Ինչպէս Նալի եւ Արալի նման աւանդափէլպեր պատմարանի Բասմանեանի կողմէ — իրեն թէ առնուք շտապազանց պատմութիւններ չբլլային : Մինչդեռ կարելորք ո՛չ թէ այդ պատմութեանց զիպուածային ստուգութիւնն էր՝ ժամանակի ու միջոցի սահմաններուն մէջ, այլ ծոզվարդի եզգիին մէջ մարմին աւած առաջինութեանց եւ իսկաշնեւրուն արտայայտութիւնը, եւ ուստի՝ այս տեսակէտէն՝ շատ աւելի խոր իմաստ կը կրեն այդ փրկասանութիւնները, քան ժամանակի եւ միջոցի սահմանին մէջ երեւոցող-անցնող դէմքերն ու դէպքերը :

— Հին զրոյցները քննելու ուրիշ մէկ կերպը պիտի բլլար գրական-մատնագրական մտնցումը : Ուսումնասիրել անոնց կողմաւորման հանգամանքները, ժամանակը, հեղինակութիւնը, անոնց լե-

զուն ու ոճը եւ նաչակէլ անոնց գրական գեղեցկութիւններն ու արուեստը : Բազմապէս անոնց բնագիւղները, երեւած բնակի տարրերութիւնները զանազան բնագիւղներու միջեւ : Որքա՞ն մեծ ներշնչում կրեայ ստանալ մարդ, օրինակ, կարդալով Հոմերոսի Ելլիսականն ու Ելլիսական իրեն գրական ստեղծագործութիւն : Զարմանք է, թէ Ինչպէս, Քրիստոսի թուականէն ետք-ուր գարեր առաջ — աշխիքն՝ Նալոց Ուկեղաբէն առաւանակու գարեր առաջ — այնքան կատարեալ գեղեցկութեամբ գրականութիւն մը արուած բլլայ մարդու ձեռքով : Նոյնպէս երբայական մարդարեւական շարք մը էջերը, որոնցմէ նախնադոյնները Հոմերական գրականութեան շտա՞հին են, Ինչպէս Ամոյս եւ Ուրալ : կամ՝ աւելի չին, Միլազեանքի մէջ սուսեր-տիկաւեան օտոյմանքութիւնները Ն. Ք. 2500ական թուականներուն : կամ՝ չին բարեխաղան եւ առարկան աղիւսաղիւրքերու առաւելափէլպեր Ստեղծագործութեան, Զրահեղեղի եւ այլ աւանդափէլպերու մասին, որոնք նախախաղաները պիտի բլլային գարեր ետք երբայական Ստեղծագործութեան զրոյցներուն : կամ՝ աւելի ուշ, մեր մէջ, Փաւստոս Բուզանդի, Արաթանդեղոսի, Խորենացիի, Եղիսիի եւ Զենոր Գլախի գործերը, որոնք, իրենց բովանդակութեան թանկաղին պատմութիւններէն գտա՞ մեղի կը բերեն նաեւ սքանչելի աւանդափէլպեր՝ Հայերէն լեզուի գեղեցկութեան մէջ ծրարուած : Օրինակ, Եղիսիի լեզուին յատկութիւնը ազամանգային է :

— Ժողովրդային ստեղծագործութեանց կարելի է ժտնելու նաեւ ազգագրական տեսակէտէն, ճանչնալու Համար անոնց հոսանքին հետ խառնուած ազգային սովորոյթները, ժողովրդային երգերը, բարբերը, բարոյական սկիզբները, առաջինութիւնները : Այս տեսակէտէն, առաւելուր կարելի է քաղել նոյնիսկ անգեալ դարու Հայ փրկապարտութիւնն, օրինակ, Մ. Թաղիադեանի «Վարդգէսի վեպըն Խ. Արուսեանի «Վերջ Նալաւառնի»ն, Խ. Միսաքեանի «Սոփիայէն եւ

Պրոնանտանցի եւ Արայանի բարձր-
թիւ շնորհներէն: Աստի իրենց վիպ-
յին կատուցումքին հետ մեղի կը բերեն
նաեւ ազգանանայման աստղով:

Բ. — ԱՒԱՆԻԱԿԱՆ ԱՐՓԷՐԸ
ՀՈԳԵՐԱՆԱԿԱՆ ԱՐՓԷՐԸ

Վերեւ յիշուած այդ բարձր կերպերէն
վեր, կարելի է ժողովրդային առասպել-
ներուն, աւանդավէպերուն ու հեքիաթ-
ներուն մասեմալ մէկ նոր անկիւնէ, հո-
գերանական անսակէտէն: Քննել, թէ ի՞նչ
մասնութիւն, ի՞նչ հասարակ, ի՞նչ նա-
խապարտում կամ իսկապէս կը յայտարար-
են անոնք: Բնութեան եւ աշխարհի մա-
տին ի՞նչ Փոսկացողութիւն կը խառնայ
անոնց խորքին, մարդկային կեանքի եւ
ընկերային երեւոյթներու մասին ի՞նչ
մեկնարարութիւն, արեւոյթներու մասին ի՞նչ
հայեցողութիւն: Մարդ արարածի հոգի-
էն բարձրացող ի՞նչ անկնիք ու յուզում-
ներ կ'անմնուորեն անոնք:

Ս. մեծ իրազօթիւն է այն, որ ժող-
ովրդային անկնիքներու մեծները շատ
հարուստ են իմաստասիրական, հոգեբա-
նական այսպիսի նիւթերով: Հոմերոս, օ-
րֆինակ, հսկայ հանք մըն է ո՛չ միայն յայն
դիցարանութեան, այլեւ յայն աշխար-
հաւայտացրի: Իր ընդհանրանքն ու ընդ-
սակամար կարգաւորով՝ մեծք կրեանք հաս-
կրեմալ, թէ մեզմէ 25-30 դարեր առաջ
մարդ արարածը ի՞նչ զազափարձներ ունէր
կեանքի, աշխարհի, արեւոյթի, աստուած-
ներու եւ հոգիներու մասին: Օրֆինակ, քր-
եանալու մասին հոմերական յայտերը այն
կարծիքը ունեն, թէ մարդու «հոգին»
մարմնէն զուրս կ'ելլէ ու կը թափուի,
իսկ արթնցած պահուն կը վերագառնայ
մարմնին: Կամ՝ դիտենք այն տեսարա-
նը, որ Թեախ շատուածուհին կու գայ
ու կը փարի հայր Արամազդի ծունկերուն
եւ ճիշդ մօր մը հարազատ զգացումովը
կը պաղատի, որ մեծ Արամազդ պաշտ-
պան կանգնի իր որդւոյն, որ պատերազ-
մի մէջ է, բայց Չեւս կը փոթորկի, անոր
քնքուշ ձեռքերը իր ծունկերէն հեռու կը
վանէ, թէ՛

— Զգուշացի՛ր, հեռացիր շո՛ւտ. ար-
դէ՛ք իմ կի՛նս Հեքա աստուածուհին ամէն
վայրկեան Ուխտանոց կը հոկէ շարժում-
ներու... Եթէ հիմա քեզ այսպէս իմ
ծունկիս փակած տեսնի՛՜ ես ինչպէ՛ս պի-
տի ազատիմ անոր ձեռքէն...:

Անա պատկեր մը, որ ցոյց կու տայ,
թէ Հոմերոսի ժամանակակիցները մար-
դակերպային բարձր ունին աստուած-
ներու կենցաղ ու վարքի մասին, թէ՛ ա-
նոնք ալ ճիշդ մարդոց պէս տէր ու նա-
խան կը կրեն ու կրու կ'ընեն: Ողբագա-
րեանի աստուածներու յետանիքը ճիշդ
մարդկային զգացումներով «մասնա-
նակներ են, միայն թէ՛՝ աւելի խոշոր-
ցում չափերով, բան երկրի վրայ աղ-
բոց մարդիկը:

Նմանապէս, հայ աւանդավէպերն ու
հեքիաթները զեւ շարժումը ընդարձակ
հանքեր են՝ հայ ցեղի մաս-հայեացքի եւ
հոգեբանութեան աննախնիքի անսակէ-
տէն: Օրֆինակ, Փուստոս Բելազնդի վի-
պարտան պատմաբանութեան այն դրուա-
դը, որ հայոց Արշակ Թաղաւոր պարսից
Շապուհ Արքայի առջեւ դատաստանի
կանգնած է, մարդու թելադրանքով՝
Շապուհ Արշակի տաքերուն ներքեւ, փը-
սիաթին սակ, զաղանի փոել տուած է
Հայաստանէն բերումը հոգի իսու մը: Ար-
շակ Թաղաւոր, դատի պահուն, իր յու-
զումէն կ'երթեւեկէ: Եւ երբ կուգայ կը
կանգնի դատարանի ա՛յն մասը, որ
զարուկանն հոգ փուտած կայ՝ պա-
նակի պէս շեղ եւ անուշ կը խօսի: Բայց
երբ կը շարժի ու կը կոխէ այն մասին,
ուր «հայեական» հոգ է փուտած, հոգե-
կան պոսկուց կ'ունենայ, առիծ կը
կարի, թէ՛ — Խ՛ն է այս աշխարհը,
գայն չեմ գիցիր բնդի...: Այս դրուագը
միայն պատմութիւն չէ, այլ սիմպոլիզ-
մով արտայայտուած հոգեբանութիւն,
թէ՛ հայոց աշխարհի մարդիկն ալ հին
ժողովուրդներու յատուկ հոգի պաշտա-
մունք ունին, թէ՛ հայրենի հոգն է, որ
գրեմք անուր կը պահէ, կը հերոսացնէ:

Կայ հոգի պաշտամունքի ուրիշ դրու-
ագ մը հին երբայական պատմութեան
մէջ, որ կ'աւանդուի արտակարգ նկարա-

զբնի տէր Եղիսէ մարգարէի պատմութեան մէջ, ըստ Գ. Քաղ. Ե. գլխաբնի, թէ երբ Ասորիքի Նաւաթան թագաւորը կու գայ եւ մարգարէի յանձնարարութեամբ Յորդանան գետի մէջ կը լողանայ ու կը վրկուի իր բորբոսութենէն, Հրաման կը ինչպէս, որ Հեար իր երկիրը աստի երկու ջարիի թեւ Հող Յորդանանի Հողէն, որ պէտքէ մ'յգ Հողաշերտին վրայ կաւարէ աշուհեան եւ իր ազոթքը Եւրոպա Աստուծոյ: Աս եւս գրուող մըն է, որ ցոյց կու տայ շուրի եւ Հողի պաշտամունքի գոյութիւնը սեմական աշխարհի մէջ: Եւ ասիւն, թէ՛ ժողովուրդի մը աստուածը կապուած է այդ ժողովուրդի Հողին. թէ՛ Եւրոպան իր Հողին վրայ միայն կը բնակի եւ ուժ ունի, ուստի եւ դոյն պաշտելու համար մարդ պէտք է մ'յգ Հողէն ունենայ իրեն հետ... Մարդիկ չեն բարձրացած սակաւին Աստուծոյ Հողեկան բնութեանը, ու մանաւանդ աշխարհագրական սահմաններէ վեր՝ Աստուծոյ սիրեցեալական ներկայութեան դադարաբնի:

Մենք այսպէս պիտի կարենայինք հին մարդու հայեցողութիւնը ճանշնայ բազմաթիւ այլ գրոյցներու մէջ, ինչպէս՝ ահարկու, եւ հսկայ, բայց բարեզուք Տորգ Անգեղի գրուածներուն մէջ, կամ՝ զուարթարարոյ եւ աստաբաշխ Շարայ նահանգապետի գրուածներուն մէջ, կամ՝ իբր թէ մանկութեան ասան գեներու կողմէ ծպտուած Պապ եւ Ազաթանդիսէ եղբայրներու նկարագրին մէջ, եւ հագար այլ գրոյցներու մէջ:

Ու եթէ հոգեբանական այս մտտեցումով վերազնահասումի ենթարկելինք մեր աւանդակները, գրոյցներն ու հեջիաթները, զանոնք բոլորովին նոր լոյսի մը տակ իմաստաւարած պիտի ըլլայինք: Անոնց մէջէն պիտի կարենայինք կարգաւ ցեղին հողին, պիտի թափանցելինք Հայո բարոյագիտութեան եւ իմաստասիրութեան: Նոյնիսկ Ս. Գրոց մէջ տեղ գտած կարգ մը շփոթեցուցիչ գրոյցներն ու հրաշապատումները մեզի պիտի ներկայանային իրենց մամանակակից մտայնութեանց խորքին վրայ հասկնալի մարդկային ի-

մասաներովը, եւ այս մեկնարանութեամբ անոնք պիտի վրկուէին կեանքի ու բունութեան օրէնքներուն հետ անհաշտ Երեւել:

**Գ. — ԵՔԱՋ ՆԱԶԱՐԻՆ ԵՄԱՆ
ՇՐՋՈՒՆ ԼԵՔԱՍԵՆՈՐ**

Դիտել տանք նաեւ, որ ԵՔաջ Նազար Կերթաթը միայն Հայոց յատուկ նիւթ չէ: Ամէն ազգ ունի իր ծագարար-կար-թաղը՝ իր իրական թաղերուն զիմաց, անոնց պատկերին մէջ յափազանցուած գիծերով ներկայացնելու համար առաջինութեանց այլատեսութիւնը:

Այսպէս է, որինակ, սպանական ԵՏՈՒ Քիչոքոյը անմահ Սերգեյանի (1517-1616), որ միջնադարու սուլթանական Հսկայ գէմքերուն զիմաց, ինչպիսիսն էին Երուսաղէմը գրաւող Գոսթրուս աբ Պուրիսի կամ Բիւրաբ Աուր-ժապրա, երգիծարարն է իրաւորակ տպան մը, որ չարակամութիւնը հեծած՝ կ'երթայ Եւրոպայի յաղթելու, միևնոյն ժամանակ սուրբն զէմ Ելլողները ուրիշ բաներ չեն, բայց միայն Հող-մազոցներ, ծառեր ու բանջարակոյտեր:

Հայոց ԵՔաջ Նազարի գարձանալի նմանութեամբ կը մտնանայ Գերմանացի Երիւմ Եղալայրներու — Կիյոմ եւ Փապաք — թիւ. դարու առաջին կիտուն հաւաքած ԵՔիւմանիոյ ժողովրդային հեքիաթներն շարքին մէջ մշակուած ԵՓոհ-րիկ ճարակի գերմանացի տիպարը, որ ճիշդ Քալ Նազարի պէս կը սկսի շարտրեղէնի տպուէի մը մէջ հաւաքուած ճան-ներու հազարաթիւ շարքով մը եւ կը զարգանայ տարբերակ բարտախնդրութիւններով, զուարճալի անմասութիւններով:

Նոյնը ունին Փրանսացիները՝ իրենց Եթարթարէմ տը թարախոնն Հերոսատիպարին մէջ, որ ծաղրն է թալազործութեանց. մարդ մը, որ կեանքին մէջ նոյնիսկ թուլուն մը չէ կրցած որսալ՝ մեծ յոխորտանքով կ'երթայ Ամերիկէ՝ առիծ որսալու:

Նման ծագարարայար սուպետներ ու-

նին բուր ժողովուրդները: Անդրոյ մէջ, եւ զարժացումով ժողով բրած եւ ազրոզ թրուպատուրի մը բերնէն, ճիշդ մեր ՎՔԷլ Սղլաճն Հեքիաթներու նման՝ Հին սելթիկ Հեքիաթ մը, ուր Հերոսիկը հրահայ ժառանգարիտի բերդերուն վրայ կը յարձակի իր ՎՔԷԻՅԵՂՅԱՅՆ միտքը...

Այսպիսի Հեքիաթային Հերոսատիպարներու զրոյցները, որոնք ազգէ ազգ կը շրջին ու կը պատմուին, միայն իրենց արտաքին զգեստաւորումն ու գայնը փոփոխելով, աւարազ ու մշակում կը գրանեն ճամնանայն իւրաքանչիւր ազգի տեղական պայմաններուն ու կենցաղի սահմաններուն:

Գիշտովկերու, առասպելներու եւ աւանդովկերու շարքէն վեր, հեքիաթը կու գայ աւելի անմիջական եւ աւելի ժողովային նկարագրով: Ժինչոն միտնէրը — զիցաճովկ, առասպել, աւանդովկ, զիցաճովկ, եւայլն — կը ներկայանան առաւելապէս զերժարկային ու զիցախան նկարագրով: Հեքիաթն ալ իր մէջ կ'ընդունի հրաշքատունն ու զհրքանակներ, բայց հիմնապէս կը զրոյշ մարդկային կեանքի երեսնայններով: Իր Հերոսները կ'իտաստուան ու զիցազուն արարածներ չեն, այլ յոճախ սովորական մարդ արարածներ: Լին առասպելներու եւ աւանդովկերու մէջ Հերոսները ի սէպականացուած կը ներկայանան, որոնցմով ժողով իր նախահայրը կը պատկերացնէ իրեն: Ըզոր սիրտն եւ առաւելածային ծագում ունեցող էակներ, զերժարկային սեծով կուտողներ՝ մարդը սարկացնել ուղղակի տեսնու զէժ, ինչպէս՝ հայոց Հայկ-Բել ու Վահագն, կամ առաջացող Գիւլամիւր, կամ յունական Պրոմէթէոս: Այսպիսի էակները մեր պատմահայրը կը կոչէ Վկայքս եւ ՎՏիտան-հանքս: Մինչդեռ Հեքիաթի տիպարները ժողովրդային զէժքեր են, ու զէպքերը՝ իրական կեանքի սովորական նիւթեր: Եւ իր այս կառուցումով է, որ հեքիաթը մէկ նախատիպարը կը կազմէ Հնագնահ զարգացած պատմութեան գրական ձեւին: Հեքիաթը աւելի ալ արարածուած է ժողովուրդին մէջ, որովհետեւ, մինչ

զիցաճովկ պատմելը կը պահանջէ զուսանական շնորհք, Հեքիաթաւարութիւնը ժողովրդային անմիջական պատմութիւնով կ'ուսանուի, ու աւելի մասնաւոր է ժողովուրդի բուր խաւերուն: Հեքիաթի ստեղծարարութիւնն ալ ժողովրդային ազգութէ է, եւ իր այս նկարագրով իրեն հետ կը խառնէ ժողովրդային միտքը ու հայնացքներ, ուստի եւ հանք մըն է ժողովրդային հոգեբանութեան:

Աւանտարակ զաւար լի եղան է Հեքիաթներով, որովհետեւ զաւար մէջ ժողովուրդի զատկարարական մէկ կերպը եղան է առակն ու Հեքիաթը: Առանց մէջ կը խօսին ժողովուրդին սէրերը, ծիծաղները, իմաստաբեւեռները, կը պատկերազմուին բնաշխարհի գեղեցկուքիւնները եւ խորհուրդները:

Եւ ինչպէս Գանիոյ մէջ՝ Հան Անտարն, Գերմանիոյ մէջ՝ Կրիմ Եղարարները, Փրոստայի մէջ՝ Ալֆոնս Ծառէ, Անգլիոյ մէջ՝ սկոթալանդի Ուոլթըր Լեթ, հայոց մէջ ալ գաւառական գրականութեան կարեւորութիւնը տեսնողները պիտի բլլային ժժ. գարու երկրորդ կիսուն Սրաւմանանց, Աղայան, Գնկո Աղէր, Քուսմանեան, Իսահակեան, Քիլոսախեան, Ռ. Զորդարեան, եւ ուրիշներ, որոնց բացած ուղին պիտի բոյնար, մեր գրականութեան մէջ հսկայ հասանք մը կազմէր, ու մեր ժողովուրդի շէն կեանքը բերէր արուեստի բեմին:

Բազմաանկով ամէն ազգի մէջ տեղ գտած այդ գրայցները, կարելի պիտի բլլար երեւան բերել ազգերու նկարագրի տարբերութիւնները, զիտելով՝ թէ ինչպիսի գրականներու նախատիպիւն աւանտ են անոնք, կամ՝ ի՞նչ մասնաւորութիւններ կը յուսաւորուին Հեքիաթի ծաղրերէն: Օրինակ, սղանական Տոն Քիլոսախեան, հսկողական իր արտաքին ծաղրական գիծազմումին, ներքնապէս զէժ է սղանապետական պայտաներու այլաբանութեան կենցաղ ու վարքին, խորքին մէջ՝ Հերոսը պարզակեաց է, բարեւէր է մարդոց հանդէպ, ու կ'ուզէ մերկացնել պաշտօնական սպանները իրենց կեղծ շաւ-

րէն: Հողեկան ըմբոստութիւն մըն է օտ՝ ընդդէմ հինցած միջնադարեան դասակարգութեան, եւ կոչ մը դէպի բանականութիւն եւ անձնագիտակից կեանք: Կամ՝ կրիմ Եղբայրներու շարքի կերպով զերծակընդի գերմաներ աւելի կը նմանի արդի անպարտի մը: — Անա զարը կրնամ ճշգրտելու կ'ըսէ, ու զբազանէն պանիրի կտոր մը կը հանէ ե կը փշրէ մասններուն մէջ: Կամ, ընդհակառակն, հայ հեղինակներուն մէջ հերոս մը իր թշնամին զգեանելէ ետք, անոր կեանքը կը շնորհէ թէ — Անա մարդու գնաս հասցնելու անկարող վիճակի բերած եմ քեզ, զնա՛ եւ այլևս չարիք մի՛ նիւթեր գրացելու գէ՛մ: Ասիկա ցոյց կու տայ հայ ժողովուրդի գրական հայեացքը կեանքի հանդէպ, ժողովային նկարագիրը եւ խաղաղասիրութիւնը, թէ կուր փնտրողը ինքը չէ, բայց իրեն գէ՛մ ելլողը կը հարուածէ:

Այսպիսի բազմաառարկութիւն մը շատ հետաքրքրական պիտի ըլլար: Բայց այդ չէ մեր նպատակը այստեղ:

Կարելի էր նաեւ Վազ Կարաբէկի գրքոյցը բազմաառարկան սուտան նիւթ ընել հայկական գրականութեան մէջ իր բերած գնահատան տարբերակներուն միջեւ: Արուհի-հետեւ կեղծ հերոսութեան ծագանքը նիւթ մըն է, որուն փորձաքարին զպսած են բազմաթիւ տաղանդներ: Յովհ. Քուսանեանի Վազ Կարաբէկի նման, Աւետիք Իսահակեանը տուած է իր «Ազա Կարաբէկ»: Կը կարծեմ, Գեորգի Գեորգի-Ղևոնդն ալ փորձած է նոյնը: Ամերիկայի մէջ, ծագանկար հերոսի նիւթը մշակեց նաեւ Համասեկ, որուն հերոսին նկարագիրը օակայն բոլորովին անհաշտ է հայ ժողովուրդի հոգեբանութեան: Օրինակ, ան հայոց խորանը կը հանէ այն մը, որ ամէն սրբութիւն ասկանուրայ կ'ընէ: Ասիկա մաքիմ մըն է, որ երբեք չի հաշտուիր հայկական հոգեբանութեան, խորթ կը մնայ: Պոլսոյ մէջ, Յակոբ Պարոնեան տուած է ծագանկար նկարագիրները իր «Ազգային ջոզեր»ով եւ «Մեծապատիւ մարտիկաններ»ով: Կամ՝ Ջուլիէ Եսայ-

եան, իր «Կեղծ համարներ»ով: Երուանդ Օսեան մշակած է նոյն նիւթը իր «Ընկեր Փանիր»ով, որ արդիական զարգացող կրթութեան պայմանները շահագործող Քաջ Կարաբէկ է, ուրիշով համարապահ հոգ առաջնորդ մը, որ պատահաբար իսկ յայտնական գործ մը չի կրնար կատարել:

Արդ՝ հայկական մշակութեան միջին բազմաառարկութիւն մը հետաքրքրական պիտի ըլլար, փնտրելով, թէ ինչու այն հեղինակը այն տեսակ մշակած է կեղծ հերոսի նիւթը, ուրիշ մը՝ ուրիշ տեսակ, կամ թէ՛ մէկը շնորհ գրած է օտ՝ մեկ-նարանութեան վրայ, միւսը՝ այն միւս: Օրինակ, Իսահակեանի «Ազա Կարաբէկ» յայտնէ թշնամի բանակին, անձնագէտ գէ՛մ առ գէ՛մ սուր զարնելով անոր թագաւորին՝ ասոր անփոյթ ուղղակիութեամբ գլուխը ծոած մէկ պահուած: Ինչպէս զեւ թուականների մեկնաբանութեամբ, մին Քաջ Կարաբէկը քէ-կը ասին ուղղակի թշնամի բանակին մէջտեղը, եւ ժողովուրդը՝ սիրտ առած անոր այն խիղճաբանութեան՝ ինքն ալ հարայ-հուայ գործելով կը յարձակի ու կը շարքէ թշնամի բանակը: Առաջինին մէջ, անհասկանալի բախակուրի է, երկրորդին մէջ՝ ժողովուրդային խուժում: Ուրիշ օրինակ մը.— Իսահակեանի «Ազա Կարաբէկ» համարի հանելէ ետք, իր կինը ցուր բերել կու տայ՝ հետը գահին փառքը վայելելու, իսկ կինը՝ գիտնալով հանգիստ, թէ ինչ պարկար մարդ էր օտ՝ կը համաձայնի անոր «Թագաւոր» կարծուելուն: Մինչդեռ, Քուսանեանի Վազ Կարաբէկի մէջ կինը բացակայ է բոլորովին՝ անոր առանէն մեկնելէն ետքը: Գոնէ կինը չի մտնար վաւերացնելու այդ կեղծիքի վարդապետութիւնը:

Բայց այսպիսի բազմաառարկան սուտանասիրութիւն ալ չէ մեր նպատակը հոս, այլ՝ Վազ Կարաբէկի հեղինակը անձնագէտ գիտել իրեն նմոյշ հայ ժողովուրդային հոգեբանութեան, մասնաւորապէս արեւելեան ֆաթալիզմի, բախակ վրայ հաւատքի տեսակետէն:

(Շար. 1)

ԲԻԻԶԱՆԻ ԵՂԻՍԵԱՆ

Է. Մ Կ Բ Ց Ջ Ե Ա Ն

Ա. Ա Ր Փ Ի Ն Է Ի

«ԵՒ ՆԱԻՐ ՍՈՒԼԵՑ...»

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆ

Գտնուածքները եւր չորս տեսակ ժողովուածան պէտք է գիտնէ իւրի գծի վրայ, ինչպիսիք որ առաջին՝ գտնուած 1951ին չորս տեսակ զԳՍԱՆՔԻ ԿԱՏԱՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ժողովուածան էր: Երկու ժողովուածուներում էլ ամփոփում են աւարիքը ժամանակ գրուած երկեր, որոնք ժխտին ներկայանալով՝ բաւական գիտարեւում են արժանապատու առջնած գրական անուագործի ընթացքը անարագումարի քերական: Գործը

Երկրորդ ժողովուածուի գտնուածքները, ըստ իրենց գրութեան ժամանակի, կարելի է պարտականորէն բնութագրել իրրեւ վաղ շրջանի եւ նորագոյն շրջանի գործեր: Պատճառիկը կտարեւորից միայն երկրորդ ընթացքում, որոնցից երկուսը, գտնուած բովանդակութիւնից, անպարտական վերջին շրջանին են պատկանում: Առաջին շարքին պէտք է գտնել 1940-1948 թուականներէ, իսկ երկրորդ շարքին՝ 1968ից է վեր գրուածները: Նույնուամենայնիւ ժամի միջանկիւնը կտարեւորը:

Նոյն ձևով՝ առաջին ժողովուածու եւս պարտական էր վաղ եւ ուշ շրջանի երկեր: Եւր քերականութիւնն այն է, որ այնուպէս բացարձակորէն գերակշռում էին իւր երկերը, միջնորդ երկրորդում, ընդհանրապէս, Կենրն են գերակշռում: Ինչ յայտնի չէ, թէ վաղ շրջանի երկերը երբ կամ ինչպէս են երեւոյցել ժամանակի նկատմամբ: Յայտնի չէ նաեւ, թէ այժմ գրքի մէջ ամփոփուող այդ երկերը ինչ առաջնորդ են վերանայուել: Բայց կտարեւոր է հաստատ կտարեւոր, որ նման վերանայումները, եթէ եղել են, կտան փոփոխութիւն չեն ծագել, քանի որ այսօր էլ զգացում է եր-

բանի անպարտականութիւնների մտայն տեսնուած քերականութիւնների ներկայութիւնը, որը անպարտական է ելքուն որեւէ բանով փոխարինել:

Առաջին իսկ նայանցով գտնուած չէ տեսնել, որ գտնուածքների նիթը առջնուած է բացարձակապէս աշխարհագրական երկու միջավայրի: Մէկ կողմից արժանագրուած են ընդամայն եւ կողմարժան արքան Պալտն է, իսկ միւս կողմից՝ երկուսը արքանիքի բնակավայր նիւ Եւրոքը, երկուսը աւելի կամ պակաս նիթագրելի շրջանագրով: Պալտն միջավայրը արտացոլուել է նաեւ նիւ Եւրոքում գրուած, մտնուած վաղ շրջանի երկերում: Երանով անպարտական, երկու միջավայրեր յասակ արքանագրուածը, ըստ ներկայութեան, աւելեւայտ է:

Այդ պարագան պայմանագրուել է եւ երկերի թիւ՝ բովանդակութիւնը եւ թէ Կեղեկագրին իտուտի թույլը:

Նախ՝ բովանդակութեան մասին:

Պալտնայ կենտրնի վերաբերող երկերում քերական շուտօրէն է կայանական ընկերային միջավայրը: Ճիշդ է, այնուպէս եւս, Կապանայի պատնուածներով, բացարձակապէս է բան ընկերային կենտրնի կողմագրուութիւնը, բարգաւթիւնը, ամբողջութիւնը, բովանդակութիւնը, քանի որ կայութիւնը ընկերային իմաստով բաւարարին ինքնուրոյն եւ անկտի մտար չէ, այլ ասոր աւտար ռեժիմով շրջանագրուած երկրան ներկայութիւն: Այդուամենայն, Կայան այնուպէս Կայան են անպարտական են ո՛չ միայն թայ փայտուած, այլեւ, կտարեւորին անպարտական կտարե քեր-

ժող, աներում ևս անհուրեց ևս փոխադարձորեն նշխարի միմեանց չեմ չփում ևս աշխատանքային ու կազմակերպական մակարդակով: Այսինքն՝ կայ ընկերային փոխադարձ յարաբերութիւններէ որոշակի կենսական չի՞ժը ևս, մանաւանդ, գիտակցութիւն: Եւ այդ հանրահամայն կացութիւնը այս կամ այն շաբաթ արտացոլում է Յ. Արփինէի համապատասխան երգերում: (Յաւա՛նիկ, «Կէտորդին ամուսնութիւնը», «Ընկեր գոհը», «Ին ճար սուլից...», «Սրտերու կամարային», «Բայց ո՛րք էր», «Իտարքին Սեպտիմ կասմութիւնը», և այլն):

Կացութիւնը միանգամայն ասրեր է աներկ-կանայ միջավայրում, սրտեղ, հանգամանքներէ բերումով, փոստորէն բացակայում է համայն-թային կատարը ևս, իրեն կանոն, անուս հայի կանոնը ընկերային առումով չի պատճառաբանում ուրիշ հայերի կանոնով, հետեւողէս ևնթա-կայ չէ հոգեբանական ու հանրային փոխհարա-ծութեան հրամայականին: Յետո՛ւ՝ զարմանալի չէ, որ պատմականներէ մէջ հայը հայի, իրեն կանոն, պատահար է հանգեցում՝ մեծ մասամբ արձակուրդի մամանակ, ճանապարհին, շա-տաբանի գէղարում իրեն հարեան, երբ ընտանիք-ները իրենք իրենք զրեթէ յիւզին մեկուսացած ևս արդում: Եւ եթէ շիջեն ընտանիքից մաս-նակցութեան ու մարդկանց մասեցեաց ընդհանուր ազգային յիշատութիւնները, մարեն նշխարային յուշեր փոխանակելու ներքին մղումները, — մարդկային գիշ թէ շատ անխիտ կողմերը երաշ-խուրդով ու յիշ չի մուս: Քանզի կենցաղային չի՞ժը ունեցող կողմերը չեն բխում իրենք, չեն յնուում ընկերային իրական կուսաններէ վրայ, այլ բացառապէս պոթանաւորութեան ևս որոշ թիւ կազմող անուս մարդկանց անմեական գիտակցու-թեամբ ու բարի կամեցողութեամբ, ինչ որ իր ընտանիքում անցողիկ է ևս նշխարութեամբ չի փո-խանցում յարողող հայտնի սերունդներին:

Բովանդակութեան կապակցութեամբ այստեղ գիտաւորեալ յիշատակում է սոսկ ընկերային միջավայրը, այդ միջավայրի ներկայութեան աստիճանը, պարզապէս մոնրամտեսութիւններէ մէջ չմտնելու ևս այդ ընդհանրացեաց ու անփո-փող հասկացութեան մակարդակի վրայ կանգ առ-նելու համար: Ժողովուրդի պատմականներում իրականում կենտրոնական տեղ է բռնում, ինչ-պէս առում է, սիրոյ ևս ընտանիքի ինդիքը:

Ծարձեայր այդ ինդիքն է արժարեւում՝ ուղղա-կի թէ անուղղակի: Այդ արթնով ևս յրաշխա-րուում ընկերային միջավայրի ու մարդկային վարքագծերի աստիճանափոխութիւնները: Միջ-վայրը ևս մամանակը այդ հանապարհով ևս հաս-տանիչ ևս հասկանալի գտանում ընթացողին: Այդ երկր, ի հարկէ, ոչ մի հեղինակի գիւտը կամ մեծանարեղ չէ, ոչ էլ նորութիւն է: Բայց իւրա-քանչիւր հեղինակ իր հեթին՝ իր բովանդակաբու-թիւններով հաստատում է երկրի անուսանաթիւ-նը ևս մասուրով արժեքականութիւնը: Այդպիս-է վարունչ ևս Յ. Արփինէն:

Այժմ՝ հեղինակային խորի ընտրի մասին, չապ ևս ոչ չըլանի երգերում հեղինակային խո-տը գրեւորում է ասրերը երանգներով, միմաս-մանակ պահելով անմտարում հիմնականը: Այդ ասրերութիւնները, ի հարկէ, անպայման չեն բխում ներկայացուող երկրորդ կամ միջավայ-րից, այլ պարզապէս նշխ հեղինակի ներքին մը-տուսը ընտրման, անանկիւնի ևս վերաբր-մունքի փոփոխութեան արդիւնք ևս: Եթէ սկզբ-նական չըլանի խորին յասուկ է պոստական յա-զնուամտութիւնը, կուսութեամբ ընթացող, որու-կի շարունակութիւնը, փոխական շիջող, վերջին ասրիններին գրում երգերում, բնականաբար, հեղինակի խորը տանիչ հեթում է, զուտ, թա-փանցիկ, բնութագրական ևս իրենի կացութեանը ինքնորոշարար յարմարութեան:

Ա. Արփինէի պատմականները ընդհանուր առ-մամբ կանոնի պատկերներ ևս: Թէև ևս հեղինակը իր ուշադրութիւնը մեծ մասամբ տեսնում է յակողպէս անհասական հակադրութիւն վրայ, իր առջին աստիճանական անուս մարդիկ է անհուն ևս փոքրում թափանցել նրանց ներքին աշխարհը, բացառելու համար այս կամ այն վարժունքի ու արարքի զրգապատճանները, — իրականում, ասանց յասուկ գիտաւորութեան, արտաքին պա-մաննի՛րն է արտացոլում, կանոնի անանկիւնի առ-տրեան ևս ընթացող: Որովհետեւ՝ ներկայաց-ուող մարդկանց հակադրում կենսական արտա-քին հանգամանքներէ վեռական գիշը շատ տանիչ՝ է ևս ընդամին շիջուած, ցան նշխ մարդկանց սեփական կամքը ևս բնութի նախաորութիւննե-րէ ընտրել: Որովհետեւ, յիշուել, կան պարագա-նէր, երբ կամքն էլ անզոր է ճանապարհի ընտ-րութեան զորում: Եւ ցանի որ Ա. Արփինէի երգերում զրեթէ բացառապէս հայութիւնն է

ներկայացում, ասկարզ է պարզաբանել, թէ ինչի հետեւանք է այդ նահատարական աններգաւեան արձագանքը:

Ուստի, ըստ իս, պատմաւածիչներէ չիմանալան Նշանակութիւնը զկարեւորագոյն պատկերային նիւթ արձագանքու մէջ է Այդ պատկերային նիւթը, ինքնին նախանշիչ է, Հեղինակի կողմէն հրամարում է ժարգիային անմիջական կերպարներէ եւ զործագութիւններէ սեսքով ու միջոցով: Ասկայն ըստ զկարեւորում, թուում է, ընթերցողի ուշադրութիւնը առաջին հերթին պարտուում է այս կամ արն կենսական գրուագի արտազնութիւնը, յիշատակը, միջնագրքը, այլ ոչ թէ անպայման առանձին գրական հերոսներէ ժարգարգիւր: Որովհետեւ այդ գրական հերոսները ըստ էութեան շատ ճիւղ արտերակուան, որչազկարեւորում նրանք իրարից արտերակուում են թերեւս միայն անուններով ու անմիջական պատկերացնելի կացութեամբ, այլ ոչ թէ հոգեբանական շնչուանում անսովորապէսութիւններով: Բարեւոյնները, չի՞նք կան, փաստաբն ու թէ ժարգիանց միջն են անգի ունենում, այլ իրարանջիւր անուամբ եւ իրեն վիճակուան նահատարի: Կարծես թէ ժարգիային աննպաստ միջնատութիւններէ զերը թէն անմիջական է՝ այնքան էլ անսպասելի չէ, քանի որ ասէն ժարգ իր հերթին նմանայ է նախ ընդհանուր նահատարի շնչուանուր նահատարական արեւուտարութիւններին:

Գերպարներէ ակամայ նամակութեամբ կարելի է բացատրել եւ մի այլ նահատանքով: Կան գրողներ, խոսք արձակագիրներէ մասին է, որ ընդ զրի սակ ջարտուան կենդանութիւն են մեզ շնորում ասուելուպէս գրական հերոսները, իսկ բացասականները մեում են անգոյն կամ երբեմն էլ գտնուում Երգանկարային, Բացասականները ասելի շատ են նմանութեամբ, քան ներկայացում են, պարզապէս գրականին մեքենայութեն հակադրուելու նահատարում: Այդ զէպրում զգրողի նամար շրջապատի կենտրոն ամփոփում է զիտուարուպէս գրականի մէջ եւ նրա շուրջը, իսկ մեղացալը ներկայանում է իրարայտուակ ճեղհականքին պատկերով: Փրոսը ասի իր նախադրում եւ իրեն մտաշնչի կալուածը, որը հետեւողական ընդհանրուան է նախադրում կերպարներով:

Այլ կարգի գրողներէ զրի՞ն ասի, ընդհակառակն, առանել ջարտուան են ներկայացում ըստ ջարտական կերպարները: Համեմատաբար քերն

են, որ կենտրոն անհում են զարու եւ շարի ասուամենկերից ասի կողմն եւ ընդամեն նոյն յաջողութեամբ պատկերում այլապես ու հակադիր կերպարներ: Այստեղ նախնակ չկայ: Թէն զրողները ի մէջ թափանցելու ուսով ընդհանրուպէս արտերակուում են ըստ արձագանքան ժարգիանցից, նյութը իրենց մէջ եւս արտեր են անց այդ նոյն թափանցելու կարգութեամբ եւ ուստի իրարանջանում իր յաջողանքի ընթացում կարող է նմանել սակ իրեն մտաշնչի հարաւարութիւններէ զրայ: Այդ նահատարում է, որ գործնականում կերակուում են այլապես երկեր:

Նիւէ նկատի առնելը այս նահատանքը, զիտը է ասել, որ Ա. Արքիմիէի գրականութիւնը խալտուան է ասուելուպէս գրական իրականութեան զրայ եւ ուստի Հեղինակի նախադրութիւնները միշտ էլ գրականի կողմն են եւ կերպարներն էլ ժարմուարում եւ անկարայտուում են այդ սկզբունքով: Եւ որովհետեւ պատմաւածիչութեամբ ներկայարուպէս ժարգիանց կենտրոնում հարաւորան նահատարի թափար այնքան մանր է կուում, որ այդ ժարգիկ նոյնից պատկերութիւն շունեն իրեն ներքին ասուամեղայտութիւնները իրուի գրանուրելու, զիտուարուպէս արում եւ զործում են նոյն նախադրութեան ու ժարգարգիկ զրայ, — անկամայից ասուցում է նամակարթում, անմիջական հակադրութիւններէ գրական մեղացում եւ անհասում, արտեր ժարգիկ անհատանջութեն արում են գրիթ նոյնանման, ասուելուպէս զգրական յաւելութիւններով, որտարուում միջնայարար րուական շնչիլի է գտնուում, թէն ներքուստ ոչնչուականութեան մայրը սպեկցում է ըստ պատմութիւններին սկզբից մինչեւ վերջ:

Առաջին հաշիւայից կարող է թուուել, թէ զգրական իրականութիւնն արտայայտութիւնը չի նամայապատկանում Ա. Արքիմիէի գրականութեան ոգուն, որի մէջ կենտրոն արտական կերպարանութիւնը նամակարթի թէ չի ներկայանում անմիջարուպէս յուսուար գծերով: Այնուպէս զերիշխում է ցարը, կորուսար, վիշալը, ասուարանքը, նամայապատկան գծարութիւնը, ընդզրումը, եւայն: Ծակալին գրական ասուլին իսկ երկերում պարզ երեւում է, որ Հեղինակը անսեղեսկ չէ կենտրոն հակադրութիւններին, նահատարի խաղերին, արտիկ եւ իրականութեան ըստման անխուսափելիութեանը, մաշուր եւ սպաս արքիւս աննշով պայմանարուան գծարուան

Յիսկանքին հետևելիս Մահան, զբանով հան-
 ցելով, իս ստանց սահարգութեան մեամ է
 զբարկանի ճակատում եւ ինքն իրեն հասարակ
 հետապնդում զբարկանի, ինչպէս առում է: զե-
 զպահտական իսկալու:

Արձակագրութիւնն անպայման զգիտի, թէ ինչ-
 պիտի է կենսական փոխադարձութիւններն ա-
 ուրիշայնպէս ընդթր. բայց զա նրան կարծես թէ
 չի հետաքրքրում: Ընդհանուր իրականութեան մէջ
 նրան հետաքրքրում եւ զբուսում է յասկապէս
 զբանան, հաստատական իրականութիւնը, որը
 կարելի է որոնել եւ թերեւս էլ զանկէ մարդկա-
 յին առանձին չօգնենք: Այսպէս եւ բոլոր
 զկարծում, անշուշտ, զգրականը պէտք է հաս-
 կանայ բարւոյ, կենսահաստատ սկզբունքի, մար-
 դագրութեան իմաստով: Գտնայինը եւ ստա-
 նայականը չկան: Է մեամ զբարկ հետաքրքրու-
 թեան յիշանակից: Այս թէ ինչու իս ո՛չ միայն
 արձակագրում է կենսիկ գտնակներ, այլեւ ցոյց
 է առնում մարդկային ներքին անմիջական վիճակ-
 նէ, միջոցներ, արձակագրութիւններ, որանց
 բոլոր միայն արտադրում են չօգնականին
 ձգտումներն ու զտակերպունքներն արձակու-
 թիւնը:

Չօգնականին իսկալի որոնման նախագր-
 ւին, Ա. Արքիմէի սակեղանագրութեան մէջ ժը-
 ռապէս ներկայ են երկու անբանան զբոճաններ՝
 թուութիւնը եւ արուեստը: Եստ երկերում կարե-
 ին է կուսնել որչա ինքնակենսագրական ասորբեր,
 ոչ թէ նրա համար, որ առային զէմքով է գտա-
 մում չօգնականը, այլ որովհետեւ ո՛րչա է ցոյց
 առնելու պատուով արձակագրութիւնը: Բայց զը-
 թեթէ անխաբ բոլոր երկերում թուութեան սերը
 եւ արուեստով պարկու ձգտումը չօգնականի կող-
 մից զբոճարում են առանց այլուստիութեան:
 Թուութիւնը եւ արուեստը — թերեւս արձակագրական
 հակասութիւնն առանձին որմ մէջ, զանի որ չնկ
 արուեստն ինքը սակեղանի է նաեւ թուութեան
 յասկապէս թերթիքը որբարկու ձգտման հե-
 տեանանով: Մանաւանդ այսպէս կուշուան մարդ-
 կային թուութիւնը այնքան հակասական է եւ ինք-
 նամէրթ, որ զա արձակագրութեան սերին շնորհա-
 րապէս միանգամայն անկարելի է, ուստի եւ այդ-
 անի եւս պատշաճ ընտրութիւն է կատարում ար-
 ւեստի արարական մաշի միջոցով, այսինքն՝ ըը-
 նութեան մէջ մի նոր ու աւելի հարազատ թուու-
 թիւն է անդունում:

Եստեանագրութեան, սակեղանի է, որ թուութիւնն
 ու արուեստը նշանակալի անի են բանում Ա. Ար-
 քիմէի երկերում: Թուութիւնը նախ զբարկան եկա-
 րագրութեան նիւթ է: Արձակագրութեան անանց
 այց անի եւ զբարկ է կարագրում, ոչ թէ ի
 սեր զուս նկարագրութեան, այլ ներկայացուող
 միջոցաբով յանկուայ արձակագրման համար:
 Թուութիւնը նաեւ անշուշտակից պարտաւան է առ-
 ապահանքներն ու թէկուզ չնկ պարագան ընա-
 կանն մարդկային համար: Թուութիւնը նաեւ ար-
 բող արտաարտադրութեան արեան է, ներշնչման
 սպրիտը եւ իտրորակից: Այսպէս թէ անպէտ,
 թուութեան սերը Ա. Արքիմէի մաս՝ իրրեւ չնե-
 րակ՝ մոյսուն է. Գուշոյ սկանն միջինը նիւ-
 Ե-րթ, որանց թուութեան կարաւը չի կարող յա-
 կապէս բուսն չիմնել:

Բայց թուութիւնը իր ներթիւ սերին է գտա-
 նում համարադասարան արուեստի միջոցով, մա-
 նաւանց զբարկ աչքում: Եթէ չօգնականներ համար
 թուութիւնը արձակագրութեան է պարզ թուութեան՝
 րացտապէս իրրեւ կենցաղային սպասման ու
 կազմութեան ապարից, արուեստագետ համար
 այն գտնում է անփական բարբարոս կոխ բա-
 զարդասորբ, մշին ու եւ աստար: Թուութիւնը
 զիշինն անշուշտ միանիւսում է արուեստին եւ
 արուեստագետին:

Գրեթէ միամտանակ զբուսն երկու գտաճը-
 ւանքները (սիմ եւ արուեստ), զերկու իրրեւ-
 րանէ) կարգացող կարող է անանի, որ արձա-
 կագրութեան միայն մամանակին զբարկու է նաեւ
 արուեստի զերն ու կուսակութիւնը մարդու
 կենսում զբարկու չարքով, սակեղան որչա վե-
 րագունութեան եւ արուեստից էլ կարելու ու կեն-
 սական այլ անհրաժեշտութիւններ նշարբել: Ընը-
 կու իմըրանմէն մէջ, արեանի, միջակութեան գա-
 զափորից այնքան արտափող եւ զարուեստի
 բարձունքը կարող պղծիքը, չօգնական որչա փու-
 լերից անցնելուց յետոյ, այսպիսի ազօթ է
 մրմնում:

«Ո՞վ ճեր, ո՞վ ճեր, ի՞նչ յուստիպարաբիմ-
 ներ, ի՞նչ դաճարաբիմներ այ որ վիճակուիսն իմնի
 կեանքիս մէջ՝ քո՞ն որ այնքան պաննն իրնց ան-
 մեղութիւնը, ու ետիս՝ իր անբոճարիմը: Ար-
 բանը զարգապէս հերտուսուս խոսքերն են, ի
 նարկէ, բայց չօգնական էլ իր մարդով բամբն ու-
 նի այդ խոսքերի մէջ: Թեւ այդ բազմանքը չի
 ներքում արուեստի սերը, այնուամենայնիւ ցոյց

է առիթ, որ արուեստը թուր դէպքերում անհնար եւ ինքնանպաստակ չէ, այլ պատշաճ իմաստ է ձեռք բերում ժողովուրդը մարդկային առումէ իւր պատանջներին սպասարհելու զնպատակով:

Արդէն իսկ այն պարագան, որ Ա. Արփինէն 1940ից մինչեւ Հիմա Հասարակարգին գրականութեամբ է գրադուր, ցոյց է առնում, թէ նա ինչքան է կապուած արուեստին: Ըստ, աւանդակ, ինքն իրեն Հասարակարգի մասին գրեց թերտը է արժանիքը իրեն: Նա ըստ հուսկան, իր սահմաններում, արուեստակեր եւ արուեստագէտ գրող է, ընթացում է իր սեփական նախագործով եւ հակում չէ ընդամենը արեւ նորմալութեան: Ուստի՝ սկիզբաւորէն զիմարէն եւ ձեռագիր սեղ: Ցարինքի ընթացում, գծուր չէ նշահանել, որ ինքն իր փորձով է յառաջիմել, այլ ոչ թէ արթններէ փորձով կամ նրանց Հայկական սկզբունքներին սեղնորհելով:

ԵՍՆ Եւրոպայի մասին...» Ժողովուրդում, ինչպէս եւ նախորդ «Եւրոպայի կասկածաբարիւնը ժողովուրդում զհակում պատմութեանը Հակահասում են Համապատասխան գրական վարչապետի Հայ կենտրոն արտադրի քննադատներէ վերաբերել: Այդ քննադատները, ի հարկէ, բարձրակի իրական գալու չեն: Նաեւ ուրիշ գրողներ են սեղանագործել գրանց, Բայց ոչ մէկը գրողը, ընդամենը, չէ կարող արեւ ձեռք փոխարինել Ա. Արփինէի գրածին: Հետեւապէս այն իր սեփականութեանը սեղն ունի ժամանակակից Հայ գրական սեղանում:

Ոչ մի առանձին գրող, ինքնին պարզ է, չէ կարող ընդգրկել պատշաճ կենտրոն թուր ուրբաները, ժողովուրդը սփռուած Հայ ժողովուրդի իրականութեան պայմաններում, Հետեւապէս չէ կարող մեծամեծակ ապահովել պատշաճ կենտրոն զնախարհաստական արեւգրութեանը: Մինչդեռ այդպիսի արեւգրութեան կարիք միշտ էլ կայ՝ ժողովուրդը նորմալ եւ գալիք սեղաններէ Համար: Գնախարհաստական իրողը ունի իրականութեանը ընդգրկելու եւ մարմնաւորելու այնպիսի ինքնապատուկ Հետաւորութեանը, որոնցից զուրկ են գրուր իրան միւս սեղանները: Ան թէ ինչու իրենց կերթին մեծ գն ունեն նաեւ գրողները, մանաւանդ, երբ իրենք բերումը սահմանութեւ են եւ նրանց վերահսկում է առանձին միւսամասնակ շտաբի զննել, սեղն մեկերէ մէկ խառնելով Հետեւապէս իրողութեաններէ զանց ուրուպատակները:

Ըստ Համապատշաճ զնախարհաստական արեւգրութեան կարող է սեղանուել թուր՝ որոշ զիմարէն սեղանակ առնալ գրողներէ ինքնորով, որանցից մէկն է Ա. Արփինէն:

Ներկայացուող ժողովուրդի կապակցութեամբ, արեւ չենուել Հետեւապէս:

Ժողովուրդն, ի հարկէ, ուղղակի իմաստով գրական նախագործար է, քանի որ սեփական է նախորդ ասանակներէ ընթացում գրուած երկեր եւ պատկերացում է առնալ Հեղինակի սեղան սարգով գրական նախագործի մասին: Բայց զո միայն նախագործար չէ, այլ նաեւ ներկայի վիճակում եւ ապագայի նախագործար: Գրողը է մասնակ, որ Ա. Արփինէն լարուած կամ է գրել, ըստ իր Հետաւորութեաններէ եւ այնպիսու սեղ: Ուրեմն, ժողովուրդն միւսամասնակ նախագործին նախարուտ է, որի նախընթաց կարող ենք սեղանակել, թէ այսօր ուր է նաեւ Հեղինակը եւ ինչ ուղղութեամբ է լարուում նրա գրիչը:

Թէն ժողովուրդում աւելի մեծ թիւ են կազմում վաղ շրջանի երկերը, աւելի են ընդունում նաեւ նորերը: Ըստ ուրուտ եւ ընդունել մանաւանդ գրել միւսին երկու պատմութեանը: Մէկն է, սեղանակում կենտրոն արտադրի արտադրում են պատմական եւ ընդամենը բարիք, Հետեւապէս ընդամենը: Բայց առնուել յառաջակարգ վերջին՝ ընթաց առնուել արեւ չենուել եւ ընդունել: Ան...» կարծես են: ընթաց առնուել արեւ չենուել երկու, արեւգրութեանը սեղանութեամբ մի սարգով մանաւանդ է պատկերում: Թէ՛ կասուցուածքով եւ թէ՛ բովանդակութեամբ այդ պատմութեանը սարգովակ է եւ, ըստ իս, արեւնի պատգրիք մանուել, որպէս չէ միշտ եւ թուրին ինչեղներ, թէ կենտրոն ինչ արեւներում է Հոգեբանական իրող սեղանութեամբ արեւակից սեղաններէ միւս եւ սեղաններէն արեւ է այդ իրողը կենտրոն չէլ թէ շատ յուսուել երաշխեղը: Անտեմաս շատ աւելի լայն շրջանի մէկ է գրուած ընթաց իսկ, Սեղան...» պատմութեանը, որը միւսամասնակ սեղան է պատմութեամբ ու զապագայիներով: Այնտեղ նայելու ցոյց են արուած կեցութեան իրական պայմաններն ու մասնակներէ, նայելու սեղան փոփոխուել եւս որոնելու երկերը՝ Համարում եւ ինքնապատգրուող լարուածութեան շրջանակում: Գրողը իր կողմից այդպիսի միայն

կորս է տնկ, մայսոնը հասարակարգին մը ստանդ խուերի գործն է:

Մինչև հիմա եւ շահայի մաստորագին սըր-
ւազնէ, թէ զնւ Յաւը աւլից...» Ժողովուած
մէջ զնաեզուած երկերը ինչպիսի ընդհանուր հիւ-
թեր են արծարծուած, աշխարհագրական ինչպիսի
միջավայր են ընդգրկուած, հնաեզի իրականու-
թիւնը ինչպիսի տեսանկիւնով են ընկալուած եւ,
սահասարակ, ինչով կորսն են նպատակ հանդիս-
նուէ հայ ասարսափուս հնաեզի զեզարուստական
ասրիզլու թիւն մշակելու սազարկուած:

Բայց գրողի աշխատանքը հանուելու եւ զը-
նուստուելու համար շուտուած նիւթերի աւելի
կամ պակաս սպորիչ թուարկուելը գործի կնն է
միայն, աթի էլ ոչ միշտ եւ ոչ սահպոյման եական:
Չորսը գրող է՝ առուսելու ընտրած նիւթը մա-
սուցելու ինքուարձիկ կանակով եւ զեզարուս-
տական մշակոյթի մակարդակով: Այգոյիս մ են
գարչուած միւսնայն նիւթը ներկայացնելու սար-
բեր նմարտութիւններն ու տեսանկիւնները:
Այգոյն է թէ բանասեղանութեան, թէ թասե-
րագրութեան եւ թէ արձակագրութեան մէջ:

Չորսը սակով՝ սոփոթորս պակերացնուած
ենք գրողի խոսքի սոփոզութիւնը, այլ խոսքի
զըսուարման բնային ու կանոնակները, ոնք, լե-
զուն, եւայն: Ա. Արփինէն արձակագրուած է,
եւ, ընտանաբար, նրա խոսքը բխուած է արձակ
զրականութեան տանդական պահանջներէ, նկա-
րագրական է իր բնայթով: Եւայնիկ վաղ շրջա-
նի երկերուած թուական զգալի քնարական զե-
զումները մնում են նկարագրական խոսքի սու-
մաններու: Հեղինակի լեզուն երկը այն է, ինչ
որ պէտք է լինի՝ կանոնաւոր, մշակուած, շար-
մուն, ստանդ խնայումներէ, թափանցիկ եւ աճ-
կանակաւ: Բուսեր սրտնելու եւ ցուցադրելու սլ
մի արձնաստական ու սեթեւեթ միտում լի նկատ-
ուած: Բնական յասակութիւնը երկուած է սակ-
նուրեք:

Վերջին պարագան ստուելու եւ ուշադրու է,
որովհետեւ Ա. Արփինէն նմուելու եւ մասովն կազ-
մարտուել է մի աշխարհի միջավայրուած, սրտեզ,
ինչպէս յայտնի է, երկար ժամանակ թուսերը
կենցաղուած եւ զրական երկերուած խնայողաբար
զորեանելու սոփոթութիւն լի կնկն, Հանրայայտ
բանակալութեան պայմաններու, ինչպէս միշտ
է պատահում նման պարագաներու, մարդկային

եւանդի մեծ մասը, երբ մասուր ու հանրային
սազարկներու զորեանելու հնարաւորութիւ-
նը ըստ անմայի տանտանակով էր, յասկացուել
է գիտուարակալ թաստանեղութեան եւ զարուս-
զի տանդակ արտայայտութիւններէ մշակման,
այսինքն՝ թասերի արձնային հաստատութեան
ինքուարձաբար փոխարինելու հաստատութիւնը: Ա-
ւելի եւ որչ զեզարուած թասեր իրենք փոխ-
րինել են հնաեզի իրական տանտաններին (զգա-
ցումներին, մաթերին, գործերին) եւ ինքուարձ
ու ինքուարձ իրագութիւն զարմել, գրանով իսկ եր-
բուն նայնով շփութեան տանդակով արձնան-
րի նախարակութեան մէջ

Ա. Արփինէն խոսքի մէջ այլ երկուայթի նե-
սուար նման սեղան լիայ, նրանու ներկայաց-
ուող թասերէրը, իրեն կանան, լիովն համա-
պատասխանուած են արտայայտուած մաթերի ցա-
նակին եւ նրան այս կամ այն մեւով զերագանե-
լու միտում լին ցուցադրուած: Դա թիւսու կա-
րելի լինել մի պահ ցուցադրել ընդհանրակա
տաներիկայն գրողներին յասակ յասակ լեզու-
սըստանուութեան տղանութեան, բայց Ա. Ար-
փինէն նիւտականուած նայն սեղան էր գրում սա-
կանին ՅԱՍ Թուից է վեր, երբ գնու, կորեւն,
Ամերիկա լեր տեսել: Եւանակում է՝ այլ վնիս
լեզուն եւ զրական սնք խորթով սնտանական է:
Այս պարագան է մէջէ այլու լեզուսեց, սրովհե-
տա՝ ինչպէս ցայտուն է եւ սեղանայի էր սն-
տեսել:

զնւ Յաւը աւլից...» — Ժողովուածի պատ-
մըսանքներէ մեկի վերանայի է ու թիւսու էլ
ինչ որ շափով խորհրդանշական, հակասարա-
կան երկերեզման ու սեղանան իրագութիւնը
նշելու համար, Բայց Ա. Արփինէն զրականութեան
մէջ զազարական երկերեզման ու սեղանուած
լիայ: Այն միտանական սոփոզութիւն է եւ թա-
լար մաստանկներէ հայ զրականութեան իրա-
տանակ տղաներից ու բազկացուցել մասերից մե-
կը, որը, պէտք է կարծել, լին կորուզ կողմի մէջ
ժամանակի, սլ էլ ասարանութեան ցմայնեղը:
Ինքն իրեն հաստատիւ մնալու մարդկային ու
զրական նախանմանիցութիւնը թուական շուտ-
փնի արդիւնք է սուելու եւ հրագրակի վրայ այս
սոր մեկը սեղանը զրական վկայութեան երկու
ներկայանուի հասարներ:

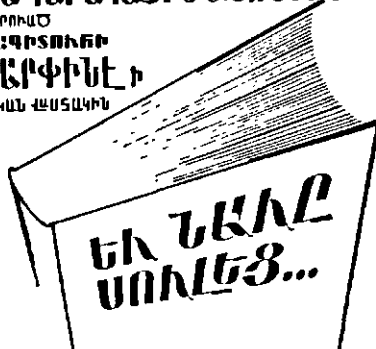
Լ. ՄԿՐՏՅՅԱՆ

Ա. ԱՐՓԻՆԷ

ԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՊԵՐԱԿԱՅԻՆ ՁԵՌՆԵՐԿ

ՆՈՒՐՈՒԱԾ
ԳՐԱԳՐՏՈՒՄԻ
Ա. ԱՐՓԻՆԷ
ԳՐԱԿԱՆ ԿԱՏԱԿՆԻ

ԵՍՍՐ ԶԵՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՒՆԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐՏՈՒՄԻ
ԳՐԱԿԱՆ ԿԱՏԱԿՆԻ

ԳՐԱԳՐՏՈՒՄԻ ԳՐՈՇԵ ԿԵ ԿԵՐԱՊՈՇԵՆ

ԿՐԻՄ ԻՆՅԱԿԻՉ
ՅԵՐԿՈՒՄ ԿՐԻՄԻՆԵՑ
ԵՆ ԼՈՒՍԻԿ

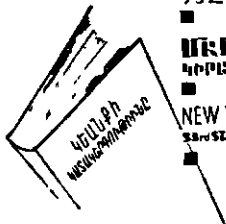
ԳՏԻՎՈՒՄԻ ԿԱՏԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

ՄԵՐՏ 31, 1974, ԵՒՆԱԿԱՆ
ԿՐԻՄԻ ԺԵՍԵ 3:30, Կ.Կ.

NEW YORK HILTON HOTEL
38th ST & 6th AVE. NEW YORK, N.Y.

Ամբողջացնելու համար վերի պատկերով հազորդուած գրական լուրը՝ յիշենք անունները Զուարթ Պալբենեանի, Յարութիւն Մարտիանի եւ Շաֆէ Նահայեանեանի, որոնք ընթերցումներով, երգով ու դաշնակով յաջորդաբար բերած են իրենց մասնակցութիւնը Ա. Արփինէի գրականութեան նստիւած երեկոյթին:

Այս ձեռնարկով՝ գործ մը եւս կատարած եղան Մշակութայինի տղաքը: Արգա՛ր գործ մը:

Յաջորդ էջերուն կու տանք այդ առիթով արտասանած Ա. Արփինէի խօսքին հիմնական մասերը:

Ի Մ Խ Յ Ս Ք Ը

Դժուար է ինձի նման երեսույն խորշոզ ու խրտուզ անձի մը համար նստիլ ու լսել իր զրչին, իր պորձերուն ժառին:

Շարաքներ առաջ, երեկոյ մը, Մշակութային Միութեան մեր տղոցմէ մէկը հեռաձայնեց ու յայտնեց, թէ Երասխան էին գրականութեան նըւերուած հրատարակչին ձեռնարկ մը: Ու տուաւ թուականը: Ինչպէս միշտ՝ նման պարագաներու՝ սարսափ դրացի: Սնդրեցի ու ջանացի համոզել, որ պէտքի ետ կենային, բայց ան մնաց անդրդուելի: Վեզեա կամ չուզես, զաս կամ չզաս՝ մենք որոշած ենք, եղաւ պատասխանը:

Պարտուած էի:

Գրելը, ինձի համար — կ'ենթադրեմ բոլոր գրողներուն համար — ներքին մղում մը, պահանջ մըն է եղած, որուն պէտք է հնազանդիլ, այլապէս, պիտի առաւազեցնէր: Պատճառներդ պատճառու՝ էութեանդ մէջ խմորուող, քեզ անհանդուարեանք տարբեր արտայայտութեան ձեւ կը փնտռեն, լոյս աշխարհ կը ձգտին: Ապրումներ, մտքեր, ազաւորութիւններ ու պատկերներ գրողի պարագային՝ բռնկուելու կը փորձուին: Կենսոյ, արտաքին աշխարհը, ներաշխարհիդ քովէն անցած՝ կ'արտացոլայ թուղթին վրայ:

Մեր գրականութեան նպատակ մը բերած բլլալու յաւակնութիւնը չեմ ունեցած երբեք, եւ չունիմ: Ինչպէս ըսի, գրելը վերցուցած եմ ներքին մղումի մը, ներքին պահանջի մը գոհացում տալու համար. բան մը ըսելու, ճշմարտութիւն մը տալու, ներքին թելադրանքով: Ու միշտ ջանացած եմ տալ զանգուածներուն մատչելի ձեւով մը, ու այնպէս՝ ինչպէս ե'ս եմ տեսած, է'ս եմ դրացած, առանց լոյսարի, առանց առեղծուածային դարձուածքներու, առանց արեւաստականութեան, զոր չեմ սիրեր երբեք:

Ու եղած եմ միշտ զժգոհ տուածէս: Միշտ զգացած, թէ լաւագոյնս չէ, ինչ որ կու տամ ու տառապած այն գիտակցութենէն, որ ժամանակի պակասն ու պայմաններս զաւանձանած են ինձի:

Ստեղծագործելու պահանջ դարձած մղումը, որ կը բխի խառնուածքէս՝ կը պարտիմ անշուշտ ծնողքիս եւ, ուրեմն, արժասններու, իմ ցեղիս: Մէջս ՂԱՅՆ է, որ ուժ է դարձած, զիս ներշնչած, ձեռքս առաջնորդած ու գրութիւններու շունչ տուած: Եւ եթէ երբեք, կը կրկնեմ, եթէ երբեք իմ գրական համետ վաստակեալ եղած է զոյգն նպատակ մը մեր հայ դպրութեան՝ զայն ուրեմն ամբողջութեամբ կը պարտիմ իմ ցեղիս:

Բայց ինչպէս ըսի, եղած եմ միշտ զժգոհ տուածէս, որովհետեւ կը հաւատամ կատարելագոյնին, բացառապէս լսելին, բացառիկ արժէքին:

Թերեւս շատեր զարժանան, երբ բան, թէ ես բմբոստ մըն եմ նաեւ հոգիով ու խառնուածքով: Օրէնքներու, կանոններու հետեւող մը չեմ, գրելչս կը հետեւի ներքին մղումներու միայն: Չեմ սիրեր անբնականն ու արտառոցը, չունիմ նաեւ արդիական հակումներ: Նորածնութիւններու սիրահար մը չեմ եղած երբեք, որոնց առջեւ խոնարհողներ, կը կարծեմ, թէ շատ ունինք ներկայիս: Ես չեմ հետեւիր նոր ուղղութիւններուն, նոր հոսանքներուն: Կու տամ՝ ինչ որ կը զգամ ու կը տեսնեմ, կարելի եղածին շփ պարզ, յստակ, բնական ու ապրուած բլլալու պատրանք տալու ջանքով ու հայու շունչով:

Հաւանաբար ըսի բաներ, զորս պէտք չէր ըսելի, որոնք թերեւս քիչ մը խորթ կը հնչեն: Թերեւս ըսի այս բոլորը, որովհետեւ աշխարհ փոխուեր է

— սրտերագմաներու ստեղծած շարքներուն հետեանքը — փոխուեր է կեանքը, փոխուեր է նաև արուեստի բարոնումը: Արեւմուտքի գրականութեան մէջ արտաուտցն ու անհասկնալին արժէք են դարձած ու վարակած նաև մեր գրողներէն ոմանք:

Տարիներ առաջ, բարեկամուհի մը, հայերէն թերթէ մը կտրած ու ինծի կը դրկած հռչակաւոր նկարիչ Փիքասոյի խոստովանութիւնը Փարիզի «Լը Մոնտը» խմբագրին: Ես հիացում ունիմ մեծատաղանդ նկարիչին բարձրակարգ շրջաններու գործերուն հանդէպ, բայց չեմ տիրեր, չեմ հասկընար ու չեմ գնահատեր իր արդիական գործերը: Փիքասո, «կենարկելով արդի արուեստի երկրպագուներուն» բառն է:

«Ես, քիւպիզմէն աղիւն, զլիւս անցած բոլոր այլանդակ ու անիթիք-միջոցներով քանցի գոհացնել այս կարգի արուեստագէտներն ու բնագրանները, եւ տեսայ, թէ անոնք ալ, որքան որ բան մը կըսան հասկնալ իմ անեղծուածային գործերէս, գմայլեցան գծածնելուս վրայ: Այս տեսակ խոզերով, խառնիճազանց գիծելով, անիմաստ նկարներով դարձայ հռչակաւոր մէկը՝ Մոնեթական ժամանակի մը մէջ: Այսօր, ինչպէս գիտէք, ես նշանաւոր եմ եւ հարուստ: Բայց երբ միմակ մնամ, չեմ յաւակնիր, թէ ես մեծ նկարիչ մըն եմ անգեալ դարերու արուեստագէտներուն նման: Ես պարզապէս ժողովուրդին քիթին խնդացող վարպետ մըն եմ. որ գիտցաւ օգուտը իր ժամանակի սնանկութեանը»:

«Շատ դարն է այս խոստովանութիւնս, նոյնիսկ կարծուածէն շատ անկի. բայց գոնէ արժանիք մը ունի, անկեղծ է»:

Անուատիկ յարգանքի արժանի մեծ արուեստագէտ մը, որ քաջութիւնը ունեցած է այդ խոստովանութիւնը ընելու:

Նորածնութիւնները կու գան ու կ'անցնին: Տեսական արժէք ունեցող գործերն են միայն, որ կը սուկան, կը մնան: Թաւաղող ժամանակի բնութային շատ բնական է, որ փոխուին ճաշակները ու կը փոխուին, պէ՛տք է որ փոխուին: Ներքին չէ տեղաշարժը: Կը հաւատամ տեսական փոփոխութիւն, կարեւոր կը նկատեմ նոր աւելում, նոր աւելում, նոր երանգներով հինը թարմացնելու ձիգը: Կը կարծեմ, թէ հայ գրողը պէտք է հետոս մնայ սակայն անհեթիւ Նորածնութիւններէն ու հետեւի իրեն վիճակուած, իր արիւնէն բխած լուրջ առաքելութեան:

Դարեր ամբողջ անսանձ փոթորիկներէ, հուրէ ու սուրէ անցած մեր ժողովուրդը իր բովանդակ էութեամբ փարած մնաց իր մշակոյթին ու անով գոյատևեց: Մեր գրականութիւնը պէտք է տայ մեր ժողովուրդին կեանքը, մեր ժողովուրդին արցունքը, ժպիտը, ձգտումները, երազները, ուր որ ալ ըլլայ ան: Ամէնէն աւելի հայ հողին է, որ պէտք է հետաքրքրէ մեզ: Հայ գրողը պէտք է գանձ գայն, պէտք է պեղէ գայն ու արուեստի ուժեղ գիծերով ցայտուն դարձնէ եւ համամարդկային բարձրացնէ: Ու այն ատեն է, որ միջազգային գրականութեան հսկաներու քովն ի վեր իր պատւարի տեղը պիտի ունենայ:

Հողը, ժողովուրդը, հայը, ժարդը: Ասոնք են մեր ներշնչման վստահելի աղբիւրները: Իր իմացական ու հոգեկան արժանիքներով, իր տաղանդով հայ գրողները ոչինչով պակաս են միւս քաղաքակիրթ ազգերէն եւ մենք կ'ակնկալենք, որ անոնք տան գրական այնպիսի գոհարներ, որոնք արժանանան միջազգային գնահատանքի ու հայ անունը, հայ հանճարը ծանօթանայ բովանդակ աշխարհի: Արժանանայ յարգանքի ու գնահատանքի: Իմ միակ քաղաքանքս է ասիկա:

Ա. ԱՐՓԻՆԷ

ՅԱՐԴԸ ԳՆՈՒՄ Է, ՑՈՐԵՆՆ Է ՄՆՈՒՄ

Նստած էի եւ մի օր մեր շնմին,
Քեռիս ցորեն էր երնում մեր կալում.
Սարից փչում էր աշուն քով քամին.
Քամին էրում էր ու յարդը առնում:

— Քեռի, — սասցի, — էդ ի մէ իս տնում.
Մեր ամբողջ յարդը տուեցիր քամուն.
— Բամ շկայ, բայիկ, ի՞նչ եւ վշտանում,
Յարդը գնում է, ցորենն է մնում:

Մտնէ բանի մէջ եւ ամէն ժամին
Քամին երնում է ու յարդը առնում,
Մեզ էլ երնում է աշխարհի քամին,
Յարդը գնում է, ցորենն է մնում:

Մե՛նք ոչը աշխարհն ենք երնում լայնից լայս,
Յարդն ու ցորենը տուել ենք քամուն,
Ու եւ յիշում եմ թոսկերը քնառու,
«Յարդը գնում է, ցորենն է մնում»:

Երնում եմ եւ էլ երգերս կիմի,
Իմ ամբողջ կայք բանի կմ քամուն.
Ինչ որ չի մնայ՝ կը սանի քամին,
Յարդը գնում է, ցորենն է մնում:

ԽԱՅԻԿ ԴԱՇՏԻՆՅ

Կան կրիւթ կրկուս արդի արտա-
տաղաներ, ոմանց սակզածը արքան
է ւամհա, որ սառեւրի պէս է շե-
տանում իրենց իրար ընթացքին: Կան
եւ ուրիշներ, անպայման շնորհալի-
բք, որոնք ապրում, շատեր թէ թա-
նուում են իրենց գործի սատարում,
Եւ ինչի Գուշանցը այս շնորհալիբքից
էր: Մինչեւ վերջին օրն էլ եւ ապրեց
եւ մնաց իր գործի սատարում:

Ն. Մ.

Փնտրակաւթեմք է լինում իրա-
բանից իջը երա շնորհալիքն վերջի,
որը ինչ անպարտաւորան արժուիք ա-
մենանշանակի, մշտակոյ արժէքնե-
րից է: Դա մեր ժողովրդական էզանի
լարանակաւթեմքն է, մեր նոր ստաու-
նակաւթ, կերտուած մեծ արտաւազ,
որտի սնունդ իրմութեմք, խոնկա-
վառ սիրով...

Ա. Ի.

«ՀԱՍԱՐԱԿ ՀՈՎՈՒԻԻ» ՏՂՈՒՆ

ՀԱՐՈՒՍՏ ԿՏԱԿԸ

Անցեալ ամառի մին, Սրբուհի մէջ յանկարծմամբ եղաւ Եւզիկ Գուշանց, մէկը երեւ-
նակուն թուականներու շարքին գրակաւթեմք մէջ մուտք գործած ախ սակաւթիւներին,
որ լուսնան մէջ ու լրջութեմք ծառայեց նախասնամանուած կայսրի մը եւ հաւանորտ
չառ սակի սակ պիտի գրուէ արժէքներու նախարակաւթեմք մէջ, զան իր արտիզն զիլ մը
վեր ու զիլ մը վար ազգակոյս զիջերէն շատերը:

Գահաւանս եղաւ մեր կենսալարիին մէջ մնած լեռնական այս հարկին մուշը, բայց
նաեւ անպասեղ լէր: Իր ժողովրդին նախասնամանակաւթեմք սկանտանս մանուկ, ստալինեան
մուսլը հաշակած երիտասարդ, Շէյքսպիրը յաղթահարելու ախտանան ուխտանալին լինում
այլ՝ «Սիրտ կ'ուզէր, որ մարդ սրամ զիմանար», ու յղիմացաւ, սփոս՝:

«Գնաց, — կ'ըսէ Հախտանի մաւարականներէն Արամ Ինճիկեան, — ինչպէս եկել էր՝
մանկան վճիտ հոգիով, պատանկան նրազանճերով, բարի ու անյարք»:

Քննում ու հիմարտութեան ամառապատիւնը ասեալներով հաստատում է, որ իւրազանիւր իրաւ գրող իր գործունէութեան սկիզբը կամ ընթացքին կը ստեղծէ իրաւական, կենդանական կամ աշխարհագրական ծարզերէ անուամ իր խորհրդանիշը: Եր կը խոսցնէ ու ասելի շղարհիւն ու անմէկական կը գարննէ հնթականի գաղափարական աշխարհը: Խաշիկ Գալաննիկի խորհրդանիշը վերի բանաստեղծութեան ճէկը գովերգուամ ճանբութեան է, ջորի՛նը:

Իր ջորի՛նը, անշուշտ, աշխտաս հոգիւրս վրայ սունկցամ տոոց հասկերէ պոսթիւցոզ որտեային անկրկնիկի արժէքով ճը ին ներկայանար ճիւտ, բայց բոյր պարագաներուն արգար ու բարամեծայից ջորին է իր սենկցածը, ասուածը:

Ինչպէս սարէ շտտերու, նաև Գալաննիկի ապիթով Զարնից աստիկնը կդաւ, որ կը սակնից բերուամ ջորինը ևս ինք իմբուցից երիտասարդ բանաստեղծին ճէկը ջորի՛նը՝ Վարնանային երգերը: Պեարտակի պատասխանատուններէն ճէկուն գրուամ ճամակի ճը ճէկը աւա ևս Զարնիցի գորգուրտս վերարբու՛մին ճէկը վկայութիւնը:

Յեծորում ևս անձամբ ևնտեւս, որպէսզի Գալաննիցի գիրքը շնորհեով տպագրուի՝ ճազգիւր տաւաւ, տար տաակի սրսունմ (վերնագիր կայ:ն), — ևնտեւիւր յուսանցեմերին, որ

չափը տեղը լինի: Խաչիկն ստում է, որ զու գիրքը մատուրիկն է, մնում է, որ հետևես յու տղուի: Խաչիկը յու պոետ է, եւ արժանի է, որ Յրա գիրքը յոյս տեսի իմսմեզս:

Ստանդ Դաշտաշէն գիւղին մէջ ծնած ու մեր պատմութեան անկէն փոթորիտի զեզ- քերուս մէջէն սեցած այս գրողը խորութեամբ ապրեցաւ ժամանակաշրջանի սպիտակութեանն ու գոտեւորութեանը, ինչի մատուցող ներստեան իրագործներն ու խորասկզպ պատ- րանաթափութիւնները, որոնց մասնցաւ մասնագիտական փորձառութեամբ ու իրենց շարունակ, մարտադրով կիրքով մը յարգը սուսու գամիին եւ զարդուրաց նարպասին, մարդկայինին, մեծին, պարկեշտին վրայ, ներուար սուսմանները սեցնող արութեամբ մը յաջողելով զերծ մնալ յարգային թեթեւութիւններ կուտակողներու ճառագիտական նշաններէն:

Եւ այս նշաններն էր, որ իրենց մատուցական ստացաւը ստորեայ գամիներու գը- մայրին յանձնած մարդը զրին սակ շատ լինի: Իր սեունը, զուր մնաց գրական բազմա- թիւ մեկտրակներէ, զուրի՛ արգար զնաւաստներէ: Անգրագոտեւելով իր մասին կըստ վե- բապուսութիւններուն, ինքը դիտի ըսէր.

Ոչ մի մեկտրագոտ քնդ չեսկացու,
Ոչ մի բանաստ ըմբանց կողիչ,

Բնագոտներն ու բանաստները, ի նորիկ, ո՛չ թէ շնակցան ու շքմանցին նորին, ոչ չկանկան նաւիկու ու ըմբանի, կամենալու արտաքին պատճառներ շնակցութեան ինք ու ներքին իր պատճառները մղել ու չէին կրնար ըլլալ միտներուն պատճառներուն մէջ, նախաբար դիտի ապրել աշիկու՝ ինչպէս ապրեցաւ, պարտու մոզման՝ սուսուր բրին, ու կեր՛ զուրից զրկուած սակաւի շնակցին:

Շնակցուն պէս չեցաւ, շքմանցաւ շնակցուն պէս, արդէն շատեց արիւտարած էր իր վարքագիծը:

Ձք որոտաւ զու երբեք, ինչպէս շնակցն եւ սնում,
Ձք կրակն աշխարհում ոչ յիշատակ, ոչ սնում,
Նաւ անշնակ ըմբանցի, ինչպէս ետի է ըմբանում,
Նովի բերածը յանախ փոքորիկն էլ չի տանում:

Բանաստեղծ՝ բարութեամբ թաթառու նորիկով, վիզուրի՛ իր մանկութիւնը սրբած ու կազմած Ստանդ Նին ու նոր գիւցապունները պաշտելու անդիմադրելի շնակցութիւն, ու շն- ջրփորեան շնակցութեամբ մարդմանիլ Խաչիկ Դաշտանց ա՛յս սկզբունքով ստալ սարաւ իր ու- խասանը, ազնուութեան, սիրտեղին ու մեծութեան վարչ բացող ա՛յս իմաստութեամբ, նաշունական արտագրութիւններով որոտացողներու բարեբեկ խորշիկով միշտ, յիշատակ ու սնուն մկելու մարմաններէն զերծ, գործը անկէն վեր զտող ստաղիտական նուիրատուու- թեամբ մը:

Դրակտութեան իր նուիրումին, նուսնում մը կատարելու իր կիրքին մասին սքունը- լի են մա՛նական Նէյթփիլին նաշունցած գործերը՝ զտանձինը սպերզուրիւն, կատակը- զուրիւն եւ իրոնիկ՝ յնագրից քարգնախումբ: Յովհ. Ստանկանին ետց, մեր գրողներին ո՛չ ոք Նէյթփիլին մէջ յիշած կրցու միտնուիլ ու Նէյթփիլինով նարտայինի նայ մտկոյ- թը, որքան ըբաւ ստիկա ի՛նքը: Յաղթանաբուսած գործին սուղիներ՝ իտովիլ է յանկուղէն մեծ անդիւստիին էջերուն անմահորէն թափառող ու մեր լեռնախորհը շնակցող ներստեան, ուսման, մզողութիւններուն միջեւ Դաշտանցի զգացած, ապրած զուգանականութիւնը, սա իտուտովանութիւնը:

Ենթէ իմն հարցնեն, թէ Նէյթփիլի քարգնախումբն եւ սմէնից շատ ինչի՞ մասին եւ մտածում, եւ անկեղծօրէն կ'տեսնմ՝ իմ ծննդավայրի մասին, Ստանդն եւ նաշունցած Ցաւ-

բազի մասին, այն երկրի մասին, որանգ ապրել են իմ պապերը, մեր ամբողջ ծագավորազը Քաթմանայ քրից մինչև Անիի անբավանքը: Շէյխֆիր քարգմանելու գծուարութիւնները չեն, որ ամբուս են ինձ, այլ իմ բանագրուած ծննդավայրի մարմա՛քը: Շէյխֆիրի անբարան երկրները եւ նրա սանգածան կերպարները ինձ շարունակ յիշեցնում են իմ հետաւոր երկիրը եւ Յրա պատմական ներոններին:

Պատմութեան շէյխֆիրը գիտերու աէր եւ անշուշտ ընթացներու հանգէպ շէյքորան հոգիւմ ճը սենեցող Պաշիկ Դաշանց, որ կը խորշէր դաստիարակունչ որոտացողներու անմիտ ելոյթներէն, սասնէն սրէն կազուեցաւ որոտընդուտ երկու վիթխարիներու, Ձարենցին ու Շէյխֆիրին եւ անվարձ շմայց: Մանթէ է Պարենցի համարումը: Վարձատրուեցաւ ետեւ երեսուն տարիներու վրայ երկարան շէյքֆիրեան իր աշխատանքը: Գիրական ընթացքի Յունուար Շէյխֆիր համարին ճէլ, շեայիկ Դաշանցը Շէյխֆիրեան ընկերութեան անդամը խորագրին ապէ հաւորուած ու լուրով:

Գլայմարից (ՊԻՆ) ասացուած նամակը ծանուցում է, որ գրող, Շէյխֆիրի երկիրի յայտնի քարգմանիչ, Հայաստանի գիտութիւնների ակադեմիայի արուեստի ինստիտուտին կից գործող Հայկական շէյխֆիրագիտութեան կերթոնի աշխատակից Խաչիկ Դաշանցը ընտրուել է ՊԻՆ Շէյխֆիրեան ընկերութեան անդամ:

Այս վարձարութեան ընդամենը բառասան որ ետք յանկարծա՛տ եղաւ Դաշանց, անուարաւ ձգելով սանգնագործական ու Պարզամշական բազում նրագրներ:

Իրագործուածը թիչ չէ սակայն, — քանզի ճը որոտյալ բանասերը թիւններ, դաստիարական մեր Հայրենիքին ճէկ ժառը եւ անոր ողնկրնայած զէճքը ողնկրնայ զէկ ճը՝ շեայիկան, Հայրենիք բազմաթիւ վերածումներ Լոնկֆելտին, հոգար Այն Փայն, Մարոյեաննէն, ուրիշներէ, սասնեմարտ մեծաւանդ ուղիղացիէն: Այս է իւրեքից ճասարակ հազուին որդու ճասարակին հիմնական ժառը, որ պարտական իր նրքին յազերով, քոթորիկներով ու քորակուական իմաստութեամբ երախտուտաւ տարումներ պիտի յազէ Հայ դրակուութեան քոթորիկ ճասարակը բուր մարդոց սրանուս, այսօր եւ վաղը:

Հետագայ կէտուն՝ ընթերցողին կը ներկայացնենք ոչտոտայ զրոյին լրուութեան, ճը-աստարական պարկէլուութեան, երկունքին ու երկնելու եզանտներուն ժառին վկայող արեւանկէն էլ ճը՝ շեայիկանց շէյխֆիրեան քարգմանութիւնների վրայ:

Բնագիտի յաջող համարով պիտի ներկայացնենք Ձարենցին եւ իրան Դաշանցի քորթուածը եւ ճեւղարտութիւններ Յիշէլ Ձարենցի մասին անուս իր ճէկ դրութեանը, ընկերացնելով անուց մեր կողմէ խորագրուած շարք ճը կցողը խնդիրներ...

Խ. Դ Ա Շ Տ Ե Ն Ց

Ի Մ Ա Յ Խ Ա Տ Ա Ն Ք Ը Ձ Ե Յ Ք Ս Փ Ի Ր Ե Ա Ն Ի Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր Ի Վ Ր Ա Յ

1920 թուի Հոկտեմբերին, երբ Կարաբեղիբի զորքերը մասն շարք, եւ որքանոցումն էի եւ սովորում էի երբորգ զստարանում: Մի անգամ Ղարաի ձորով անցնելիս մտայ մի աւերում չայկական գրախանութ: Հայ գրողների գրուածքներին հետ զհանին ատարածում էին Շէյքսպիրի Հայերէն առաջին թարգմանութիւնները՝ սուփնահար եւ Հրկիզում. այնանգ էին Վարդայ Լիքալ, Վալմիլեքալ, ՎՄակրեքալ, Վեռնիս եւ ձուլիլեքալ, Մովսէս Թորնեցու Վալայոց պատմութեան կողքին վերաւոր անքում էր Վեհնետիկի մարտը: Բարբաբոսի սուփնա խոցել էր մի վիթխարի ճակատ, որի առկ Հայերէն առաւելով գրուած էր Վեհնետիկ Շէյքսպիրը:

Այդ եղաւ իմ առաջին Հանդիպումը Շէյքսպիրի հետ: Երկրորդ անգամ Շէյքսպիրին Հանդիպելի Լենինականի Գոլիկոնի գրադարանում՝ 1925ին: Ամերիկայից անդիբրէն զբեւր էին ստացուել. մէկի վրայ Հեզելով կարգաչի Վեռնիս Կեսարը:

Տասերչորս տարի անց, Մոսկուայի սասր լիզուներէ ինստիտուտի Հանրակացարանում նստած՝ եւ սկսեցի թարգմանել Հենց այդ ողբերգութիւնը՝ Վեռնիս Կեսարը: Ինձ ողբերգում էին Բրուստոսի եւ Անտոնիոսի ճառերը: Մի անգամ մշակեցի իմ թարգմանութիւնը, աշխատելով որքան կարելի է հարազատ մնալ բնաղբին: Շէյքսպիրից կատարած իմ անդրանիկ թարգմանութիւնը լոյս տեսաւ Երևանում՝ 1944ին:

Արդէն քսաներկնգ տարի է, որ եւ իմ գրական աշխատանքին զուգընթաց աշխատում եմ Շէյքսպիրի թարգմանութիւնների վրայ: Իմ թարգմանութեանը մինչեւ այսօր լոյս են տեսել վեց կոմետիս եւ եօթ ողբերգութիւն:

Վերջերս աւարտեցի Վերիսիսայի թարգմանութիւնը:

Հիմա թարգմանում եմ Վեռնիսիս Երկրորդը:

Իմ թարգմանական սկզբունքն այս է. առանձին անյախոջ նախադասութիւնները չեն, որ սրտում են թարգմանութեան որակը: Թարգմանութեան մէջ կարեւորը շունչն է, այն ախներ, որով թարգմանում է տունալ գրուածքը:

Ամենայաւն այն է, եթէ մենք թարգմանում երկր Համեմատենք անտառի հետ: Ինչպէս որ վոթորիկից տապալում մի քանի ծառ չեն կարող աղղել անտառի զեղեցկութեան վրայ, թէեւ տեղ-տեղ կարող են դժուարացրնել անցումը, այնպէս էլ գրքում տապալում մի քանի նախադասութիւն չեն կարող նսեմացնել լաւ թարգմանութեան Հմայքը, թէեւ ընթերցողը կարող է սայթաքել դրանց դիպելիս:

Ասել թէ լաւ թարգմանութիւնը միայն բժախներ աշխատանքի արդիւնք է՝ ճիշդ չի լինի, որովհետեւ կան շատ բժախներ գրողներ եւ բժախներ թարգմանիչներ, որոնք ստեղծում են անտառը, ուր բոլոր ծառերը

կանգնած են իրենց տեղում, նոյնիսկ կուտրուած ճիւղեր չկան, բայց անտա-
ռը բոյր չունի, աշխտել կենդանութիւն չկայ, տերեւները չեն սօսափում,
հաւքերը լաւ են:

Ուրեմն, ինչպէս Յովհ. Քումանեանն է ասում, «...լեզուի յաղաղ փո-
խառութիւնն ու ճիշդ քարգմանութիւնը մեծապէս տաղանդի ու շնորհքի
գործ են դառնում»: Եւ բանաստեղծը հակացող ու կիրթ ճաշակի տէր մարդ-
կանց խորհուրդ է առիւս շխտելիս թէ գրելիս, փոխառնելիս թէ քարգմա-
նելիս զգոյշ լինել ու բարեխիղճ, որովհետեւ ամէն մի ինչիւն, ամէն մի բան,
ամէն մի ձեւ կամ ոճ մի մեծ ստեղծագործութիւն է ու մի ամբողջ աշ-
խարհէ» (*):

Ես իմ Քարգմանութեան ժամանակ միշտ հետեւել եմ այս սկզբունքին:
Ես նոյնպէս կիրառում եմ համբը եւ կարող եմ սանել, որ այդ չափը կարծես
ստեղծուած է Եւլյքսփիրին հայերէն Քարգմանելու համար:

Ինձ համար, իբր բանաստեղծի, ոչ մի դժուարութիւն չի ներկայացը-
նում Եւլյքսփիրի չափածոյի Քարգմանութիւնը, եթէ իմաստը հասկանալի է:
Երբեմն պատահում է, որ նրա արձակի որոշ մասերը աւելի դանդաղ են
Քարգմանում, քան թէ չափածոն:

Այդ արձակը, որ մէջընդմէջ յաջորդում է չափածոյին, երբեմն նօսը,
կամ երբեմն էլ շատ թանձր շերտով չափածոյի պէս մի բան է, մի անսակ
արձակ բանաստեղծութիւն: Հեղինակը սովորաբար չափածոյի է գիժում երբ
զո՞՞ւրաբին» կամ «խորտուերբա» տեղեր կան անցնելու: Ինչպէս որ լեռնա-
լանջով կամ արձակ գաշտով քառատրոփ վազող նժուղը յանկարծակի մտնում
է մի լեռնանցքի մէջ, կամ հարկադրուած է դնալ նեղ ու քարքարոտ ճանա-
պարհով եւ ստիպուած է դանդաղեցնել իւր քայլերը, որոնց մէջ երկար ժա-
մանակ դդացում է քառատրոփ վազքի ութժժը, այդպէս էլ Եւլյքսփիրը չա-
փածոյից արձակի անցնելով չի կարողանում անմիջապէս զուգել իւր ութժժա-
կան վազքը: Նա իր արձակ խօսքի մէջ երկար ժամանակ դալ է առիւս բա-
նաստեղծական շեշտը եւ նրա աստիճանաբար անհասացող ներքին ութժժը,
որը հետզհետէ ուժեղանալով փոխում է չափածոյի եւ միաւորը նեղ, քար-
քարոտ տեղերը անցնելով, վերադառնում է լայնարձակ գաշտերում՝
քառատրոփ վազքի համար: Այդ է պատճառը, որ մի շարք հրատարակու-
թիւններում հեղինակի որոշ սողերը համարակալուել են իբրեւ բանաստեղ-
ծութիւն, իսկ ամանք այդ միեւնոյն սողերը վերագրել են նրա արձակ մասին:

Չնայած դժուարութիւններին, մենք սիրով ենք Քարգմանում Եւլյքս-
փիրին, մի հեղինակ, որի ծնունդը եւ գոյութիւնը քննադատները համեմա-
տել են բնութեան երկրորդ ստեղծագործութեան հետ:

Իմ Քարգմանութիւնները եւ բարձրաձայն կարդում եմ մի քանի ան-
գամ, տող առ տող, պարբերութիւն առ պարբերութիւն: Եթէ ինձ չի գոհա-
ցրնում, ջնջում եմ եւ նորից եմ Քարգմանում: Մակդիրները յուզական ջեր-
մութիւն են հաղորդում տողին, ինչպէ՞ս կարելի է դրանց կողքով անտար-
բերութեամբ անցնել: Ես բնականորէն հետեւում եմ ամէն բանի ու
նոյնիսկ նշիւնի ներդրական ուժին բնազդի տուեալ նախադասութեան մէջ,
աշխատելով գտնել իւրաքանչիւր բանի կամ մակդիրի լրիւ համարժէքը մա-
րննի լեզուի մէջ, որովհետեւ ինչպէս Եւլյքսփիրին է ասում, «Երանք, ովքիդ
թիթուամտութեամբ եմ խաղում քառերի հետ, հեշտութեամբ կարող եմ նը-
րանց իսկական իմաստը փոխել»:

(*) Յ. Քումանեան, Երկերի ժողովածու, հատոր IV, 1951, էջ 375:

Եւ թարգմանում եմ արգի հայերէնով, օգտագործելով ժեր Հին եւ Նոր լեզուի հարուստ բառապաշարը: Ի դէպ է սակ, որ իմ օգտագործած անգլո-հայ բառարաններից մէկը հրատարակուել է 1821 թուին Վենետիկում: Այդ բառարանը կազմել է Պայրրնի հայոց լեզուի ուսուցիչ Յարութիւն Ազիերեանը, եւ այդ գործին մասնակցել է նաեւ Պայրրը: Դա մի գործանալի ճոխ բառարան է եւ, ի բախտաւորութիւն ինձ, պարունակում է չէյքսփիրեան անգլերէնի գրիթէ ամբողջ բառամթերքը հայերէն բացատրութեամբ եւ Հոմանիշների ընդարձակ ցանկով:

Ես ուշադրութիւն եմ դարձնում, որ թարգմանութիւնը ո՛չ միայն Հարազատ լինի ընդգրին, այլեւ լաւ հնչի հայերէն, ոտանուորք ստեղծ կարգացուի, զգացունեն նաեւ չէյքսփիրեան արձակի ներքին ուրիշները: Ես բնագրի մոգովրդական զարձուածքների եւ ունիթի Համար երբեմն օգտագործում եմ Հայկական մոգովրդական որոշ ոճեր ու զարձուածքներ: Շէյքսփիրի որոշ անուններին եւ տեղանուններին Հայկական երանց եմ տալիս, մի զիչ տեղադրեցնում եմ: Կարծում եմ, որ ես ճիշդ եմ վարուում, որովհետեւ այդ թեթեւակի, աննշան երանքը ո՛չ միայն մեղմացնում է այդ անունների խորթութիւնը եւ հղովական դժուարութիւնները (մանուսնդ լափանոյ թարգմանութեան մէջ), այլեւ տեքստը իր բոլոր յատկանիշներով հարազատ է գարձնում հայ ընթերցողի սրտին:

Ինձնից (ինչպէս եւ միւս թարգմանիչներից անուշաւ) շատ ժամանակ են խլում տեքստային դժուարութիւններ յաղթահարելը (կենտոս դարձուածքներ, փոխարեքական տրոսայտութիւններ, զուտ տնայիական ոճեր, եւ այլն): Գրասեղանի առաջ նստած ոգևորուած թարգմանում ես եւ յանկարծ գրիչդ դէմ է անոնում մի մեծ խութի: Երբեմն այդ խութը տեղից հանելը ոչ թէ ժամեր, այլ օրեր եւ նոյնիսկ շաբաթներ է խլում: Դիմում ես չէյքսփիրեան բառարաններին, թերթում եւ դիցարանական եւ կրօնական մատենաները, օգնութեան եւ կանչում ոտու եւ օտարազգի տարբեր թարգմանիչներին, մինչեւ վերջապէս յաջողուում է դժուարութիւնը յաղթահարել:

Մական լինում են այսպէս ասած զգուսանան տողեր, երբ իմաստը պարզ է, բայց տողը չի ստացում, բռտերը չեն նստում իրենց տեղը: Մի քանի տարբերակ եւ անում՝ դարձեալ չո սրտով չի. մի տեղ պատկերը չի ստացում, մի այլ տեղ տողի յուզական լունչն է պակաս, մի ուրիշ տեղում հոմանիշն է անյաջող ընարուած, կամ տեսնում ես, որտեղից որտեղ, տողի ամբողջ երկարութեամբ, ձգուել է աշխարհագրական մի երկար անուն (կամ չորձող անձի անուն), նեղացնելով նախադասութեան միւս անդամների տեղը, շատերին էլ զլորելով ներքեւ: Աղմուկ է բարձրանում: Այդ ժամանակ է, որ դու գրիչը ցած դնելով յուզուած շրջում ես սեննակում, մտադրաղ նայում ես պատուհանից դուրս եւ յանկարծ փայլատակում է միտքդ, տողը կառուցուում է աչքերիդ առաջ, եւ դու գրասեղանի մօտ վազելով լոնցնում ես նրանց ազմուկը, ամէն մէկին նստեցնելով իր տեղը: Եւ գրանից թէ՛ Շէյքսփիրին է գո՛հ մնում, թէ՛ դու եւ թէ՛ չո ընթերցողը:

Ինձ հետ այդպիսի պահեր շատ են եղել, բայց գրանք եղել են նաեւ երջանիկ պահեր, որովհետեւ իմ զրուցակիցը եղել է Շէյքսփիրը:

Իմ թարգմանութիւնների մէջ էլ կան տապալուած ծառեր, որոնք դժուարացնում են անցումը եւ դուցէ՛ դրանք շատ են, բայց ես աշխատում եմ, որ իմ անտառը շնչի ամբողջ գեղեցկութեամբ ու բոյրով:

Վերևում առաջի, որ դժուարութիւնները զգալքում են դիմում եմ նաև ուսուցանող թարգմանութիւններին: Ամբողջ աշխարհին յայտնի են Մարշալի, Պատերնակի, Լոդինսկու եւ այլոց Շէյքսպիրից կատարած սքանչելի թարգմանութիւնները: Սակայն որքան էլ թարգմանիչը ինքնատիպ լինի եւ հնդկնակաւոր, այնուամենայնիւ, թոյլատրելի չէ քառանկարէն վարուել Շէյքսպիրի հետ: Հիւկոն բողոքում էր, չլինի թէ սեւէ թարգմանիչ Համարձակուի որեւէ բառ պակասեցնել կամ աւելացնել Շէյքսպիրի տեքստին: Բայց ո՞նչ Պատերնակը շատ քառանկ է վարում քնազրի հետ: Նա պէն է նեւուսում ամբողջական սողիք, աշխարհագրական եւ դիցարանական մի շարք անուններ, առանձին երկրների անուններ...

Ինքս խստորէն զէմ եմ լուսանկարութեանը՝ թարգմանութեան մէջ, բայց մի թէ Շէյքսպիրի տեքստերից պատմական երկրների աշխարհագրական եւ դիցարանական անունները դուրս նետելը, հեղինակի պատկերաւոր բոսքը մի սովորական խօսքով արտայայտելը, կամ ամբողջական սողեր դուրս թողնելը լուսանկարչական ժանրուք է:

Սօ անձամբ շատ բարձր եմ գնահատում ոուս թարգմանիչներին: Յատուկ յարգանք ունեմ ոուս նշանաւոր շէյքսպիրագէտներին՝ Դինամովի, Մ. Մորոզովի, Ա. Մմիրնովի եւ իմ սիրելի դասախօս Ալեքսանդր Անիկոտի նրկատմար, որոնք վերջին մի քանի տասնամեակում հսկայական ներդրում են կատարել շէյքսպիրագիտութեան մէջ:

Ես ուզում եմ, որ Շէյքսպիրի սովետական շրջանի թարգմանութիւնները մի քանի զլխով բարձր լինեն նախասովետական շրջանի թարգմանութիւններից, իրենա Համահնչուն լինեն քնազրին: Մենք, հայերս, ունենք բընազրից թարգմանելու մեր ԼՍՊՊ տարուայ դասական թարգմանութեան ոււււււււները եւ բնթանում ենք այդ ճանապարհով: Մեր կորստական մի քանի ժողովուրդները, ինչպէս, օրինակ, վրացիները, ուկրայնացիները եւ հասոնացիները նոյնպէս քնազրից են թարգմանում: Սակայն կան ժողովուրդներ, որոնք քատրեր յունենալու պատճառով Շէյքսպիրին թարգմանում են ուսսերկնից: Անա թէ ինչու ոուս սովետական թարգմանիչները դերն ու պատասխանատուութիւնը աւելի է մեծանում: Նրանք պէտք է աշխատեն, որքան կարելի է, հարազատ մնալ քնազրին, որովհետեւ թարգմանութիւնից թարգմանուելու զգալքում քնազրի Համեմատութեամբ կորուստը զանոնում է կրկնակի:

Միպուսէ ինձ չի վերապահում, բայց Համարձակում եմ սանել, որ ուսանաւորի այն չափը, որ մինչեւ այժմ կիրառուած է ոուս թարգմանիչների կողմից՝ Շէյքսպիրի չափածոյի Համար, իմ կարծիքով, բաւական նեղ չափ է: Արդեօք Հնարաւոր չէ՞ մի նոր չափ որդեգրել, ինչպէս արեց այդ Յովհաննէս Մասեհեանը՝ կոտրելով հայկական թարգմանութեան տալաւափական հին տրագիդիան եւ Շէյքսպիրի մտքերը զննելով աւելի տարածուն սողերի մէջ:

Մեր աչքի առաջ կատարում է մի շատ հետաքրքիր երևոյթ: Շէյքսպիրի երկերը հնչելով ժամանակակից լեզուներով, նրանց ներդրութեան ուժը զանոնում է աւելի զօրեղ (իմ խօսքը անշուշտ յաջող թարգմանութիւնների մասին է): Նոր սերունդները անհամեմատ բախտաւոր են, որ Շէյքսպիրին կարդում են իրենց մայրենի լեզուով, մինչդեռ իրենք անգլիացիները նրան կարդում են մի արդէն բաւական Հնացած լեզուով, որ թէեւ Շէյքսպիր-

փրկին է, բայց զժուարժամարս է տնդլիախու նոր սերունդներէ համար: Եւ արդէն ձայներ են լուսւած այն մասին, որ անդլիացիները Շէյքսփիրին թարգմանեն արգի անդլիէնով, այդ տղամանդի վրայից զգուշութեամբ թափ տալով այն լեզուական փոշին, որ մօտ 400 ասորուայ նստուածք է տուել: Բայց արդեօք զա նստուա ր է:

Շէյքսփիրին թարգմանելը ներկուլիսեան աշխատանք է, բայց եւ որքան մեծ բուսականութիւն է զգուծ թարգմանելը այդ աշխատանքի մէջ:

Մասնահանր իր դիւանագրական մեծ աշխատանքի համար արժանացել էր «խան» տիտղոսին: Կայ նրա մի յայտնի լուսանկարը, պարսկական լ'ազոր դասական փայլուն համազգեստով, կուրծքը շքանշաններով գարգալուած: Բայց այդ եռանդուն գործիչը մեռաւ Պարսինի նիւանդանոցում մենակ, առանց ոեւէ մէկի ներկայութեան: Աւելին. Քոքիոյի Ֆրանսիական նիւստատու որչում է Մասնահանրին հողին յանձնել մահմեական ծէսով, կարծելով թէ նա մահմեական է, որովհետեւ նրա անձնագրում զրուած էր «H. K. Mossahed»: Այսպիսով, Մասնահանրի սխան տիտղոսը պղպղակի պէս ջնդէց՝ դիպչելով «Համլէթ»ի սուտերի ծայրին:

Եւ նա այժմ Հայաստանում եւ Հայաստանից դուրս յայտնի է իբրեւ Շէյքսփիրի երկերի փայլուն թարգմանիչ, եւ ոչ թէ իբրեւ Իրանի Շաւի լիազոր դեսպան Պերլինում, Լոնտոնում եւ Քոքիոյում:

Եւ Շաւի ոսկերչագետի գաւակ չեմ. մի հասարակ հովուի որդի եմ, ծնուած Սասունում, Հայկական Տաւրոսի լանջերին (Արեւմտեան Հայաստան): Ոչ մի տիտղոս չունեմ, դիւանագէտ էլ չեմ եղել, բայց ահա քսանընից ասորաց աւելի է, որ Շէյքսփիր եմ թարգմանում, շարունակելով Մասնահանրի եւ մեր միւս երթաւոր թարգմանիչների անաւարտ գործը: Եւ դա ինձ համար մեծ պատիւ է:

Եթէ ինձ հարցնեն, թէ Շէյքսփիրը թարգմանելու ես ամէնից շատ ինչի մասին եմ մտածում, ես անկեղծօրէն կ'սսեմ՝ իմ ծննդավայրի մասին, Մասունի եւ Հայկական Տաւրոսի մասին, այն երկրի մասին, որտեղ այրի է են իմ պապերը, մեր ամբողջ ժողովուրդը Պաթմանա լրից մինչեւ Անիի տներակները: Շէյքսփիր թարգմանելու զժուարժութիւնները չեն, որ աւանջում են ինձ, այլ իմ բունագրուած ծննդավայրի մորժօքը: Շէյքսփիրի նկարագրած երկրները եւ նրա ստեղծած կերպարները ինձ շարունակ յիշեցնում են իմ հոռու երկիրը եւ նրա պատմական ներոտներին:

Կարող եմ ասել, որ այդ փոթորկաշունչ անդլիացին մեր ժողովրդին աւելի է օգնել, քան թէ նոյն կղզու ոեւէ պետական գործիչ, ներառեալ նաեւ Կլաուսթոնը: Շէյքսփիրի գրուածքները միշտ եղել են մեր ժողովրդի անբաժան ուղեկիցները, նրանք խնդացել եւ լացել են մեր ժողովրդի հետ: Մօտ 150 տարի է, որ նրանք փոթորկում են մեր բեմերը, մեր սիրտը, մեր հողին:

«Պատմառ ուննք հաւատալու, — ասել է Մասնահանր Լոնտոնում 1916 թուին Շէյքսփիրի մահուան 300ամեակին նուիրուած հանդիսաւոր նիւստում, — որ Շէյքսփիրը երեք դար երթապական աշխարհը տիրապետելուց յետոյ, յաջարդ դարին իր համեմարի կնիքն է դրոշմելու Արեւելի մտածելակերպի վրայ, քանզի Շէյքսփիրը մի շրջանի համար չի գրել, այլ բոլոր ժամանակների, կամ իր խօսքով ասած՝ «զեւ շնուած ժողովուրդների եւ լյայտնուած լեզուների համար»:

ԽԱՋԻԿ ԴԱՇՏԵՆՑ

Ի Մ Ո Ւ Ղ Ի Ն

Հպարտ ամաց իմ ուզիմ,
Քեր շարժերին խորացած,
Պաշտամունքի խորանին
Ոչ մի պատրոյց չվառած:

Երէ որոշ տեղերում
Մի էի տա՛ մարդ է ծորիլ,
Այդ էլ ես չեմ մեղաւոր,
Խմբագիրներն են տրել:

Ու զնու՛մ եմ այն օրից,
Ոտե՛ս ամուր, մեր հօգի՛ն-
ձու նուկասս արի՛մասս,
Եւ հայեացքը իմ ուղիղ:

Դ՛մ քիկունքին ես չունեմ
Վնասաւանքի պտեղազան,
Անողմուկ է իմ կեանքը,
Անտվոր է իմ հօտքան:

Տարիներով լաւե՛մ եմ՝
Երբեմն յազուած ու տխուր,
Զեմ շտապում ամէն տեղ,
Ու չեմ բախում ամէն գուռ:

Փայք չէ, կ'երբ-տա՛մ ես առաջ
Վապուած իմ մեծ մայր հօգին,
Փամզի այդ է Քշմարիս
Բանաստեղծի սուրբ ուղին:

Խ. ԳԱՇՏՆՆՑ

«Ե՛մ ուզի՛ն» անուն այս ստանաւորը ստեղծա-
գործութեան հետ շատ ազերս շունենալով հան-
գերձ՝ ճշգրտօրէն կը պատկերացնէ այն դժգոհ
կացութիւնը, որ փորձաւոր մը եղաւ հայն ստեղծ
ու երեւան բերաւ մէկ կողմէն յարմարակաւ
խառնուածքներով պաշտամունքի սեղանին: Մե-
ծողմուկ ծիսակատարութիւններ կատարած հագ-
կասակները, եւ միւս կողմէ՛ իրենց կոչումին
անազմուկ ծառայած վշտահար հաւատարիմները:

Ստանաւորին լոյս տեսած օրերուն, անարտա
գրութիւններու մէջ պայմանակետօրէն ստալինեան
ճարպիք հասցնող «Ստալինի ծառայողները»
այն աստիճան էրբմնացին, որ ամբողջ տուած
«Մովսէսեան գրականութիւն» ամսագրին գլխաւոր
խմբագիրը, Ստ. Կուրսիկեան, պաշտօնակաւ ժո-
ղովի մը մէջ ստիպուեցաւ յայտարարել, որ

*«Մտազգայնութիւնը սխալ է արել՝ ապագայով
հաշիկ Գաշտեանի շինութեան թանկանշարձութիւ-
նը: Այն ուղիով չէ ստեղծ անհատ պաշտա-
մունքի վստահար հետեւանքներէ վերացմանը,
չի պետք այն պայքարին, որ պարտեմ էղում է
մեր կեանքի լինելու հարմարութիւնը մինչեւ վերջ
վերակենդանու ճամբը»:*

Իրազէ՛ս սխալ քրտ էր խմբագրութիւնը,
քէ ճիշդ վարուած ըլլալուն համար ստիպեցին
խմբագրին դիմել հրատարակչին ինքնախարա-
զանմամ:

Ստալինեան դաժանութիւնները նկարագրելու
համար գրողներուն տրուած ազատութեան պըզ-
տիկ շքեանին, իշխանութիւնները ստրակալի
կացութեան մը ազեւ զգացին իրենք՝ զիրենք,
տեղում, որ յամուկ հատմանովարութեան կատար-
ւած անհաշիւ սերներուն պատկերացումը լըբ-
ջօրէն կը վտանգէ իրենց հեռակարային գեորգ-
ները եւ ամմիշապէս վերական սեղաններուն,
առտեղանաւոր յանգելով ստալինեան քրտա-
թիւնները կիրարկելու ամօթին:

Խաշիկ Գաշտեանի շտանաւորին եւ քայն եր-
բնկալած խմբագրին դէմ արժանուած աստուգ
կը քաջատրուի հազիւ համգած ստալինեան ու-
զիին այդ վերածնունդով:

Պարագայակաւ իր երեւանիւն աւելի՛ շտեղ-
կան է սակայն շտանաւորին միւս կողմը, այն
գիծը, որ չշտապելու, ամէն գուռ չգտնելու, հո-
վամարողներ չփնտելու պայմաններով կը նշէ
«Թանկանշարձ սուրբ ուզի՛ն»:

Գ Ի Պ Ա Շ Ա Ր (Ս Ի Ի Ժ Է)

«Բաղիւնօի ներկայ համարին մէջ, Սերգէյ Փարսճանօյի «Նոսալ զոյն»-ը անուն ժայռաւանդի մասին «Գարուն»ի յօդուածներէն արտադրած մեր հատուածները իրենց խելացի բնոյթով անպայման որ հաճոյք պատճառեցին ընթերցողին: Նորին, տնակնկալին, անյայտին յայտնագործութեամբ խանդավառ ոգի մը կ'իջի մտնոց մէջ ու ասիկա միթարական է սոցիալ-լիտական իրապաշտութիւնը կոշտած կարգախօսով իմացական երեսոյթները գնահատող խորհրդային սոցիալիստականութիւններուն դիմաց:

Դժբախտաբար, նոյն համեմատութեամբ չենք կրնար ողբերգութիւն յօդուածագիրներուն գործածած լեզուին առնչութեամբ: Ընթերցողը կը տառապի ի՛ մանաւորի օտար բառերու անհարկի առատութենէն: Օտար բառերով խճողուած ու ծանրաբեռնուած է մանաւանդ Պրոնիպէ Դոմիտրիեւի գրութիւնը: Այս վերջինէն մեր արտադրած ընդամէնը մէկուկէս սիւնակին վրայ կը սխալուած մէկուկէս տասնհակ օտար բառեր, որոնց սոյր երբե՛ք չէ զգացած մեր լեզուն: Պակա ս գեղեցիկ կ'ըլլար արդեօք Դոմիտրիեւի յօդուածը ու «Գարուն»ի ընթերցողները չէ՛ին հասկնար հոն յայտնուած մտածումները, էթէ, օրինակ, իր գրին տակ «պոետը»՝ քանտոսեղծ ըլլար, «պոյեմիկական»՝ հրապարակախօսական, «տեխնիկ»՝ քննադատիչ, «պրոցես»՝ հօլովոյթ, «տրանսկրիպտական»՝ գործարան, «քրիթիկական»՝ ստուտուածայնական, «կոնկրետացում»՝ առարկայացում, եւ այլն:

Վաթսունական թուականներուն, օտար բառերու անհարկի գործածութեան դէմ Գեղամ Սարեանի սկսած, Պարոյր Անակի օժեպացուցած, Ռաֆայէլ Իշխանեանի, Բաղդէ Յոյսէփեանի, Վարդ Աւագիւնի եւ կարգ մը ուրիշ մտաւորականներու մղած պայքարը բարեբար անդրադարձ մը ունեցաւ այդ մարդին վրայ, բայց որովհետեւ գործը լրիւ չէ պսակուած տակալին, նախանձախնդիրներէն ոմանք լուռ կամ բարձրաձայն եղանակներով կը շարունակեն ոչ ոքի չվնասող ու միայն բարիք բերող մաքրագումարի ազնիւ ճիգը:

«Գարուն»ի յօդուածագիրները հակադրաբար յիշեցուցին մեզի մեր լեզուն մաքրութեան համար առաջին գիծի վրայ պայքարող վերոյիշեալ մասւորականներէն Ռաֆայէլ Իշխանեանը, Իշխանեանէն կարգացած մեր վերջին յօդուածը, «Սովետական գրականութիւն» ամսագրի անցեալ տարւան Նոյնմբերի թիւին մէջ, խորագրիբ՝ «Փաստականի եւ գեղարուեստականի սահմանագծում»:

Մանրատու տասնմէկ էջերէ կը բաղկանայ այդ յօդուածը, որուն մէջ միայն մէկ հատիկ օտար բառ կայ, այն ալ փակագծի մէջ, անոր համարժէք հայերէնը գործածելու լռելիայն հրաւերը ընդգծելու համար, հետեւեալ ձևով.

«Գարբիլիմ հմուտ քրօնք Աւի դարձնելը, ինչպէս կը տեսնէ՛ք, կարելու է եղել պատմութեան դիպաշարը (օրիժէ) կառուցելու եւ մտայնացումն արտայայտելու տեսակետից»:

Պարզապէս հիանալի է հայացնող այս ոգին: Դաս մը՝ մեր յօդուածագիրներուն ու խմբագիրներուն: Ամէն'ւա...

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԻՆ ԿԱՐՕՏՆԵՐՈՒ ՀԱՄԲՈՎ (Ցուշագրութիւն - ուղեգրութիւն), Ե. Ն.
Փնւտ, Նիւ Ճըրզի, 1973

ՀՐԱՇԱԼԻ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ (Քանաստեղծութիւններ), Գալուտ Խաննց,
Թեհրան, 1972

●

Տեղի անձեւքեան պատճառով յաջորդ թիւով պիտի ներկայացնենք
այս համարին համար պատրաստուած շարք մը գրախօսականներ ու նշմարներ :

●

ՏԱՐԻԿԱՆ ԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԼԻՔՐԱՆ 40 Լ. ՈՍԿԻ
ՈՐՏՈՍԱԿԱՆՆԵՐ 20 ՏՈՒՆԸ
ՀԱՏԱՎԱԾԱՌ 4 Լ. ՈՍԿԻ

پاكين
مجلة شهرية ، ادبية وفنية علمية
مدير المسؤول
السيد ارتين كارنيك قزائجيان

PAKINE
REVUE MENSUELLE
LITTÉRAIRE & ARTISTIQUE
Propriétaire
Dr. A. KAZANDJIAN

Բ Ա Գ Ի Ն
ԱՄՍԱԳԻՐ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԱՐՈՒԹԵԱՑԻ

ՀԱՐԻՑ ԻՄՍԱԳԻՐ
Կ. ՍԱՍՈՒՆԻ
ԻՄՍԱԳԻՐ
Պ. ՍԵՆՏԵԱՆ

Հեռագրային՝ 296898

Վարչութեան հասցէ

K. ARARADIAN
Rue Selim Boustani
Beyrouth - Liban